

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
TÜRK HUKUK TARİHİ BİLİM DALI

KLASİK DÖNEM OSMANLI CEZA HUKUKUNDA
TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. S. Gül AKYILMAZ

110647 T 110647

HAZIRLAYAN
Yılmaz YURTSEVEN

KONYA - 2001

ÇIKIŞ	1
I. GENEL OLARAK.....	1
II. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKU VE KAYNAKLARI.....	2
A. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKU	2
B. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKUNUN KAYNAKLARI.....	4
1. Kitap (Kur'an).....	4
2. Sünnet.....	5
3. İcma.....	6
4. Kıyas.....	7
5. Kanunnameler	7

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKUNUN TEMEL ESASLARI VE TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

I. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKUNUN GENEL İLKELERİ.....	11
A. SUÇ (CERİME)	12
1. Tanım	12
2. Suçun Unsurları.....	13
a. Kanunilik İlkesi	13
aa. Zaman Bakımından Yürürlük.....	14
bb. Yer Açısından Yürürlük	14
cc. Kişi Bakımından Yürürlük	15
b. Suçun Maddi Unsuru.....	16

aa. Teşebbüs (Cerimeye Şurû)	17
bb. İştirak.....	17
c. Suçun Manevî Unsuru	17
aa. Hukuka Uygunluk Sebepleri.....	18
bb. Cezai Ehliyeti Ortadan Kaldıran veya Sınırlayan Haller	19
B. CEZA (UKUBE)	20
1. Cezanın Tanımı	20
2. Cezanın Amacı	21
3. Cezanın İlkeleri	22
a. Kanunilik	22
b. Şahsilik İlkesi	23
c. Genellik İlkesi	24
4. Cezaların Sınıflandırılması.....	24
5. Suç ve Cezaların İçtiması	25
6. Cezaların Tenfizi	25
7. Cezanın Ertelenmesi.....	25
8. Cezayı Düşüren Sebepler	26
a. Ölüm	26
b. Af.....	26
c. Kısas Edilecek Uzun Yokluğu.....	26
d. Pişmanlık (Faal Nedamet).....	26
e. Kısasa Mirasçı Olmak	26
f. Zamanaşımı.....	27
II. İSLAM HUKUKUNDA SUÇ VE CEZALAR.....	27
A. HADD SUÇ VE CEZALARI.....	27
1. Zina Suçu ve Cezası (Hadd-i Zina).....	28

2. Zina İftirası (İffete İftira, Hadd-i Kazf) Suçu ve Cezası	29
3. İçki İçme (Hadd-i Şirb) Suçu ve Cezası.....	29
4. Hırsızlık (Hadd-i Sirkat) Suçu ve Cezası	30
5. Yol Kesme (Hdd-i Hirabe) Suçu ve Cezası	30
6. Devlete İsyân (Bağy) Suçu ve Cezası.....	31
7. Dinden Dönme (İrtidad) Suçu.....	32
B. ŞAHSA KARŞI İŞLENEN CÜRÜMLER.....	32
1. Adam Öldürme.....	33
a. Kasten Adam Öldürme (Katl-i Amd).....	33
b. Kasda Benzer Adam Öldürme (Katl-i Şibh-i Amd).....	34
c. Hataen Adam Öldürme (Hataen Katl).....	34
d. Hataya Benzer Adam Öldürme (Hata Mecrasına Cari Katl).....	35
e. Sebep Olma Yoluyla Adam Öldürme (Tesebbüben Katl).....	35
2. Müessir Fiiller	35
C. TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI	36
1. Tanım	36
2. Ta'zir Suçlarının Kısımları.....	37
3. Ta'zir'in Önemi ve Meşruiyeti.....	37
4. Ta'zir Suçlarında Uyulan Esaslar.....	39
5. Ta'zirin Uygulanması İçin Gerekli Şartlar.....	40
6. Ta'zir, Hadd ve Kısas Arasındaki Farklar.....	40
7. Ta'zir Cezalarının Çeşitleri	42
a. Ölüm Cezası (Siyaseten Katl)	42
b. Hapis.....	44
aa. Muvakkat (Sınırlı Süreli) Hapis.....	44
bb. Müebbet (Ömür Boyu) Hapis.....	45

c. Sürgün veya Uzaklaştırma.....	45
d. Sopa (Celd) Cezası).....	46
e. Öğütte Bulunma.....	48
f. Terk (Ayrılık) Cezası	48
g. Kınama (Tevbih) Cezası.....	49
h. Tehdit	49
i. Teşhir.....	49
j. Velayetten veya Görevden Alma	49
k. Kamu Haklarından Mahrumiyet.....	50
l. Evini Yıkma	50
m. Müsadere (El Koyma).....	50
n. Yoketme (İmha)	51
o. Nakdi Ceza	51
aa. Kürek Cezası.....	51
bb. Pranga-bentlik Cezası.....	52
cc. Kal'a-bentlik cezası	52
8. Ta'zir Cezalarında İnfaz ve Af Yetkisi	52

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI CEZA HUKUKUNDA TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

I. OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI	53
A. ŞER'İ HUKUK	54
B. ÖRFİ HUKUK.....	57
1.Genel Olarak	57
2. Örfi Hukukun Doğuşu.....	57
3. Örfi Hukukun Sınırları (Kapsamı)	59

C. OSMANLI CEZA HUKUKUNDA ŞER'İ HUKUK-ÖRFİ HUKUK İLİŐKİŐİ.....	62
II. OSMANLI DEVLETİNDE TANZİMAT DÖNEMİNE KADAR TA'ZİR CEZALARININ DÜZENLENİŞ VE UYGULANIŞ BİÇİMİ.....	65
III. OSMANLI UYGULAMASINDA TA'ZİR SUÇ VE CEZALARININ ÇEŞİTLERİ.....	68
A.ÖLÜM CEZASI (SİYASETEN KATL) VE UYGULANDIĞI SUŐLAR.....	69
1. Padişaha ve Devlet Otoritesine Yönelik Fiillere Uygulanan Ölüm Cezaları	69
2. Genel Olarak Osmanlı Kanunnamelerinde Düzenlenen Siyaseten Katl Cezaları	71
3. Osmanlı Sultanlarının Nizam-Alem İÇin Kardeş Katli Meselesi... ..	73
a. Genel Olarak.....	73
b. Kardeş Katli Meselesinin Hukuki Dayanağı.....	74
B. HAPİS CEZASI VE UYGULANDIĞI SUŐLAR.....	76
C. SÜRGÜN, UZAKLAŞTIRMA CEZALARI VE UYGULANDIĞI SUŐLAR.....	78
D. SOPA CEZASI.....	80
E. MEMURİYETTEN VEYA GÖREVDEN ALMA.....	81
F. PARA CEZALARI	83
G. MÜSADERE (EL KOYMA)	84
H. KAL'A-BENTLİK CEZASI.....	85
İ. KÜREK CEZASI.....	86
IV. TA'ZİR CEZALARININ UYGULANMASINA ETKİ EDEN ÖZEL HALLER.....	89
A. CİNSİYET (KADIN-ERKEK AYRIMI).....	90
B. HÜRRİYET (HÜR-KÖLE AYRIMI).....	90
C. DİN (MÜSLÜMAN-GAYRİMÜSLİM AYRIMI).....	91
D. YÖNETİCİ SINIF-REAYA AYRIMI	91

SONUÇ	93
BİBLİYOGRAFYA.....	95

KISALTMALAR

AÜHFD	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
AÜİFD.	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
AÜSBFD	:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.
bkz.	:	Bakınız.
c.	:	Cilt.
çev.	:	Çeviren.
DEÜHFD.	:	Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
ed.	:	Editör.
İÜHFD.	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
İÜHFM.	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.
MEBİA	:	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi.
s.	:	Sayfa.
sy.	:	Sayı.
vd.	:	Ve Devamı.

GİRİŞ

I. GENEL OLARAK

Sosyal bir varlık olan insan, toplumsal hayatını bir hukuk düzeni olmadan sürdüremez. Çünkü hukuk, toplumsal hayatın sürekliliğinin teminatıdır. Toplumda hukuk düzeninin korunmasını, huzur ve güvenliğin devamını sağlayan hukuk dalı ceza hukukudur. Ceza hukukunun, insan hayatına, hürriyetine, ırzına veya malına yönelik saldırılara karşı koymuş olduğu sert yaptırımlar, onu diğer hukuk dallarından ayıran en önemli özelliğidir.

Tarih boyunca, kaynağı ilahi veya beşeri olsun, tüm ceza hukuku sistemleri, toplum hayatının huzur ve güvenliğini amaç edinmiştir. Bunlara yönelik tehdit ve tecavüzlere karşı koyulmuş olan yaptırımlar, kimi hukuk sisteminde daha sert ve vahşi denebilecek ölçüde, kimilerinde daha insani ölçülerde olmuştur. Ancak bu yaptırımların niteliği ne olursa olsun, amaç değişmemiştir.

İslam ceza hukuku, ilahi kaynaklı bir ceza hukuku sistemi olmakla birlikte, toplumun ihtiyaçlarına ve değişimine uygun olarak yapılacak düzenlemeler konusunda, katı bir karakter sergilememiştir. Asli kaynaklarda, belli başlı suç tipleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bunların dışında kalan suç ve fillere uygulanacak müeyyideleri belirleme yetkisi, zamanın devlet otoritesine (ulü'l-emr) bırakılmıştır.

Teorik olarak İslam hukuku temeline oturmuş olan Osmanlı ceza hukuku, İslam ceza hukukunun temel esasları yanında ve onun çizdiği sınırlar içerisinde gelişen örfi hukuk ile kendine özgü bir karakter arzetmiştir. İslam ceza hukukunun temel esasları ve asli kaynaklarla getirilen hükümler aynen uygulanmıştır. Bununla birlikte, toplumsal hayatın getirdiği değişimler ve ihtiyaçlar, yeni cezai müeyyidelerin meydana getirilmesini kaçınılmaz kılmıştır. İslam ceza hukukunun devlet otoritesine verdiği ta'zir cezası koyma ve uygulama yetkisi, Osmanlı uygulamasında oldukça geniş bir kullanım

alanı bulmuştur.

Bu çalışma içerisinde, öncelikle İslam-Osmanlı ceza hukukunun kaynakları ve temel esasları ele alınmıştır. İslam ceza hukukunun, asli kaynaklarda belirtilen suç ve ceza tipleri ile düzenleme ve uygulama yetkisinin devlet otoritesine bırakıldığı ta'zir cezaları ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı hukukunun yapısı ve ceza hukuku inceleme konusu yapılırken, çalışma alanı klasik dönem uygulaması ile sınırlı tutulmuştur. Bu dönemde uygulanan ta'zir cezaları, çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Tanzimat sonrası düzenlemelere de kısaca değinilmiştir.

II. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKU VE KAYNAKLARI

A. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKU

Teoloji ile karışık bir hukuk sistemi olan İslam hukuku, Hz. Peygamber devrinden itibaren oluşmaya başlamış, insanın kendisi ve toplumu ile olan ilişkilerini düzenlemeyi amaç edinmiştir. VIII. Yüzyıla gelindiğinde büyük İslam hukukçuları yetişmiş ve bu hukukçuların kurdukları ekoller, İslam hukukunun gelişmesinde çok önemli rol oynamışlardır. Ancak dâhi hukukçuların açtıkları bu yol, sonra gelenlerin “taklit ve taassubu” ile yozlaştırılmış, hukukun gelişen hayata uygunluğu ilkesi zedelenmiştir. Oysa hukuk, hayatın tamamını çepeçevre kuşatır. İslam hukuku, kuşatabilme fonksiyonunu yerine getirebilmiştir¹.

İslam hukukunun bir kısmı olan İslam ceza hukukunun, fıkıh kitaplarında belirli bir tarifi yoktur. İslam ceza hukukunu; kamu yararını korumak amacıyla tayin edilen haram fiiller ve bu haram fiillere karşı

---

¹ CİN Halil, “İslam Hukukunun Dinamizmi”, Diyanet Dergisi, Ankara 1981, s. 16-18.

devletin uyguladığı cezalar açısından, kişiyle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır, şeklinde tanımlayabiliriz².

İslam hukukunda modern hukuk sistematğine göre bir tasnif bulunmadığından, İslam ceza hukuku adı altında bir bölüm yoktur. Genel olarak Kur'an hükümlerinin tasnifinde ve fıkıh kitaplarında, ceza hukuku alanına giren konular "ukubat" adıyla anılmaktadır³.

İslam hukuku ceza kavramını iki boyutta ele almaktadır. Dünyada verilecek ceza ve ahirette verilecek ceza. Suç işleyen kişi, dünyada görmüş olduğu cezadan ayrı olarak ahirette de ceza görecektir. Çünkü bir suçun işlenmesi toplum düzenine zarar verdiği gibi İslamiyetin buyruklarını yerine getirmeme anlamına da gelir. Dolayısıyla suç sayılan fiili gerçekleştiren kişi, aynı zamanda günah işlemiş olup, ayrıca ahirette de cezalandırılacaktır⁴.

İslam dininin hayatın tüm yönlerini kapsayan bir sistem olması, doğal olarak Osmanlı Devleti'nin İslam hukukunu esas alması sonucunu doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'nde hukukun diğer alanlarında olduğu gibi ceza hukukunda da İslam hukuku esastır. Ancak İslam ceza hukukunda devlet başkanına, ta'zir suç ve cezaları konusunda geniş bir takdir yetkisinin tanınmış olması dikkat çekicidir. Bu yetki Osmanlı padişahları tarafından, bütün İmparatorluk topraklarında yürürlükte olan hukuk normları koymak şeklinde kullanılmıştır. Sonuçta fıkıh kitaplarında varolan cezai esasların yanı sıra bir takım esaslar daha ortaya çıkmıştır. Kaynağını devletin başı olan padişah'tan alan bu esaslar, zaman içinde belli bir bütünlüğe ulaşınca "örfi hukuk" adıyla anılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Ceza Hukuku dendiğinde sadece Şer'î veya Örfi ceza hukukunu değil, bu ikisinin bütünü

---

² AKŞİT M. Cevat, İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, (basım yeri ve tarih yok), s. 33.

³ AKŞİT, s. 33; CİN Halil/AKGÜNDÜZ Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Konya 1989, c. I, s. 251.

anlaşılmalıdır⁵. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu konuyu geniş olarak inceleyeceğimiz için burada ayrıntıya girmeyeceğiz.

B. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKUNUN KAYNAKLARI

İslam-Osmanlı ceza hukukunun kaynakları, İslam hukukunun kaynakları ile aynıdır. Asli kaynaklar olan kitap, sünnet, icma ve kıyasa ilave olarak Osmanlı ceza hukukuna kaynaklık eden Osmanlı Kanunnamelerini de burada inceleyeceğiz. Çalışmamızın ana konusu Osmanlı ceza hukukunda ta'zir cezalarının uygulanışını ihtiva ettiğinden Osmanlı ceza hukukunun ve dolayısıyla İslam ceza hukukunun ikincil nitelikte olan kaynaklarına girmeyeceğiz.

1. Kitap (Kur'an)

Hz. Muhammed'e miladi 610 yılından itibaren vahiy yoluyla Arapça olarak gönderilen Kur'an, İslam hukukunun temel kaynağıdır. 23 yıllık bir sürede tamamlanmış ve günümüze kadar hiç bozulmamıştır.

Kur'an'ın ihtiva ettiği hükümleri itikadî, ahlakî ve hukukî hükümler olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. İslam dininin temel kitabı olan Kur'an'ın asıl amacı, insanlara Allah'ı tanıtmak, inanç ve iman hükümlerini bildirmektir. Dolayısıyla itikadî hükümler diye adlandırabileceğimiz bu tür hükümleri ihtiva eden ayetler Kur'an'da daha çoktur. Ahlakî hükümler ise kişinin kişilerle ve kendi nefsi ile ilişkilerini düzenleyen kuralları ihtiva eder. İslam hukukunun temel ilkelerini oluşturan hukukî hükümler, insan ile Allah arasında ve insanların kendi aralarındaki ilişkileri düzenler. Doğrudan hukukla ilgili ayetlerin sayısı 550'den fazladır. Hukukî hükümleri ihtiva eden

---

⁴ ÜÇÖK Coşkun/MUMCU Ahmet/BOZKURT Gülnihal, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1996, s. 74-75; FENDOĞLU Hasan Tahsin, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 2000, s. 427-428.

⁵ AYDIN Mehmet Akif, "Ceza" maddesi, DİA, c. VII, İstanbul 1993, s. 478.

ayetlerin hemen hemen tamamı Medine’de inmiş olup, doğrudan ceza ve yargılama hukuku ile ilgili ayetlerin sayısı 43’tür⁶.

Kur’an bazı hukukî hükümleri ayrıntılı olarak düzenlerken, bazılarında temel esasları ve çerçeve hükümleri belirlemiş, açıklayıcı ayrıntıyı zamanın ulü’l emrine bırakmıştır. Örneğin, “adalet ve hakkaniyetle hükmetme”, “suç ve cezada kanunilik ve eşitlik” gibi genel ilkeler yanında miras, evlenme, boşanma, had cezaları gibi bazı hükümleri ayrıntılı olarak düzenlemiştir⁷.

2. Sünnet

İslam hukukunun ikinci sıradaki asli kaynağıdır. Sünnet, Hz. Peygamber’in sözleri, davranışları veya başkalarının söz ve davranışlarını uygun bulmasıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in sözlerine sözlü sünnet, davranışlarına fiili sünnet, başkalarının söz ve davranışlarını onaylamasına takriri sünnet adı verilir⁸

Sünnetin İslam hukukunun asli kaynağı olduğu konusunda hukukçuların büyük çoğunluğu görüş birliğindedir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’deki çeşitli ayetler sünnetin önemini vurgulamaktadır⁹. İslam hukukçusu Kitap’ta hüküm bulamadığı takdirde sünnet’e başvurmak zorundadır¹⁰.

Hz. Peygamber’in bütün söz ve davranışları, İslam hukuku açısından kaynak olan sünnet kapsamına girmez. Çünkü sonuçta peygamber de bir

---

⁶ CİN/AKGÜNDÜZ, s. 120; ÜÇOK/MUMCU/BOZKURT, s. 52; AKŞİT, s. 13-15; ÖZÇELİK A. Selçuk, “İslam Hukukunun Ana Kaynakları”, M. Reşit Seviğ’e Armağan, İstanbul 1956, s. 1-11; FENDOĞLU, s. 433.

⁷ CİN/AKGÜNDÜZ, s. 120-121; AYDIN Mehmet Akif, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 1996, s. 34-35; ÖZÇELİK, s. 4-5.

⁸ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 35; ÖZÇELİK, s. 6.

⁹ “De ki: İtaat edin Allah’a ve peygambere...”, Al-i İmran, 3/32; “Kim Peygamber’e itaat ederse Allah’a itaat etmiş demektir...”, SADAK Bekir, Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı, İstanbul 1989, s. 53, 91.

insandır. Örneğin yeme-içme tarzı, bir orduyu idare etmedeki tecrübe ve yeteneği gibi insan olmanın doğal tezahürleri olan kendine özgü davranışları böyledir. Hz. Peygamber'in peygamber sıfatı ile söyledikleri, yaptıkları ve onayladıkları, İslam hukukunda kaynak niteliği taşıyan sünneti oluşturur¹¹.

Sünnet, bir hukukî esası ortaya koyarken farklı özellikler gösterebilir. Bazen Kur'an'da olan bir hükmü tekrarlar bazen Kur'an'ın kapalı bıraktığı meseleleri açıklar. Bazen de Kur'an'da hiç bahsedilmeyen yeni meselelerin çözümüne ilişkin yeni hükümler getirir. Üçüncü durumda sünnet tek başına hukuka kaynaklık eder¹².

3. İcma

İcma, aynı asırda yaşayan İslam hukukçularının hukukî bir mesele üzerinde görüş birliğine varmalarıdır. İslam hukukuna kaynak oluşturabilmesi için icmanın kitap, sünnet ve tartışmalı olmakla birlikte İslam hukukunun diğer kaynaklarından birine dayanması gerekir. Bu nedenle İslam hukukçuları icmaı üçüncü kaynak olarak kabul ederler¹³.

İcma, sarîh (açık) icma ve sükûfî (zımnî) icma olmak üzere ikiye ayrılır. Sarîh icma, belli konuda bütün müçtehid İslam hukukçularının ve bu görüş üzerinde söz ve davranışlarıyla birleşmeleridir. Sükûfî icma ise bir kısım müçtehid hukukçunun beyan ettiği fikre diğerlerinin itiraz etmeyip, susarak karşılık vermeleridir¹⁴.

---

¹⁰ CİN/AKGÜNDÜZ, s. 121; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 35-36; AKŞİT, s. 16.

¹¹ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 36; AKŞİT, s. 18.

¹² CİN/AKGÜNDÜZ, s. 122.

¹³ ORTAYLI İlber, Türkiye İdare Tarihine Giriş, Ankara 1996, s. 65; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 39-40; ÖZÇELİK, s. 8; FENDOĞLU, s. 433.

¹⁴ BARDAKOĞLU Ali, "İcma", İslamî Kavramlar, Ankara 1997, s. 350.

4. Kıyas

Kıyas, sözlükte ölçme, çeşitleme, bir şeyi diğer bir şey ile karşılaştırma ve aralarındaki benzerlikleri tespit ederek hüküm verme gibi anlamlara gelmektedir¹⁵.

Bir İslam hukuku terimi olarak kıyas, hakkında kitap, sünnet ve icmada hüküm bulunmayan bir meseleyi, aralarındaki ortak gerekçeden dolayı, hakkında açık hüküm bulunan meseleye benzeterek, bu hükmü o meseleye uygulamaya denir¹⁶. Örneğin varis, murisini öldürürse mirastan mahrum olur. Bu açık bir hükümdür. Ancak lehine vasiyet edilen kimsenin, vasiyet edeni öldürmesi halinde ne hüküm verileceği Kur'an ve sünnette bildirilmemiştir. Bu durumda ilk olayın sonucunu ikinci olay için de uygulamak mümkündür¹⁷.

Hanefiler ve İslam hukukçularının çoğunluğuna göre kıyas, İslam ceza hukukunun kaynağı olamaz. Bunun nedeni kıyasın zannî bir delil olmasıdır. Cezaların nedenselliği kesin olarak bilinemez. Bu nedenle ceza hukukunda kıyas olamaz, kıyasla ceza takdir edilemez. Had ve kısas cezaları için suç ve ceza, asli kaynaklarda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Ta'zir suçlarında ise düzenleme yetkili otorite tarafından yapılacağından, kıyasa gerek yoktur. Bu nedenle İslam ceza hukukunda kıyas yolu ile ceza tayini mümkün değildir¹⁸.

5. Kanunnameler

Osmanlı ceza hukukunun önemli yürürlük ve bilgi kaynaklarından biri de Kanunnamelerdir. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Şer'i

---

¹⁵ AYDIN Mehmet Akif, "Kıyas", İslamî Kavramlar, Ankara 1997, s. 435-436.

¹⁶ ÜÇÖK/MUMCU/BOZKURT, s. 55; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 40; ORTAYLI, s. 65-66; ÖZÇELİK, s. 9-10.

¹⁷ FENDOĞLU, s. 434.

¹⁸ Çağdaş ceza hukuku sistemleri de aynı esası kabul etmiştir. Bkz. DÖNMEZER Sulhi/ERMAN Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, c. I, İstanbul 1994, s. 176; FENDOĞLU, s. 434.

hukukun yanında ve ona aykırı olmamak kaydıyla Örfî hukuk¹⁹ da gelişmiştir. Padişahların emir ve fermanlarıyla va'zettikleri kanun ve nizamları bir araya toplamak suretiyle düzenlenen mecmualara “kanunname” adı verilmiştir. Ayrıca bu mecmualarda toplanan kanunlardan, belli bir zümre veya alana ait olanlar da aynı adla anılmaktadır. Birer Örfî hukuk düzenlemeleri olan kanunnamelerde daha çok idare, maliye ve ceza gibi kamu hukuku alanlarında düzenlemeler mevcuttur. Çünkü özel hukuka ilişkin kurallar Şer’î hukukun asli kaynaklarında genellikle ayrıntılı olarak düzenlenmiştir²⁰.

Osmanlı Kanunnameleri esas olarak üç grupta değerlendirilmektedir. Birincisi, belli bir konuda hüküm ihtiva eden kanunnamelerdir. Bunlar, ferman, berat ve yasakname şeklinde va’zedilirler. Mahalli idarecilere ve kadınlara gönderilen bu kanunnameler, sancak kanunnamelerinin ve genel kanunnamelerdeki pek çok hükümlerin ilk şekillerini oluşturmaktadırlar. Bunlar, nişancı²¹ tarafından hazırlanır, Divan-ı Hümayun’da tartışılıp

---

¹⁹ Örfî Hukuk ve Örfî Hukukun gelişme sürecini tezimizin ikinci bölümünde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz için burada üzerinde durmuyoruz.

²⁰ BARKAN Ömer Lütfî, “Kanun-name”, MEBİA, c. VI., İstanbul 1977, s. 185-187.

²¹ “Divan-ı Hümayun’un asli üyesi olan nişancı, görevinin hemen hemen tamamını bu divan içinde yürütür. Terminolojik açıdan nişancı, “padişah fermanlarına tuğrayı çeken kişi” anlamına gelse de görevi sadece bununla sınırlı değildir. En önemli görevi olan tuğra çekmenin yanında, fermanların hazırlanmasını sağlamak, çok önemli fermanları bizzat kaleme almak ve yeni konulacak ya da değiştirilecek Örfî hukuk kurallarının saptanmasıyla uğraşmaktır. Özellikle Örfî hukuk kurallarının hazırlanmasındaki uğraşları dolayısıyla nişancıya “müftî-i kanun” da denmiştir”. MUMCU Ahmet, Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun, Ankara 1976, s. 47-48; Müftî-i Kanun olarak nişancıların, Örfî kanunları iyi bilmek, yeni ve eski kanunları ve bunlarla Şer’î hükümleri telif etmek, gerektiğinde de Divan-ı Hümayun’da bu konularda fikir beyan etmek gibi sorumlulukları vardır. UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984, s. 214; “Nişancının en kayda değer ve orijinal görevi Örfî kanunların hazırlanmasında oynadığı roldür. Bu açıdan ulû’l-emrin örfî hukuk yapma yetkisini temsil ettiği söylenebilir”. CİN Halil/AKYILMAZ Gül, Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, Konya 1995, s. 206; FENDOĞLU Hasan Tahsin, Türk Hukuk Tarihinde Yargı Bağımsızlığı (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Diyarbakır 1995, s. 61; Nişancı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., AKYILMAZ Gül, Osmanlı Diploması Tarihi ve Teşkilatı, Konya 2000, s. 28-35.

kanunnameler de denir. Bu kanunnamelerin birer nüshası o vilayet ve sancakta, diğeri de İstanbul'da bulunan tahrir defterinin başına dercedilir. Siyaset cezalarını bir araya getiren siyasetnameler ve Fatih'in teşkilat kanunnamesi bu gruptandır²³.

Sancak kanunnameleri, muttasal defterlerin başına kaydedilir. Çok önemli sayılanlar, merkezde ve nişancının evinde kaleme alınır. Mümeyyiz tashih eder. Sadrazamın arzı ile padişahın onayına sunulur. Padişahın onayından sonra nişancı tuğra çeker. Böylece kanunname kesinleşmiş olur²⁴.

Bütün İmparatorlukta geçerli olan hükümleri bir araya getiren genel kanunnameler ise üçüncü grubu oluşturur. Nişancı tarafından padişahın fermanı üzerine hazırlanırlar. Divan-ı Hümayun'da görüşülüp üzerinde tartışılır. Sadrazam bizzat bu tartışma ve görüşmelere katılır. Padişaha arz edilir. Padişahın onayından sonra, nişancının tuğra çekmesiyle yürürlük kazanarak tüm reayayı bağlar. Özellikle Kavanin-i Örfiye-i Osmanî adıyla anılan bu kanunnameler, Şer'î fetva ve kaza süzgecinden geçirilirler²⁵. Bu kanunnameler bütün İmparatorluk topraklarında yürürlükte olan ve daha ziyade ceza, arazi ve vergi hukuku alanlarındaki hükümleri bir araya toplayan

---

²² ANHEGGER Robert/İNALCIK Halil, Kanunname-i Sultânî ber Müceb-i Örf-i Osmânî, Ankara 1956, s. 14-17; AYDIN Mehmet Akif, "Osmanlı'da Hukuk", Osmanlı Devleti Tarihi (ed. Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 416-417; AKGÜNDÜZ Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, İstanbul 1990, c. I, s. 85.

²³ AYDIN, "Osmanlı'da Hukuk", s. 417.

²⁴ AKGÜNDÜZ, c. I, s. 84.

²⁵ AKGÜNDÜZ, c. I, s. 83.

kanunnamelerdir²⁶. Genellikle bu tip kanunnamelerin düzenlenmesinde güdülen amaç şudur: Bir taraftan kanun yapanlara örnekler vermek diğer taraftan kanunları uygulayacak olanlara, hüküm verirken kullanmaları veya emsal bulmaları için kolaylık sağlamaktır²⁷. Fatih'in Teşkilat ve Kanun-i Osmanî olmak üzere iki, II. Bayezid, Yavuz, Kanunî ve bir görüşe göre III. Ahmed'in birer umumî Kanunnameleri vardır²⁸.

Kadınların özellikle ceza, arazi ve vergi hukuku alanlarında en önemli yardımcıları olan kanunnamelerin, Osmanlı hukukunun uygulanmasında da yardımcı oldukları bir gerçektir. Örfi hukukun gelişmesi ile birlikte özellikle ceza hukuku alanında kanunnameler, kadınların kullandıkları önemli yürürlük kaynaklarıdır. Zaman zaman kadınların ellerindeki kanunname nüshalarını merkeze göndererek, son değişikliklere göre tashih ettirdikleri görülmektedir. Hatta bu kanunnamelerin, isteyen kişilere belirli bir ücret karşılığında bir örneğinin verildiği de bilinmektedir. Bu, kanunname muhtevasını vatandaşların da öğrenmesini sağlayan bir uygulamadır. Böylece kanun egemenliğinin sağlanması yolunda önemli bir fonksiyon yerine getirilmektedir²⁹.

---

²⁶ AYDIN, Osmanlı'da Hukuk, s. 417; Barkan, genel kanunnamelerin tüm imparatorlukta geçerli olan kanunlar olduğu düşüncesine katılmamaktadır: "...Osmanlı İmparatorluğu gibi, idari ve mali mevzuatta, bölgelere göre, hukuk ve kanun dağınıklığı prensibi hükümler olan ve herbiri ayrı bir teşkilat ve nizam ile idare edilen ve çeşitli imtiyaz ve muafiyetlere sahip bulunan zümrelere ve vakıflar şeklinde, idari-mali bir takım muafiyetler ile ve herbiri kendi hususi statüsüne göre idare edilen teşekküllere hükmeden bir ülkede, umumî bir teşkilat ve idare kanunu tertip etmeye ve bunu herkesin eline vermeye imkan yoktur. Hakikaten çok renkli ve çeşitli bir tablo arzeden bu geniş ülkede, mesela Macaristan'da fethedilen memleketlerde tatbik edilen kanunlar ile adalarda, Mısır'da, Azerbaycan'da veya Şark vilayetlerinde tatbik edilen teşkilat ve müesseseler birbirinden çok farklıdır. Bu suretle her yer, teşkilat ve zümre için ayrı olmak üzere, bir takım hususi kanunlar mevcuttur ve bu kanunlar alakalı devlet dairelerinin elindeki defterlerde kayıtlıdır. Bu vaziyete göre, bunlar ancak bir yığın halinde bir araya toplamak mümkün olabilecektir". BARKAN, "Kanunname", s. 189-190.

²⁷ ANHEGGER/İNALCIK, s. XI.

²⁸ AKGÜNDÜZ, c. I, s. 83.

²⁹ AYDIN, "Osmanlı'da Hukuk", s. 417.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKUNUN TEMEL ESASLARI VE TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

Müslüman bir Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, İslam ceza hukuku temeline oturmuş bir ceza hukuku sistemi vardır. İslam ceza hukukunun temel esaslarının yanında, diğer İslam ülkelerinden farklı olarak gelişmiş bir örfî hukukun bulunması, Osmanlı ceza hukukunun karakterini tayin etmiştir. Örfî hukukun³⁰ en önemli sonuçlarından biri olan ta'zir cezaları, Osmanlı ceza hukukunda geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

I. İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKUNUN GENEL İLKELERİ

İslam hukukçuları ceza hukukunu şöyle tarif etmektedirler: İnsan toplumunun Allah tarafından irade edildiği şekilde medenî olarak yaşayıp gelişmesi için tanzim edilen kanun ve nizamların hükümlerini korumak amacıyla konulan kurallar bütünü ceza hukukunu oluşturur³¹. Tanımdan da anlaşılacağı gibi toplum düzenini sağlayan kanun ve nizamları koruma ve toplum huzurunu sağlama amacı günümüz modern ceza hukuku anlayışıyla aynıdır.

İslam hukuk literatüründe “ukûbat” olarak adlandırılan ceza hukuku, klasik İslam hukuku (fıkıh) kitaplarının en önemli bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Bu eserlerde ceza hukuku konuları İslam hukukunun genel yapısına uygun olarak, kazuistik bir yöntemle ele alınmıştır. Bir başka ifadeyle, suçların tamamına ait genel esasları belirleyen genel bir suç teorisi ortaya konmamıştır. Buna karşılık meseleci bir metodla suçlar birer birer ele alınmakta ve her suça ait hukukî esaslar o bölümde işlenmektedir. Günümüz çağdaş İslam hukukçuları bu kazuistik malzemedan hareketle, İslam ceza

---

³⁰Çalışmamızın ikinci bölümünde Osmanlı hukukunun yapısını ayrıntılı olarak inceleyeceğimizden, burada ayrıntıya girmiyoruz.

hukukunun genel esaslarını ortaya koymak yolunda önemli mesafe katetmişlerdir³². Biz de çalışmamızda öncelikle suç ve cezaya ait genel esasları ortaya koymaya çalışacağız.

A. SUÇ (CERİME)

1. Tanım

İslam hukukçuları suça “cerime” demektedirler. Cerime, Arapça bir kelime olup, sözlükte suç, aşırılık, hatalı davranış gibi anlamlara gelir³³.

İslam ceza hukukunda suç genellikle “Allah’ın had veya ta’zir cezası koyarak yasaklamış olduğu Şer’î mahzurlar” şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdaki “mahzurlar” terimi yasaklanmış bir hareketi yapmak veya emredilmiş olan bir fiili yapmamak anlamında kullanılmaktadır. “Şer’î mahzurlar” deyimini ise bir fiil veya davranışın suç olabilmesi için Şer’an yasaklanmış olmasını ifade etmektedir³⁴.

Yukarıdaki tanımın yanında başka tanımlamalar da yapılmıştır. “Suç, Allah’ın had, kısas veya ta’zire cezalandırdığı fiillerdir, veya İslam hukukunun kanunla yasaklayıp karşılığında ceza belirlediği, sorumlu bir kişinin hukuka aykırı bir fiili yapmasıdır”. Bir başka tanıma göre ise suç; “Allah’ın veya yetkili otoritenin yasaklayıp, hakkında ceza belirlediği bir fiil veya ihmal demektir”³⁵.

---

³¹ AHMED Selahaddin, Tarih-i Kanun-i Ceza, İstişare Ceridesi, 19 Mart 1324, No: 27, s. 75’den naklen CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 251.

³² AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 171.

³³ YILMAZ Ejder, Hukuk Sözlüğü, Ankara 1986, s. 133.

³⁴ UDEH Abdülkadir, Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk, (çev. Ali Şafak-Ruhi Özcan), c. I, Ankara 1990, s. 69; İÇEL Kayıhan/DONAY Süheyl, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, I. Kitap, İstanbul 1999, s. 47.

³⁵ UDEH, s. 69 vd; KARAMAN Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, c. I, İstanbul 1991, s. 147-148; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 171-172; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 438.

2. Suçun Unsurları

İslam ceza hukukunda genel suç teorisinden bahsetmek mümkündür. Genel olarak suçun üç unsuru olduğu kabul edilir. Bunlar kanunilik, maddi unsur ve manevi unsurdur³⁶.

a. Kanunilik İlkesi

Bu ilke suçun kanuni unsurunu oluşturur.

İslam hukukçularına göre suç ve cezaların kanuniliğinden amaç, “hakkında herhangi bir hüküm bulunmadan bir fiilin suç sayılmaması ve failine ceza verilememesi”dir. Bir fiilin yasak sayılabilmesi için nassa ihtiyaç vardır. Ayrıca failin cezalandırılabilmesi için fiilin gerçekleştiği anda kanunla konulmuş, yürürlükte olan bir cezanın bulunması şarttır. Bu ilkenin özü “kanunsuz suç ve ceza olmayacağı” hükmüdür³⁷.

Kanunilik ilkesinin mantığı, kişilerin yasak olan fiil ve hareketleri önceden bilmelerini sağlamak düşüncesine dayanır. Kişi ancak bu şekilde hareketlerini düzenleyebilir³⁸.

İslam ceza hukuku açısından kanunilik ilkesi had, kısas ve diyet suçlarında en ince ayrıntılarına kadar geçerlidir. Ta’zir suçlarında ise ilkenin uygulanacağı bir gerçektir. Ancak İslam hukuku bu çeşit suçlarda had, kısas ve diyet suçlarında olduğu gibi açık hükümler içermez. Çünkü bütün ta’zir suçlarını kendisi belirlememiştir. Fakat ulü’l emr bu kuralın uygulanmasından kesin olarak sorumludur. Nitekim Osmanlı ceza hukuku uygulamasında Fatih,

---

³⁶ KARAMAN, c.I, s. 147 vd.; AKŞİT, s. 41 vd.; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 439; Daha geniş bilgi için bkz. UDEH, c. I, s. 109 vd.

³⁷ ŞAFAK Ali, Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku, Erzurum 1977, s. 36; BARDAKOĞLU Ali, “Ceza”, DİA, c. VII, İstanbul 1993, s. 475.

³⁸ DÖNMEZER/ERMAN, c. I, s. 17.

Kanunî ve benzeri ceza kanunlarının belirlediği suçlar dışında suç icat edilmemiştir³⁹

Kanunilik ilkesinin üç yönü vardır. Bunlar, cezaî hükümlerin zaman, yer ve kişi bakımından yürürlüğüdür.

aa. Zaman Bakımından Yürürlük

Ceza kanunlarının geçmişe yürümemesi kuralı olarak ifade edilen bu esas, suçta ve cezada kanunilik ilkesinin doğal bir sonucudur. Ceza hukukunun zaman bakımından uygulanmasıyla bugün kastedilen, ceza kanunlarının yürürlük tarihinden itibaren işlenen suçlara uygulanması ve daha önceden işlenmiş suçlara uygulanmamasıdır. Ancak bu kuralın istisnası sanığın lehine olan hükümlerin geriye yürümesidir⁴⁰.

bb. Yer Açısından Yürürlük

Ceza hukukunun yer bakımından uygulanması klasik kaynaklarda daha çok İslam ülkesi dışında (Darü'l-Harb) işlenen suçların İslam ülkesinde (Darü'l-İslam)⁴¹ cezalandırılıp cezalandırılmayacağı meselesiyle ilgili olarak tartışmalara konu olmuştur⁴². İslam hukukuna göre dünya Darü'l-Harb (harb ülkesi) ve Darü'l-İslam (İslam ülkesi) olarak iki kısma ayrılır. İslam ülkesinde yaşayanlar ya müslümandır ya İslam ülkesi vatandaşı gayrimüslimler (zimmîler)⁴³ yahut da izinli ve pasaportlu olarak İslam

---

³⁹ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 253-254; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 176-179; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 439; BARDAKOĞLU, "Ceza", DİA, c. VII, s. 475.

⁴⁰ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 179-180; Bir başka istisna da kamu güvenliğini ve düzenini doğrudan ilgilendiren önemli suçlarda ceza kurallarının geriye yürütülebileceğidir. Devlet ve millet aleyhine suçlar gibi. Ancak bu husus mecburi değildir. CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 255.

⁴¹ Darü'l Harb ve Darü'l İslam kavramları hakkında geniş bilgi için bkz. ÖZEL Ahmet, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, İstanbul 1984.

⁴² AYDIN Hukuk Tarihi, s. 180.

⁴³ Zimmîler hakkında geniş bilgi için bkz. BOZKURT Gülnihal, "İslam Hukukunda Zimmîlerin Hukukî Statüleri", DEÜHFD, c. III, sy. 1-4, İzmir 1988, s. 115-155.

ülkesine gelmiş olan müste'menlerdir⁴⁴. Harb ülkesinde yaşayanlar ise ya harbî (gayrimüslim) ya da müslümandır. Problem, Darü'l-Harb'de suç işleyen kimsenin İslam ülkesine döndüğü zaman cezalandırılıp cezalandırılmayacağıdır. Ebu Hanife'ye göre İslam ülkesinde müslüman ve zimmîlere İslam hukuku her halde uygulanır. Ancak müste'menlere sadece şahıs haklarını ilgilendiren suçlarda İslam hukuku uygulanacak, Allah hakkına yönelik suçlarda ise İslam hukuku uygulanmayacaktır. Ebu Yusuf aksi görüşte olup, İslam ülkesinde bulunan herkese İslam hukukunun uygulanacağını belirtir. Osmanlı uygulaması Ebu Yusuf'un görüşünü esas almıştır. Müslümanlar Darü'l-Harb'de işledikleri suçlardan dolayı, ülkelerine (Darü'l-İslam'a) döndüklerinde cezalandırılmazlar. Çünkü bu suçları işledikleri yerde İslam devletinin hükümranlık hakkı yoktur. Ancak kul hakkını ilgilendiren suçlarda tazminat hakkı saklıdır⁴⁵.

İmam Malik, İmam Şafi ve Ahmed bin Hanbel'e göre ise İslam ülkesinde işlenen suçlar kimin tarafından işlenirse işlensin İslam hukukuna göre cezalandırılır. Darü'l Harb'de suç işleyen müslüman ya da zimmî ise İslam ülkesine döndüklerinde İslam hukukuna göre cezalandırılır⁴⁶.

cc. Kişi Bakımından Yürürlük

İslam ceza hukukunda genel kural, suçlular arasında eşitliğe uyulması ve herhangi bir ayırım yapılmamasıdır. Ancak kendine özgü niteliği olan bazı kişi ve gruplar hakkında farklı görüşler vardır⁴⁷.

Hanefilere göre devlet başkanı Allah hakkına yönelik suçlardan (hadd) sorumlu değildir. Çünkü bu suçların takibi devlet başkanının sorumluluğu

---

⁴⁴ Müste'menler hakkında geniş bilgi için bkz. BOZKURT Gülnihal, "İslam Hukukunda Müste'menler", AÜSBFD, Prof. Dr. Fadıl H. SUR Anısına Armağan, Ankara 1983, s. 360-379.

⁴⁵ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 255-256; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 180-181.

⁴⁶ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 181; ÖZEL, s. 156-157.

altındadır. Ancak kısas ve diyet suçlarında hiçbir dokunulmazlıkları yoktur. Diğer mezhepler ise devlet başkanı için hiçbir dokunulmazlık kabul etmezler⁴⁸.

Yine zimmîlere de esas olarak İslam hukuku uygulanırken, içki içme suçu açısından Ebu Hanife'ye göre had suçu işlenmiş olmaz. Çünkü zimmîlerin kendi dinleri buna izin vermiştir. Ancak diğer hukukçular bunu kabul etmezler⁴⁹. Ayrıca köleler için de birtakım indirim ve muafiyetler söz konusudur⁵⁰.

b. Suçun Maddi Unsuru

Fiil ya da imtinâ şeklinde suç oluşturan bir davranışı gerçekleştirmek, suçun maddi (objektif) unsurunu oluşturur⁵¹. Sözle veya fille gerçekleşen bir hareket olmadıkça suç doğmaz. Bu fiil söz ve hareket şeklinde müspet olabileceği gibi yapılması gerekeni yapmama, kaçınma (imtinâ) şeklinde menfi de olabilir⁵². Genel olarak, yasaklanmış bir fiil işlemeyi tasarlayan kişi bu fiili bizzat gerçekleştirmediği sürece cezalandırılmaz. Fiil, hareket ve sonucu kapsar. Hareket ve fiil arasında illiyet bağı bulunmalıdır⁵³. Dolayısıyla dış dünyada müspet veya menfi bir hareketin bulunması suçun maddi unsurudur⁵⁴.

---

⁴⁷ Burada Had ve kısas suçları açısından ceza hukukunun kişi bakımından uygulanmasını inceleyeceğiz. Ta'zir suçları açısından ikinci bölümde ayrıntılı olarak açıklama yapılacaktır.

⁴⁸ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 182.

⁴⁹ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 182.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 182.

⁵¹ UDEH, c. I, s. 109.

⁵² AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 183.

⁵³ AKŞİT, s. 42.

⁵⁴ DÖNMEZER/ERMAN, c. I, s.366.

Suçlu bazen suç sayılan fiili tamamlar; buna tam cerime denir. Bazen tamamlayamaz; buna cerimeye şurû (teşebbüs) adı verilir. Bazen de birden fazla kişi bir suçu beraber işlerler; bu duruma iştirak denir⁵⁵.

aa. Teşebbüs (Cerimeye Şurû)

Suç, çeşitli aşamalardan sonra tamamlanır. İlk aşama olan düşünme ve tasarlamaya ceza verilmez. İkinci aşama suça hazırlık aşamasıdır. Eğer hazırlık fiilleri başlı başına suç teşkil etmiyorsa ceza da yoktur. Ancak bu fiiller suç oluşturuyorsa cezalandırılır. Son aşama suçun gerçekleştiği aşamadır ve asıl cezalandırılan fiil de budur⁵⁶.

bb. İştirak

Suçta iştirak iki bölüme ayrılır. Birincisi suçun maddi unsurunu gerçekleştirmeye iştirak olup, bunu yapana mübaşir fail denir. Bunlar suçu tek başlarına işlemiş gibi cezalandırılırlar. İkincisi ise suçun maddi unsurunu gerçekleştirmeye katılmadan iştiraktır. Bu tür iştirakta bulunanlara mütesebbib fail denir. Bunlara had ve kısas gibi aslî cezalar değil, bedelî cezalar ve ta'zir cezaları verilir. Osmanlı uygulaması XVIII. Yüzyıla kadar mütesebbib failer için söz konusu cezayı esas almışken, bu dönemden itibaren mütesebbibleri mübaşirler gibi cezalandıran Malikî görüşünü tercih etmiştir⁵⁷.

c. Suçun Manevî Unsuru

Bir fiilin suç sayılabilmesi için ilk iki unsur yeterli değildir. Ceza hukukunda sorumluluğun temeli, yapılan fiilin iradi olmasıdır. Kişi gerçekleştirdiği fiilin hukuka aykırı olduğunu bilecek ve sonuçlarını

---

⁵⁵ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 257.

⁵⁶ UDEH, c. I, s. 311-313.

⁵⁷ UDEH, c. I, s. 321-337; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 258; İştirak hakkında daha geniş bilgi için bkz. ERTURHAN Sabri, İslam Ceza Hukukunda Suça İştirak, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2000.

kavrayacak durumda olmalıdır. Ayrıca bu fiili bilerek işlemeli, doğacak sonuçlara razı olarak yapmalıdır. Bu unsurun gerçekleşebilmesi için suçlunun ceza ehliyetine sahip olması, ehliyeti ortadan kaldıran veya azaltan bir sebebin bulunmaması ve hukuka aykırı fiili kusurlu ve iradi olarak yapması şartı aranmaktadır⁵⁸.

Suçun manevi unsurlarından birinin eksik olması cezai sorumluluğu ortadan kaldırır. Sorumluluk bazen yasak fiil serbest hale geldiği için kalkar ki bu duruma hukuka uygunluk sebepleri denir. Bazen de fiil yasak olmaya devam ettiği halde cezalandırılmaz⁵⁹.

aa. Hukuka Uygunluk Sebepleri

Bunlar hakların kullanılması, görevin yerine getirilmesi ve mağdurun rızası şeklinde üç gruba ayrılabilir.

Hakkın kullanılması yoluyla cezai sorumluluğun ortadan kalkması, meşru müdafaa durumunda söz konusudur. Meşru müdafaa canın, ırzın ve malın korunması için durumun özelliği itibariyle suç işlemektir⁶⁰.

Görevin yerine getirilmesi yoluyla sorumluluğun kalkması bazı hallerde mümkündür. Bunlar tıbbi müdahaleler, kanı heder olan kişinin öldürülmesi ya da yaralanması ve görevin ifasıdır. Örneğin tıbbi usuller içinde, iyi niyetli olarak ve hasta ya da velisinin izniyle müdahalede bulunduğu hastanın ölmesi sonucu doktor, cezai açıdan sorumlu değildir. Aynı şekilde, savaş halinde müslümanın harbîyi öldürmesi, Şer'î cezaları ifa ile yetkili kişilerin bu görevlerini yerine getirmeleri hallerinde cezai sorumluluk kalkar⁶¹.

---

⁵⁸ UDEH, c. I, s. 109, KARAMAN, c.I, s. 148; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 188 vd.

⁵⁹ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 259-260.

⁶⁰ AKŞİT, s. 44. Daha geniş bilgi için bkz. UDEH, c. II, s. 85-116.

⁶¹ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 260; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 188.

Hırsızlık suçunda ise mağdurun rızası suçu ortadan kaldırır. El kesmeye hükmedilemez⁶².

bb. Cezai Ehliyeti Ortadan Kaldıran veya Sınırlayan Haller

Bunlar ikrah, sarhoşluk, akıl hastalığı ve yaş küçüklüğüdür.

İkrah altında işlenen suçlar üçe ayrılır. Birincisi; adam öldürme, müessir fiil ve öldürücü darbelerde ikrahtır. Bu hallerde ikrah cezayı kaldırmaz fakat kısası engeller. İkinci olarak bazı suçlarda fiil ağır ikrah karşısında mübah hale gelir. Örneğin zorla şarap içirmek gibi. Üçüncüsü ise sadece cezayı kaldıran ikrahtır. Fiil yine yasak kalmaya devam eder. İffete iftira ve hırsızlık suçları bu duruma örnektir. Ancak burada da ikrah ağır olmalıdır⁶³.

Sarhoşluk verici maddeleri zorla içerek sarhoş olan kişiler, işledikleri suçlardan cezai açıdan sorumlu değildir. Fakat sarhoşluk iradi ise cezai sorumluluğu tamdır⁶⁴.

Kendilerinde akıl hastalığı (cünûn) bulunduğu sabit olan kimseler, suç işledikleri halde cezai sorumlulukları yoktur⁶⁵.

Yaş küçüklüğünün isnad yeteneğini kaldırması konusunda şunlar söylenebilir. Kişi, doğumundan yedi yaşına kadar olan dönemde idrak yeteneğine sahip değildir. Bu dönemde cezai sorumluluk yoktur. Yedi yaşından ergenlik (bülûğ) yaşına kadar olan dönem mümeyyiz küçüklüğü ifade eder. Yine cezai sorumluluk yoktur. Fakat onlar için bir takım ıslah

---

⁶² AKŞİT, s. 44-45.

⁶³ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 261; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 194-195; Daha geniş bilgi için bkz. UDEH, c. II, s. 155 vd.

⁶⁴ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 261; Bu konuda geniş bilgi için bkz. AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 191-192.

⁶⁵ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 261; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 190; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 443.

tedbirleri alınır. Son dönem rüşd dönemidir. Bu dönemde cezai sorumluluk tamdır. Ayrıca her üç dönemde hukukî sorumluluk söz konusudur⁶⁶.

B. CEZA (UKUBE)

İslam hukukunda, iyi veya kötü fiil ve davranışlara hem dünyada hem ahiret hayatında karşılık verileceği aslî kaynaklar ile sabittir. Ayrıca insanlık tarihi boyunca insan akli ve vicdanı bu gerçeği kabul etmiştir. Çünkü Allah'a, topluma ve hatta kendine karşı yükümlülüklerini yerine getirmiş kimsenin ödüllendirilmemesi, bunun yanında, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmek, insanlara zulmetmek gibi fiilleri işleyen kimsenin cezasız bırakılması, akıl ve vicdan çerçevesinde haksızlık olarak kabul edilir. Dolayısıyla İslam hukuku insan davranışlarını hem dünyada hem ahirette değerlendirme eğilimi göstermiş, toplumun düzeni ve devamı için bazı davranışların cezasının dünyada verilmesini öngörmüştür.

1. Cezanın Tanımı

Hukuk literatüründe ceza, birkaç şekilde tanımlanmıştır:

Ceza, kanunkoyucunun emrine karşı gelme sonucunda, toplum yararına tespit edilen yaptırımlardır⁶⁷.

Bir başka tanıma göre ceza, yasaklanan bir şeyi yapma ve emredilen bir şeyi terketme karşılığında faile verilen uygun bir karşılıktır⁶⁸.

Diğer bir tanıma göre ceza, kanunkoyucunun toplum yararı için yasaklamış olduğu fiilleri işleyene, acı veren bir karşılık olan, kanunda belirtilmiş, korkutucu bir yaptırımdır⁶⁹

---

⁶⁶ UDEH, c. II, s. 181-185; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 261; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 189-190.

⁶⁷ UDEH, c. II, s. 189.

⁶⁸ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 195.

⁶⁹ AKŞİT, s. 51.

Modern hukukta ise ceza, “topluma büyük ölçüde zarar veren fiiller karşılığı, devletin son çare olarak kanun ile yarattığı ve izlediği diğer yapıcı amaçlar yanında, özellikle suç işleyeni bazı yoksunluklara tabi kılmak ve toplumun işlenen fiili onamama tutumunu belirtmek üzere, ilke olarak bir yargı kararı ve suçlunun sorumluluk derecesi ile orantılı biçimde uygulanan korkutucu, caydırıcı bir müeyyidedir”⁷⁰.

Görüldüğü üzere hem İslam hukukunda hem çağdaş hukukta ceza için yapılan tanımlamalar aynı anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla her iki hukuk sistemine göre de cezanın konuluş sebebi, toplum düzeninin ve yararının ihlal edilmesidir.

2. Cezanın Amacı

Ceza koymanın amacı, hukuk tarihi boyunca değişik süreçler geçirmiştir. Bu süreç içerisinde ilk aşama, suçlunun cezalandırılması aşamasıdır. Bu dönemde sanık, suçlu olarak kabul edilmiştir ve işkence oldukça etkindir. İkinci aşama, suçu sabit olana kadar sanığın masum olduğu düşüncesinin geçerli kabul edildiği dönemdir. Sanığın korunması esastır. Üçüncü aşama ise gerçeğin araştırılması aşamasıdır. Bu aşamada toplum ve sanık birlikte korunur⁷¹.

İslam hukukunda cezalar, fertlerin ıslahı, toplumun himayesi ve düzenin korunması için konulmuştur. Allah’ın koyduğu bütün hükümler, insanlığın yararı içindir. Kaldı ki insanlar, Allah’ın emirlerini çiğneyip, yasaklarına uymamakla Allah’a bir zarar veremeyecekleri gibi O’nun emir ve yasaklarına uymakla O’na da herhangi bir yarar sağlayamazlar⁷².

---

⁷⁰ DÖNMEZER/ERMAN c. II, s. 544.

⁷¹ FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 244.

⁷² USLU Rıfât, İslam Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s. 61.

3. Cezanın İlkeleri

a. Kanunilik

Suçun unsurlarından söz ederken, kanuni unsurdan da bahsetmiştik. Suçun kanuniliği, kanunsuz suç olmayacağı ilkesidir. Aynı esas cezalar için de geçerlidir. Cezanın kanuniliği, tanımlanan her bir suç için ne kadar ceza tayin edildiğinin önceden belirlenmesi ve açıklanmasıdır. Dolayısıyla “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesi İslam ceza hukukunda genel bir esastır. Modern ceza hukukuna XVIII yüzyıldan sonra giren bu ilkeye, İslam ceza hukukunda başlangıcından beri uyulmuştur. Çünkü İslam ceza hukukunda aslî kaynaklara ve kanunlara dayanmayan bir ceza şeklinden söz edilemez⁷⁵.

İslam ceza hukukunda, had ve kısas cezaları açısından kanunilik ilkesi, sıkı bir şekilde kendini göstermektedir. Çünkü bu suçların cezaları Kitap ve Sünnet’te belirlenmiştir. Ta’zir suçlarında ise özellikle başlangıç döneminde sıkı bir kanunilik ilkesinin söz konusu olduğunu söylemek zordur. Çünkü hangi fiillerin yasak ve suç oluşturduğunun tespiti devlet başkanına ya da onun yetkilendirdiği kadınlara verildiği gibi bu suçlara uygulanacak cezaların tespiti de aynı mercilere bırakılmıştır. Ancak, Osmanlı

---

⁷³ ÇALIŞKAN İbrahim, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları, AÜİFD, sy. 31, Ankara 1989, s. 369.

⁷⁴ BARDAKOĞLU, “Ceza”, DİA, c. VII, s. 472.

⁷⁵ ŞAFAK, s. 36; USLU, s. 62.

uygulanmasında suç ve cezaların kanunnamelerle tespit edilip, kanunla belirlenmesi, kanunilik ilkesine verilen önemi ifade etmektedir⁷⁶.

Sonuç olarak cezaların kanuniliğinde hedef, keyfiligi önlemek, kişi hürriyeti ve dokunulmazlığını güvence altına almaktır.

b. Şahsilik İlkesi

Cezanın şahsiliğinden kasıt, herkesin kendi filinden sorumlu olması ve hiç kimseye suç işlemedikçe cezai sorumluluk yüklenmemesidir⁷⁷.

İslam ceza hukukunda şahsilik ilkesinin iki istisnası söz konusu olup, bunlar “akıle” ve “kasame” müesseseleridir. Akıle, katilin usul ve fıruu ile bunların fıruundan olan akrabaya denir⁷⁸. Bunlar, kasda benzer adam öldürme ve hataen adam öldürme suçlarında ödenecek diyete katılırlar. Kasame ise katili bilinmeyen ve üzerinde öldürüldüğüne dair kesin izler taşıyan bir ceset bulunduğu, o yöre sakinlerinden elli kişiye belli bir şekilde yemin ettirilmesidir⁷⁹.

Her iki istisnada da sadece ceza değil, tazmin yönü de bulunan diyet ödeme yükü, suç ve suçlu ile dolaylı da olsa ilgisi bulunan belli bir zümreye dağıtılmaktadır. Dolayısıyla bir yandan toplumda sosyal denetimin yerleşmesi amaçlanmakta, diğer yandan da maktulün kanının heder olması önlenmektedir⁸⁰.

---

⁷⁶ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 196.

⁷⁷ AKŞİT, s. 93.

⁷⁸ KARAMAN, c. I, s. 154.

⁷⁹ “Hanefilere göre bu yeminleri maktulün bulunduğu mahalle halkı yapar ve bu yemini yapacak kişiler, öldürülenin velisi tarafından seçilir. Bundan gaye, itham altında olan kişinin üzerinden öldürme ithamının kaldırılmasıdır. Her birisi şu şekilde yemin eder: “Allah’a yemin ederim ki onu ben öldürmedim, onun kim tarafından öldürüldüğünü de bilmiyorum.” Bu şekilde yemin ettikleri takdirde diyeti öderler.”, BİLMEN Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslamiye ve Istilahat-ı Fıkhıyye Kamusu, İstanbul (tarihsiz), c. III, s. 18; ZUHAYLİ Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, (çev. komisyon), İstanbul 1994, c. VIII, s. 159 vd.

⁸⁰ USLU, s. 64.

c. Genellik İlkesi

Ceza hukukunun genelliğiyle ifade edilmek istenen husus, cezaların uygulanması bakımından, herkesin aynı kategoride değerlendirilmesidir. Bu ilke, eşitlik ilkesini de gerekli kılmakta olup, herkesin kanun karşısında eşit olmasını, hiçbir kişi ya da zümreye ayrıcalık tanınmamasını ifade eder⁸¹. Hadd ve kısas cezaları açısından bu ilkeye tam olarak uyulmuştur. Fakat ta'zir cezalarında, cezanın çeşidinde ve miktarında eşitlik aranmayabilir. Aksi halde ta'zir cezalarının da hadd cezası olarak kabul edilmesi gerekecektir⁸².

4. Cezaların Sınıflandırılması

İslam Ceza hukukunda cezalar bir kaç açıdan sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bunlardan birincisi, işlenen suçun durumuna göre cezaların taksimidir. Bu taksim, İslam ceza hukuku sisteminin temelini teşkil eden ve hadd cezaları, cinayet cezaları ve ta'zir cezaları şeklinde yapılan üçlü sınıflandırmadır. Diğer bir sınıflandırma cezalarda dördü bir ayrıma gitmiştir. Birincisi asli cezalar olup, işlenen suç için temel olarak tespit edilen cezalardır. Örneğin bir hadd suçu olan hırsızlık suçunu işleyen kimseye el kesme cezasının verilmesi gibi. İkincisi, bedelî cezalardır. Bunlar, herhangi bir kanunî sebeple aslî cezanın uygulanamadığı hallerde, aslî ceza yerine geçen cezalardır. Adam öldürme suçunu işleyen kimseye, kısas uygulanamadığı takdirde diyet ya da ta'zir cezası uygulanması, bedelî cezadır. Üçüncüsü tebeî cezalardır. Aslî cezalara bağlı olarak, ayrıca bir hakim kararına gerek olmaksızın uygulanan cezalardır. Katilin, öldürdüğü kimsenin mirasından mahrum olması buna örnektir. Dördüncüsü ise tamamlayıcı (tekmiî) cezalar olup, bunlar için ayrıca hakim kararına gerek

---

⁸¹ BARDAKOĞLU, "Ceza", DİA, c. VII, s. 465; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 197; KARAMAN, c. I, s. 154.

⁸² ÇALIŞKAN, s. 371.

vardır. Zina suçunda hakim, gerekli görürse tekmilî ceza olarak suçluyu sürgün edebilir⁸³.

5. Suç ve Cezaların İçtimaı

Hüküm verilmeden önce veya hüküm infaz edilmeden önce, suçlunun bir başka suç işlemesi durumunda, şayet suçlar aynı tür suçlar ise içtima kuralı uygulanır. Örneğin kişi, birden çok zina suçu işlese tek ceza verilir. Farklı türden suçlar işlenirse cezalar ayrı ayrı infaz olunur. Ancak bu durumda kul hakkını ihlal eden suçlar öncelikle cezalandırılır. Ayrıca bu suçlardan, diğerlerinin infazını imkansızlaştıran ceza yine öncelikle uygulanır. Örneğin zina, yaralama ve öldürme fiilleri aynı kişi tarafından işlenirse, suçluya kısas uygulanacaktır. İşlenen suçun tekrarı ya da itiyadı halinde ceza ağırlaştırılarak verilir⁸⁴.

6. Cezaların Tenfizi

Hadd, kısas ve ta'zir cezaları, devlet başkanı veya onun yetkilendirdiği vekil tarafından infaz ettirilir. Osmanlı uygulamasında padişah onayından geçmeden kısas cezaları uygulanmamıştır. Bazı küçük ta'zir cezalarının infazı, yörenin mülkî idare amirlerine bırakılmıştır⁸⁵.

7. Cezanın Ertelenmesi

Bazı hallerde suçluya hükmolunan cezanın infazı ertelenebilir. Suçlu hasta, sarhoş veya zayıf ise cezanın infazı için bu hallerin ortadan kalkması beklenir. Aynı şekilde, suçlu gebe ise doğum yapana kadar, akıl hastası ise iyileşinceye kadar cezası ertelenebilir⁸⁶.

---

⁸³ UDEH, c. II, s. 207 vd.; AKŞİT, s. 53 vd.; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 262; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 197 vd.

⁸⁴ BİLMEN, c. III, s. 107 vd.; UDEH, c. II, s. 197; AKŞİT, s. 116-119.

⁸⁵ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 267.

⁸⁶ UDEH, c. II, s. 310 vd.; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 263.

8. Cezayı Düşüren Sebepler

Bazı hallerde suçluya uygulanacak ceza düşer.

a. Ölüm

Ölmüş kişiye ceza uygulama imkanı kalmayacağından, kişinin tüm bedenî ve şahsî cezaları düşer. Ancak yaralama fiillerinde suçlunun uzvu, başka bir cezanın infazı sonucunda yok olmuşsa diyet cezası düşmez. Fakat Ebu Hanife'ye göre diyet cezaları da düşer⁸⁷.

b. Af

İslam Ceza hukukunda devlet otoritesinin, hadd ve kısas cezaları üzerinde hiçbir şekilde af yetkisi yoktur. Sadece ta'zir cezalarında af yetkisini kullanabilir. Kısas ve diyet cezaları, kişi hakkını ihlal eden suçlara uygulanan cezalar olduğundan, ancak hak sahibinin şahsî affı cezayı düşürebilir. Aynı durumda sulh yolu ile de ceza düşer⁸⁸.

c. Kısas Edilecek Uzvu Yokluğu

Kısasen kesilecek uzuv, doğal bir afet ile ya da herhangi bir haksız saldırı sonucunda yok olmuşsa, kısas cezası uygulanamayacaktır⁸⁹.

d. Pişmanlık (Faal Nedamet)

Eşkiyalık ve soygunculuk suçlarında suçlu, yakalanmadan önce tevbe ederek, işlemiş olduğu fiilden dolayı pişmanlık duyduğunu yetkili otoriteye bildirirse, bu suçun cezası düşer⁹⁰.

e. Kısasa Mirasçı Olmak

---

⁸⁷ UDEH, c. II, s. 317;

⁸⁸ AKŞİT, s. 60. Daha geniş bilgi için bkz. BİLMEN, c. III, s. 103 vd.

⁸⁹ BİLMEN, c. III, s. 99.

⁹⁰ AKŞİT, s. 60; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 264.

Suçlunun kisasını isteyen kimse, suçluya mirasçı olduğunda kisas cezası düşer⁹¹.

f. Zamanaşımı

Hanefilere göre kisas, diyet ve iffete iftira suç ve cezaları zamanaşımına uğramaz. Diğer hadd cezaları ile ta'zir cezaları zamanaşımıyla düşebilir. Zamanaşımı için gerekli olan sürenin tespiti, Ebu Hanife'ye göre zamanın yasama organına aittir. Ancak İmam-ı Muhammed bu süreyi bir ay olarak kabul ederken, bazı hukukçular altı ay olarak takdir etmişlerdir⁹².

II. İSLAM HUKUKUNDA SUÇ VE CEZALAR

İslam ceza hukukunda suç ve cezalar, işlenilen suçun durumuna göre üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur. Bu ayrıma göre suç ve cezalar, hadd suç ve cezaları, kisas suç ve cezaları (şahsa karşı işlenen suçlar) ve ta'zir suç ve cezalarıdır. İslam hukuku literatüründeki en yaygın ayırım budur.

A. HADD SUÇ VE CEZALARI

Hadd sözlükte, sınır çizmek, ölçü, men etmek, tarif etmek, ayırmak gibi anlamlara gelmektedir⁹³.

Dar anlamda hadd suçları, Allah hakkına yönelik olan ve kitap ve sünnet tarafından yasaklanmış ve cezası belirlenmiş fiillerdir⁹⁴. İslam hukukçuları hadd cezalarının, "Allah'ın hakkı" olması ifadesini kamu hakkı olarak kabul etmişlerdir. İslam hukukçularına göre kamu yararı, kötülüğün insanlardan uzak tutulması, toplumda güven ve asayişin gerçekleşmesidir. Hadd cezaları, suçluyu cezalandırmak, onu ve diğer insanları suç işlemekten alıkoymak amacını taşıırken, suça teşvik eden etken ve nedenlerle de

---

⁹¹ ZUHAYLİ, c.VIII, s. 264.

⁹² CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 264; AKŞİT, s. 60-61.

⁹³ BİLMEN, c. III, s. 14; YILMAZ, s. 264; BARDAKOĞLU Ali, "Hadd", İslami Kavramlar, Ankara 1997, s. 273.

mücadele etmek misyonunu üstlenmiştir. Dolayısıyla psikolojik açıdan sağlam temellere dayanan cezalardır⁹⁵.

Bu suçları en geniş kapsamıyla ele alan İslam hukukçuları, yedi adet hadd suçunun varlığı üzerinde birleşmişlerdir. Bunlar, zina, zina iftirası, içki içmek, hırsızlık, yol kesmek, devlete isyan ve dinden dönme suçlarıdır.⁹⁶.

1. Zina Suçu ve Cezası (Hadd-i Zina)

Zina, tam ehliyetli (akıllı, bülüğa ermiş ve reşit) bir erkekle, cinsel ilişkiye elverişli bir kadının, aralarında evlilik, evlilik şüphesi veya mülkiyet ilişkisi bulunmadan, kendi rızalarıyla cinsel ilişkide bulunmalarıdır. Ebu Hanife, anormal ilişkileri (homoseksüellik, lezbiyenlik vb.) zina suçu olarak kabul etmezken, diğer hukukçular bu tür ilişkileri de zina olarak kabul etmektedirler⁹⁷.

Zina suçu, ispatı açısından diğer hadd suçlarından farklı bir özellik taşımaktadır. Bu, özel ispat şartı olup, suçlunun ikrarıyla suçun sabit olmadığı durumlarda, tam ehliyetli dört erkek şahidin, zina fiilini bizzat gördüklerine dair şahitlikte bulunmalarıdır. Bu sayıda azalma olması, suçun subûtunu engellediği gibi fiili gördüklerini iddia edenlere zina iftirası (ıffete iftira, kazf) cezası uygulanır. Suçlunun ikrarı da bir ispat vasıtası olmakla birlikte, Hanefiler başta olmak üzere, bazı hukukçular bu ikrarın en az dört kez tekrarlanması şartını aramaktadırlar⁹⁸.

Özel ispat şartı olarak getirilen, dört erkek şahidin şahitliği meselesi, gerçekleşmesi çok zor bir durumdur. Bu nedenle İslam ve Osmanlı ceza

---

⁹⁴ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 202.

⁹⁵ UDEH, c. 2, s. 211.

⁹⁶ UDEH, c. II, s. 211; AKŞİT, s. 53 vd.; ŞAFAK, s. 137; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 202; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 265.

⁹⁷ UDEH, c. II, s. 213 vd.; BİLMEN, s. 197 vd.

⁹⁸ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 209.

hukuku uygulamasında bu yolla ispat yok denecek kadar az sayıda gerçekleşmiştir⁹⁹.

Zina suçunu işleyen kimse bekar ise sopa cezası uygulanır ve sayısı yüz sopadır. Ayrıca suçlu bir yıl süre ile sürgün edilir. Suçlu eğer muhsan¹⁰⁰ ise recm (taşlanarak öldürme)¹⁰¹ cezası uygulanır¹⁰².

2. Zina İftirası (İffete İftira, Hadd-i Kazf) Suçu ve Cezası

Bu suç, muhsan bir müslüman kadına zina iftirasında bulunmak, veya nesebi inkar etmek şeklinde gerçekleşir. Kul hakkını ihlal özelliği ağır basan bir hadd suçudur. Dolayısıyla takibi şikayete bağlı bir suç olup, mağdur veya mağdur ölü ise çocukları tarafından şikayet ve dava edilebilir. Suçun ispatı, tam ehliyetli iki şahidin şahadeti ve suçlunun ikrarı ile mümkündür. Kazf suçunun iki cezası vardır. Birincisi asli ceza olup, seksen sopadır. Diğeri ise tebei cezadır ve suçlunun tanıklığının kabul edilmemesidir¹⁰³.

3. İçki İçme (Hadd-i Şirb) Suçu ve Cezası

İçki içme suçu, kişinin bilerek ve isteyerek, sarhoşluk verici içkilerden içmesi ile oluşur. Ebu Hanife'ye göre şaraptan az veya çok, diğer içkilerden sarhoş olana kadar içmek, bu suçun gerçekleşmesi için yeterlidir. Fakat diğer

---

⁹⁹ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 210.

¹⁰⁰ Evli, tam ehliyetli ve müslüman kişi.

¹⁰¹“Kur'an'da zinayı düzenleyen ayette, uygulanacak ceza konusunda evli-bekar ayrımı yapılmaz ve recm'den söz edilmez. Zina suçunun ispatı son derece zor olduğu ve recm de çok ağır bir ceza bulunduğu için resmi kayıtlara göre Osmanlı Devleti'nde tek bir kez uygulanmıştır. IV. Mehmet'in padişahlığı döneminde, 1680 yılında Aksaray'da oturan bir müslüman kadın ile yahudi bir erkek arasında işlenen zina suçu yüzünden kadına idam cezası verilmiştir. Bunda erkeğin yahudi olmasının büyük rolü vardır. Bu olay, Osmanlı Devleti'nde alışılmış bir şey olmadığından padişah dahil, bütün İstanbul halkı, Sultanahmet meydanına akın etmiş ve ceza burada infaz edilmiştir.” AKYAVAŞ Ragıp, Resimli Tarih Mecmuası, İstanbul 1950, s. 8'den naklen, AKYILMAZ Gül, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, Konya 2000, s. 62, 193 no'lu dipnot.

¹⁰² CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 265-266; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 210; AKŞİT, s. 53; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 454-455; ŞAFAK, s. 143-146; ÜÇÖK/MUMCU/BOZKURT, s. 79. Daha geniş bilgi için bkz. UDEH, c. II, s. 213 vd.

hukukçular, her çeşit sarhoşluk verici içkinin, az veya çok içilmesi halinde hadd suçunun gerçekleştiği görüşündedirler. Bu suçun cezası, Ebu Hanife ve İmam-ı Malik'e göre seksen sopa, İmam-ı Şafii ve Ahmet bin Hanbel'e göre kırk sopadır. Suç iki erkek şahidin şahitliği, suçlunun ikrarı veya sarhoşluk hali ile ispat edilebilir¹⁰⁴. Zımmi ve müste'menlere hadd cezası uygulanmaz¹⁰⁵.

4. Hırsızlık (Hadd-i Sirkat) Suçu ve Cezası

Bu suç, tam ehliyetli bir kişinin, koruma altında bulunan, başkasına ait belirli bir miktarda malı, mülk edinmek amacıyla, gizlice alması halinde gerçekleşir¹⁰⁶.

Hırsızlığın cezası, sağ elin bilekten kesilmesidir. Ancak suçun tekrarı durumunda sol ayak topuktan kesilir. Eğer yine tekrar ederse, bu kez tevbe edinceye kadar hapis cezası verilir. Çalınan mal aynen duruyorsa iadesi gerekir. Mal aynen yoksa tazmin ettirilmez. Hanefi mezhebine göre suçun subutu için yine iki şahit veya suçlunun ikrarı yeterlidir¹⁰⁷.

5. Yol Kesme (Hdd-i Hirabe) Suçu ve Cezası

Büyük hırsızlık olarak da adlandırılan yol kesme suçu, gelip geçmeye önleme veya gelip geçenlerin mallarına veya canlarına kastetme amacıyla, bir kişi ya da grubun silah gücüyle, umuma açık bir yolu kesmeleri şeklinde tanımlanabilir. Bu suçta kamu otoritesine rağmen anarşi çıkararak zorla

---

¹⁰³VEHBE Tefvik Ali, "İslam Hukukunda ve Mısır Hukukunda Kazif Suçu", (çev. Servet Armağan) İÜHFM, İstanbul 1974, c. 39, sy. 1-4, s. 417-425.

¹⁰⁴UDEH, c. II, s. 225; AKŞİT, s. 54; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 212-213.

¹⁰⁵KARAMAN, c. I, s. 131; "Genelde kabul edilen, zimmîye hamr haddi uygulanmayacağı, çünkü şarabın yalnız müslümanlara haram olduğudur. Ancak Hasan ibni Riyad'ın rivayetine göre, sarhoşluk her dinde yasaktır ve zimmîye de bu hadd tatbik edilebilir." BOZKURT, Zimmiler, s. 141.

¹⁰⁶ARIKAN Baha, "İslam Ceza Hukukunun Esasları", Adalet Dergisi, İstanbul 1963, yıl 53, sy. 11-12, s. 1189-1201; BİLMEN, c. III, s. 260 vd.

¹⁰⁷ŞENSOY Naci, "Eski Devirlerde ve İslam'da Hırsızlık Suçu", İÜHFD, Muammer Raşit Seviğ'e Armağan, İstanbul 1956, s. 161 vd.; AKŞİT, s. 53.

soygun söz konusudur. Dolayısıyla Malikilere göre silahlı soygun ve gasp suçları bu gruba girmektedir. Ebu Hanife, suçun sadece şehirlerarası yollarda işlenebileceği görüşünü savunurken, Şafii ve Malikiler, sadece şehirlerarası yollarda değil, şehir içinde ve hatta ev ve işyeri gibi kapalı mekanlarda da işlenebileceğini kabul etmektedirler¹⁰⁸.

İşlenen suçun kapsamına göre hirabe cezası farklılık gösterir.

Suçlu veya suçlular mal almamış, insanları öldürmemiş, sadece yol kesmişler ise tevbe edinceye kadar hapsedilirler.

Yalnız mal almış, öldürmemişler ise sağ elleri ile sol ayakları çaprazlama kesilir.

Yalnız öldürmüş, mal almamışlar ise öldürülürler.

Hem yol kesip mal almışlar hem öldürmüşler ise önce sağ elleri ve sol ayakları çaprazlama kesilir, ardından idam edilirler¹⁰⁹.

Eşkiryalık, haydutluk gibi fiiller bu grupta değerlendirilebilir.

6. Devlete İsyân (Bağy) Suçu ve Cezası

Devlete isyan suçu, İslam ceza hukukunda siyasi suçları ifade etmektedir. Osmanlı uygulamasında önemli bir yer tutan “siyaseten katl”¹¹⁰ esasını bu suç tipinden almaktadır.

İsyân suçu, müslüman bir grubun meşru devlet otoritesine karşı, toplu halde, kuvvet kullanarak ve kendilerince haklı bir nedene dayanarak başkaldırmaları şeklinde gerçekleşir¹¹¹.

---

¹⁰⁸ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 205-206; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 269.

¹⁰⁹ AKŞİT, s. 54.

¹¹⁰ “Siyaseten Katl” mütessesesi üzerinde ileride ayrıntılı olarak duracağız.

¹¹¹ UDEH, c. II, s. 238; AKMAN Mehmet, Osmanlı Devleti’nde Kardeş Katli, İstanbul 1997, s. 133-140; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 458; İsyân suçu hakkında daha geniş bilgi için

İsyan suçu kamu düzenini tehdit edici boyutlara ulaşmadıkça asilere ceza verilmez. Dolayısıyla farklı fikirlere sahip oldukları halde bir grup oluşturmayıp, devlete başkaldırmadıkça kendilerine dokunulmaz. Bu fikirler propaganda edilmeye başlanırsa uyarılırlar. Propaganda ileri boyutlara varmaya başlarsa kendilerine ta'zir cezaları uygulanır. Ancak eylem, devlete isyan halini aldığı anda asilerle savaşılr ve cezaları idamdır¹¹².

7. Dinden Dönme (İrtidad) Suçu

Bütün dinler, mensuplarının dinden uzaklaşmaması ve cemaatin devamlılığı için tedbirler almıştır.

Bir hadd suçu olarak dinden çıkma, bir müslümanın dinini terketmesi veya başka bir dine geçmesidir. Bu kişilerin önce varsa şüpheleri giderilmeye çalışılır. Tekrar müslüman olmaları teklif edilir ve bunun için süre verilir. Eğer bu süre sonucunda, kişi hala İslam dinine geri dönmezse ölümle cezalandırılır. Bu ceza sünnet ve icma ile sabittir. Ölüm cezası erkeklere uygulanırken, kadınlara hapis cezası verilir¹¹³.

B. ŞAHSA KARŞI İŞLENEN CÜRÜMLER

Kasten yaralama, sakat bırakma ve öldürme fillerinde suçlunun, işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılması ilkesine "kısas" denir. Kısas, canda ve uzuvda kısas olmak üzere iki bölüme ayrılmakta olup, her iki şekli de Kur'an'da düzenlenmiştir¹¹⁴. Bu cezalar asli kaynaklarla takdir edilmekle birlikte, Allah hakkını değil, kişi hakkını ihlal eden suçlara uygulanan cezalardır. Bu suçlara cinayetler de denir. İnsan canına yönelik suçlar, dar

---

bkz. AKMAN Mehmet, "Önceki Hukukumuzda İsyan Suçu", Hukuk Araştırmaları, İstanbul 1995, c. IX, sy. 1-3, s. 203-222.

¹¹² CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 270-271.

¹¹³ UDEH, c. II, s. 236-237; AKŞİT, s. 54. FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 457-458.

¹¹⁴ BARDAKOĞLU, "Ceza", DİA, c. VII, s. 473.

anlamda cinayetlerdir. Geniş anlamda cinayet ise mal ve nefse karşı işlenen suçlardır¹¹⁵.

Diyet, cinayet sebebiyle, mağdura ve varislerine bir nevi tazminat olarak ödenmesi gereken maldır¹¹⁶.

Kıyas ve diyet cezaları da hadd cezalarında olduğu gibi miktarında azaltma veya çoğaltmaya gidilemeyen cezalardır. Kişi hakkını ihlal eden suçlara uygulanan cezalar oldukları için, af yetkisi sadece mağdura veya yakınlarına aittir. Bu af, uygulanacak asli cezayı düşürür. Otoritenin uygulayacağı ta'zir cezaları saklıdır¹¹⁷.

Cana ve vücut bütünlüğüne yönelik olan kıyas ve diyet suçlarını adam öldürme ve müessir fiiller olarak ikiye ayırarak incelemek mümkündür.

1. Adam Öldürme

Hanefiler adam öldürme fiillerini beşe ayırmışlardır. Bunlar, kasten, kasta benzer, hataen, hataya benzer ve tessebbüben adam öldürme fiilleridir¹¹⁸. Osmanlı uygulaması beşli ayrımı esas almıştır.

a. Kasten Adam Öldürme (Katl-i Amd)

Öldürülmesi kesinlikle meşru olmayan bir insanı, bilerek ve isteyerek, yaralayıcı bir aletle (alet-i cariha) ve öldürme kasdıyla öldürmektir¹¹⁹. İslam ceza hukuku taammüd ve kasd ayrımı yapmadığından önceden planlayarak ya da planlamaksızın, bilerek ve isteyerek öldürme, kasden adam öldürmedir¹²⁰.

---

¹¹⁵ FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 459.

¹¹⁶ BİLMEN, c. III, s. 12.

¹¹⁷ BİLMEN, c. III, s. 100.

¹¹⁸ ZUHAYLİ, c. VIII, s. 16-17; Şafii ve Hanbeliler ise öldürmeyi kasden, kasta benzeyen ve hataen öldürme olarak üçe ayırırlar. ZUHAYLİ, c. VIII, s. 17-18; SABIK Seyyid, Fıkh-us Sünne (çev. Mehmet Yılmaz), İstanbul 1988, c. IV, s. 348.

¹¹⁹ ZUHAYLİ, c. VIII, s. 16; SABIK, c. IV, s. 348.

¹²⁰ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 217.

b. Kasta Benzer Adam Öldürme (Katli Şibh-i Amd)

Öldürülmesi meşru olmayan bir insanı, yaralayıcı sayılmayan bir aletle öldürmektir. Sopa veya yumrukla öldürmek gibi. Bu durumda katil, öldürme sonucunu doğuran fiili bilerek ve isteyerek yapmakla birlikte, ölüm sonucunu istememiştir. Dolayısıyla öldürme kasdı değil, düşmanca bir kasıt söz konusudur¹²².

Bu suçun asli cezası diyet ve keffarettir¹²³. Diyeti katilin akilesi öder. Tebei ceza ise yine maktulün miras ve vasiyetinden mahrumiyettir¹²⁴.

c. Hataen Adam Öldürme (Hataen Katl)

Herhangi bir kasıt bulunmaksızın, bir insanı yanlışlıkla öldürmektir. İkiye ayrılır. Birincisi, amaçta veya failin zannında meydana gelen yanlışlık: Örneğin çalı arkasındaki insanı av hayvanı zannederek öldürmek veya bir müslümanı harbi sanarak öldürmek gibi. İkincisi fiilde gerçekleşen hatadır. Örneğin belirli bir insana ateş ederken yanlışlıkla başka birini vurmak gibi¹²⁵.

---

¹²¹ UDEH, c. II, s. 242; AKŞİT, s. 56.

¹²² CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 273; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 219; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 461.

¹²³ Keffaret dini yönü ağır basan bir cezadır. Kişi, ceza olarak ya bir köle azad edecek ya altmış gün oruç tutacak ya da altmış fakire iki öğün olmak üzere bir gün yemek yedirecektir. KIRCA Celal, "Keffaret", İslami Kavramlar, Ankara 1997, s. 429.

¹²⁴ FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 461.

¹²⁵ ZUHAYLİ, c. VIII, s. 17.

Bu suçun asli cezası diyet ve keffaret, tebei cezası maktulün miras ve vasiyetinden mahrumiyettir. Ayrıca devlet otoritesinin ta'zir cezası uygulama hakkı saklıdır¹²⁶.

d. Hataya Benzer Adam Öldürme (Hata Mecrasına Cari Katl)

Tamamen irade dışında gerçekleşen bir fiille adam öldürmedir. Örneğin, uyurken birisinin üzerine düşerek öldürmek gibi. Cezası hataen adam öldürmek ile aynıdır¹²⁷.

e. Sebep Olma Yoluyla Adam Öldürme (Tesebbüben Katl)

Dolaylı bir yol ile bir insanın ölümüne yol açmak, sebep olmaktır. Örneğin bir kimsenin kamuya açık bir yol üzerinde, izinsiz olarak kazdığı çukura düşen bir insanın ölmesi, kısas için şahitlik edenlerin aleyhine şahitlik ettikleri şahıs öldürüldükten sonra, şahitliklerinden dönmeleri bu türden öldürmelere örnektir. Hanefilere göre bu suçun cezası, akile tarafından ödenecek diyetdir¹²⁸.

2. Müessir Fiiller

Yaralama olarak da ifade edilen müessir fiiller, vücut bütünlüğüne yönelik veya acı ve ızdırap doğuran fiillerdir. Hanefiler bu fiilleri iki grupta inceler. Birincisi, kasden müessir fiiller, diğeri ise hataen müessir fiillerdir¹²⁹.

Kasden müessir fiiller, kişinin bizzat saldırı kasdı taşıyarak ve yaralamaya yönelik fiili bilerek ve isteyerek yapmasıdır. Suçun unsurları sabit olduğunda uygulanacak ceza kısastır. Fakat kısasın uygulanması her zaman mümkün ve kolay değildir. Bazı şartlar aranır. En önemli şart, mağdur ile fail arasında denklik olmasıdır. Ebu Hanife, denkliği hürriyet ve cinsiyet

---

¹²⁶ FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 461.

¹²⁷ ZUHAYLİ, c.VIII, s. 17; AKŞİT, s. 56.

¹²⁸ ZUHAYLİ, c. VIII, s. 17; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 220.

¹²⁹ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 220-221.

açısından ararken, İmam-ı Malik, İmam-ı Şafii ve Ahmed bin Hanbel, hürriyet ve müslümanlık açısından konuyu ele almaktadırlar. Bu noktalarda denksizlik söz konusu olduğunda kısas uygulanamaz. Faile diyet ve ta'zir cezaları verilir. Ayrıca mağdur diyete razı ise yine kısas uygulanmaz¹³⁰.

Müessir fiilin hata yoluyla gerçekleşmesi, kişinin zarar verici fiili bilerek yapması ancak saldırı kasdı taşımaması durumunda söz konusudur. Bu durumda uygulanacak ceza diyettir¹³¹.

C. TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

İslam ceza hukukunda, adam öldürme ve müessir fiil suçlarına uygulanan kısas ve diyet cezaları ile belirli suç tiplerine uygulanan hadd cezaları, asli kaynaklarla belirlenmiş cezai müeyyideler olup, sayıları sınırlıdır. Bu iki grubun dışında kalan fiillerin suç kabul edilip edilmeyeceği ve suç oluşturan fiile verilecek cezanın türünün ve miktarının tayini devlet otoritesinin takdirine bırakılmıştır. Dolayısıyla ta'zir suç ve cezaları olarak adlandırılan bu grup, diğer iki grup suç ve ceza tiplerine göre daha geniş kapsamlı olup, değişebilir bir karakter arz etmektedir. Bununla birlikte, İslam ceza hukukunun genel ilkeleri bu grup suç ve ceza tipleri için de geçerlidir.

1. Tanım

Ta'zir sözlükte, takdir etme, ıslah, terbiye etme gibi anlamlara gelmektedir¹³².

Bir İslam ceza hukuku terimi olarak ta'zir, hakkında hadd ve keffaret çeşidinden cezalar bulunmayan suç ve günahlarda, Allah ve kul hakkı olarak yerine getirilen, tayini ve miktarı devlet otoritesine bırakılmış cezadır¹³³.

---

¹³⁰ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 221.

¹³¹ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 221.

¹³² YILMAZ, s. 703.

¹³³ ZUHAYLİ, c. VII, s. 472; UDEH, c. II, s. 255; BİLMEN, c. III, s. 24; ŞAFAK, s. 194-195; KARAMAN, Anahatlarıyla İslam Hukuku, c. I, İstanbul 1984, s. 233;

Dolayısıyla ta'zir cezaları, İslam ceza hukukunun asli kaynaklarda hakkında ceza tespit etmediği suçlara uygulanan cezalardır.

Ta'zir cezaları tespit ve takdir edilmemiş cezalardan oluşur. Nasihatte bulunmak gibi, en hafif cezalarla başlar, hapis ve dövme gibi ağır cezalara kadar varabilir. Hatta ağır suçlarda ta'zir olarak ölüm cezası (siyaseten katli) bile verilebilir. Suça, suçlunun durumuna, ruh haline ve sabıkasına uygun cezanın seçiminde hakimin geniş takdir yetkisi vardır¹³⁴.

2. Ta'zir Suçlarının Kısımları

Ta'zir suçları temelde iki bölümde incelenebilir. Birinci grup suçlar, aslında hadd veya kısas suçu iken, suçun unsurlarından herhangi birinin eksik olması ya da mağdur veya mağdur yakınlarının suçluyu affetmesi sebebiyle, hadd ve kısas cezasının uygulanamaması durumunda suçun ta'zir suçuna dönüşmesi yoluyla oluşan suçlardır. İkinci grup ta'zir suçları ise hadd ve kısas grubuna girmeyen ve düzenlenmesi devlet otoritesine (ulü'l-emr) bırakılan suçlardır¹³⁵.

3. Ta'zir'in Önemi ve Meşruiyeti

Ta'zir, İslam hukuku bakımından bir ceza, bir hukukî tedbir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tip cezaları uygulamakla, suç işleyen kimseyi uslandırıp ıslah etmek amacı söz konusu olduğu kadar, haklarına tecavüz edilen veya zulme uğrayan kimselere bir çeşit yardım ve destek sağlama

---

BARDAKOĞLU, "Ceza", DİA, c. VII, s. 473; "İster toplum hakkı ister şahıs hakkı olsun, İslam hukukunda belli bir cezası olmayan yasak bir fiilin irtikabıdır. Ta'zirler, İslam'da kanunkoyucu olan Allah'ın ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in belli ceza tayin etmediği, fakat yasakladığı fiillerdir. Bu suçlarda kanunilik esastır. Ancak cezalarının miktarı tespit edilmiş değildir. Üst hudud belirtilerek, suçlunun kişiliğine göre, hakimin takdirine bırakılmıştır.", AKŞİT, s. 49-50; "Hadd, kısas ve diyet ile cezalandırılmayan suçlara verilen cezalara "ta'zir" adı verilir.", ÜÇÖK Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III", AÜHFD, c. IV, sy. 1-4, Ankara 1947, s. 48; "Şei'at'ta tazirden maksat: Ne hadd ne keffaret düşmeyen günahlara karşı eğitime amacıyla uygulanan ceza demektir.", SABİK, c. IV, s. 426.

¹³⁴ UDEH, c. II, s. 255.

¹³⁵ AKŞİT, s. 50; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 223; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 278-279.

amacı da güdülmektedir. Ayrıca bir başka yönü ile ta'zir, etkili bir ibret vasıtası oluşturarak, insanları suç işleme eğiliminden uzak tutacağı gibi suç işlemiş kimselerin, bu fiilleri tekrarlamalarını önleyici bir mahiyet arz etmektedir¹³⁶.

İslam ceza hukuku, çağdaş ceza kanunlarında olduğu gibi ta'zir cezası gerektirecek suçları ayrı ayrı tespit ederek ceza takdir etmemiştir. Bundan maksat, hakime geniş bir takdir yetkisinin bırakılmış olması düşünülebilir. Hakimi, sadece belirli cezaları uygulamakla görevli bir kişi haline getirmek, cezanın, fonksiyonunu ifa etmesine engel olur. Bu durum, çoğu kez ceza adaletini sarsıcı bir tehlike oluşturabilir. Çünkü suç ve suçluların durumu birbirinden farklıdır. Bir suçluyu ıslah eden ceza, diğerini suça meyilli hale getirebilir. Bir kişiyi suçtan uzak tutan ceza, bir başkasını suça yaklaştırabilir. Bütün bu sebeplerden dolayı İslam ceza hukuku, ta'zir suçlarına, en hafifinden en ağırına kadar zincirleme cezalardan oluşan çeşitli ve fazla sayıda cezalar koymuştur. Bunu yaparken, suçlunun cezalandırılmasına ve ıslahına, toplumun suçtan korunmasına yeterli olabileceğini uygun gördüğü cezayı seçebilmesi için hakimi serbest bırakmıştır. Hakim, bir veya birden fazla ceza ile suçluyu cezalandırabilir. Cezanın asgari ve azami iki sınırı varsa hafifletip ağırlaştırabilir. Bununla birlikte hakim, suçlunun düzelmesine ve suçtan kaçınmasına cezanın yeterli olduğunu görürse infazı durdurabilir¹³⁷.

İslam ceza hukuku belirli ta'zir cezalarını kabul ettiğinde bunun anlamı, başka cezaları kabul etmiyor şeklinde olamaz. Çünkü İslam ceza hukukunda genel kural şudur: Suçlunun uslanmasını, ıslahını, insanların suçtan uzak durmasını ve toplumun suç ve suçlunun kötülüklerinden korunmasını sağlayan her ceza meşru ve hukukidir¹³⁸.

---

¹³⁶ BİLMEN, c. III, s. 305; ŞAFAK, s. 194-195.

¹³⁷ UDEH, c. II, s. 255; BİLMEN, c. III, s. 305-306; SABIK, c. IV, s. 428.

¹³⁸ UDEH, c. II, s. 256.

Ta'zir cezaları, Kur'an Sünnet ve İcma ile sabittir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "...Serkeşlik etmelerinden korktuğunuz kadınlara önce nasihat edin, sonra yataklarında yalnız bırakın, sonunda dövün onları. İtaat etmeye başlarsa, incitmek için aleyhlerine yol aramayın..."¹³⁹ şeklinde buyrulmak suretiyle, kocasına itaat etmeyen kadın hakkında, ta'zir cezası özelliğinde üç ayrı ceza belirtilmiştir. Bunlar, öğüt verme, terk ve dövmektir. Hadd ve keffaret gerektiren suçlar arasında, kocaya itaatsizlik ve serkeşlik gibi suçlar belirtilmemiştir. Dolayısıyla buradan çıkan sonuç, ta'zir cezasının her çeşit ta'zir suçlarına verilebileceğidir. Ayrıca Hz. Peygamber, birisini tahkir eden kişiyi ta'zir ile cezalandırmış, bir başka kişiyi de töhmetten dolayı ta'ziren hapsedmiştir¹⁴⁰.

4. Ta'zir Suçlarında Uyulan Esaslar

Ta'zir suçlarında verilecek cezanın suç ve suçlu ile denk olması ve toplumda suç işleme oranının genişlemesini önleyecek bir ağırlıkta olması gerekir. Bununla birlikte, devlet otoritesinin veya hakimin verebileceği ta'zir cezasının üst sınırının ne olacağı meselesi, İslam hukuk öğretisinde tartışma konusu olmuştur. Üst sınırı tespit ederken, İslam hukukçuları ikili bir ayırım yapmaktadırlar. Esasen hadd veya kısas suçları oldukları halde, unsurlarındaki bir eksiklikten veya başka bir sebepten dolayı ta'zir sayılan suçlar için hadd ve kısastan daha hafif nitelikli cezaların verilmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Ancak Ebu Hanife bu tür suçlarda tekerrürü istisna tutmakta, örneğin, tekrar adam öldürme suçunu işleyen ve herhangi bir geçerli sebeple kısas edilmeyen suçlunun ta'ziren ölüm cezasına çarptırılabilirliğini söylemektedir. Ebu Hanife bu cezayı "siyaset" olarak adlandırmaktadır. Hadd ve kısas suçları grubuna girmeyip, asıl itibariyle ta'zir kabul edilen suçlar hakkında İmam Malik, herhangi bir üst sınır olmadığı görüşündedir. Ancak özellikle ta'zir olarak dayak cezası

---

¹³⁹ Nisa, 4/34, SADAK, s. 83.

¹⁴⁰ ŞAFAK, s. 195.

uygulanması durumunda, bu cezaların hadd cezalarının sınırları altında kalması gerektiği görüşünü savunan hukukçular da vardır¹⁴¹.

5. Ta'zirin Uygulanması İçin Gerekli Şartlar

Bir suç sebebiyle ta'zir cezası uygulanacak kişide sadece akıl şartı aranmaktadır. Akıl hastalarına, mümeyyiz olmayan çocuklara ta'zir cezası uygulanamaz. Çünkü onlar, işleyecekleri herhangi bir fiilin sonucunu ve sorumluluğunu idrak etmekten aciz oldukları için bu fiilleri suç sayılmaz¹⁴².

Ta'zirin kapsamına, dince kötü ve yasak kabul edilen bir fiili işleyen veya haksız yere söz, fiil ya da davranışla, başkalarına zarar veren herkes girer. Tecavüze uğrayan kişinin müslüman ya da gayrimüslim olması, bu sonucu değiştirmez¹⁴³. Ta'zirin uygulanmasında, kişiler açısından bir sınırlama da getirilmemiştir. Erkek, ile kadın, hür ile köle, müslüman ile gayrimüslim arasında fark yoktur¹⁴⁴. Çünkü bu kimseler ceza ehliyetine sahiptirler¹⁴⁵.

6. Ta'zir, Hadd ve Kısas Arasındaki Farklar

Ta'zir suç ve cezaları hadd ve kısasdan bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir¹⁴⁶.

- a. Ta'zir cezasını düzenleme, çeşidini ve miktarını belirleme yetkisi ulü'l emr'e aittir. Uygulama yetkisi ise ulü'l-emr yanında, vali gibi mülki

---

¹⁴¹ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 223-224; SABIK, c. IV, s. 429-430; ZUHAYLİ, c. VII, s. 479-480, ÜÇÖK, s. 49-50.

¹⁴² BİLMEN, c. III, s. 310; ZUHAYLİ, c. VII, s. 479.

¹⁴³ ZUHAYLİ, c. VII, s. 479.

¹⁴⁴ Bu konu hakkında Osmanlı uygulamasını, ileride ayrı bir başlık altında, ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

¹⁴⁵ BİLMEN, c. III, s. 310, ZUHAYLİ, c. VII, s. 479.

¹⁴⁶ BİLMEN, c. III, s. 326-328; UDEH, c. II, s. 256; SABIK, c. IV, s. 428-429; ZUHAYLİ, c. VII, s. 485; ÜÇÖK, s. 48; KARAMAN, Mukayeseli, c. I, s. 145; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 277; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 223; AKŞİT, s. 50; AKGÜNDÜZ, c. I, s. 122-123, FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 472-473.

amirler tarafından, köle üzerinde efendisi tarafından, karısına yönelik olarak koca tarafından kullanılabilir. Hadd cezaları ise asli kaynaklarla belirlenmiştir. Bu cezaları uygulama yetkisi ulü'l-emr veya onun yetkilendirdiği kişiye aittir. Uygulanacağı zaman, miktarında azaltma veya artırma yapılamaz. Dolayısıyla hadd ve kısas suçlarında hakim herhangi bir takdir yetkisi yoktur. Ta'zir de ise hakimin, suçun ve suçlunun durumuna göre farklı ceza takdir etme yetkisi vardır.

- b. Cezai ehliyet açısından hadd ve kısas suçlarıyla ta'zir suçları arasında farklılık olması mümkündür. Ta'zir, bir uslandırma ve terbiye etme vasıtası olarak, mümeyyiz çocuklara da uygulanabilirken, hadd ve kısas cezalarında bu mümkün değildir.
- c. Ta'zir cezaları şüphe ile ortadan kalkmaz. Buna karşılık hadd ve kısasta şüphe asli cezayı kaldırır.
- d. Ta'zir, zamanaşımı ile ortadan kalmaz. Fakat Hadd ve kısasta zamanaşımı cezayı ortadan kaldırır.
- e. Hadd suçlarında af geçerli değildir ancak ta'zir suçlarında belirli şartlarda af mümkündür. Ta'zir gerektiren suçlardan dolayı sulh ve ibra mümkün olabilir. Bu, bir çeşit aftır. Suç, kul hakkına yönelik bir suç ise suçtan zarar gören kişi dilerse suçluyu affedebilir. Dilerse, bir bedel karşılığında davasından vazgeçebilir. Suç, Allah hakkına yönelik ise hakim, suçlunun durumunu dikkate alır. Eğer suçlu, suç işlemeyi adet edinmemiş, toplumda hal ve davranışları ile takdir sahibi bir kişi ise hakim, sadece uyarı ve nasihat ile yetinebilir. Suçlu, bir başka suç işlemediği sürece cezalandırılmaz. Bu durum, cezanın ertelenmesi (tecil) anlamına gelir. Dolayısıyla, ta'zir cezalarının ertelenmesi mümkün iken, hadd ve kısas cezalarında erteleme imkansızdır.
- f. Hadd ve kısas suçlarında suçun, ikrar veya kanuni delil sistemiyle ispatı gerekir. Mağdurun şahitliği, işitmeye dayanan şahitlik ve yemin geçersizdir. Ta'zir de ise ispat vasıtaları daha geniştir.

- g. Ta'zir cezası infaz edilirken, sakatlanma veya kaza meydana gelirse tazminat gerekir. Hadd cezalarında tazminat gerekmez. Bu İmam-ı Şafii'nin görüşüdür. Fakat Ebu Hanife, İmam-ı Malik ve Ahmed bin Hanbel'e göre görevin ifasında yapılan hatalar tazminat gerektirmez

7. Ta'zir Cezalarının Çeşitleri

İslam ve Osmanlı ceza hukuku uygulamasında, asli kaynakların koymuş olduğu sınırlar içerisinde, çeşitli ta'zir cezaları tespit edilmiş ve uygulanmıştır. En çok bilinen ve uygulanan ta'zir cezaları şunlardır.

a. Ölüm Cezası (Siyaseten Katl)¹⁴⁷

İslam ceza hukukunda temel kural, ta'zirin uslandırma ve ıslah için oluşudur. Bu nedenle çoğu zaman ta'zirin uygulanmasının sonucundan emin olmak gerekir. Ceza yok edici olmamalıdır. Dolayısıyla ta'zir cezaları arasında ölüm cezasının olması doğru değildir¹⁴⁸ Ancak, Ebu Hanife, İbn-i Teymiye ve öğrencisi İbn-i Kayyim ile bazı Hanbeli ve Maliki hukukçuları,

---

¹⁴⁷ Ölüm cezası (siyaseten katl) hakkındaki Osmanlı uygulamasını ileride ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

¹⁴⁸ UDEH, c. II, s. 256-257. "...Fikrimizce ölüm cezası ta'zir cezaları arasında yer almamalıdır. Çünkü hadd cezalarını incelerken, bazı durumlarda zina suçlularına ve yol kesenlere ölüm cezası uygulandığını gördük, tazir cezalarının miktar yönünden hadd cezalarını aşmaması gerektiğini de söylemiştik. O halde, ölüm cezalarının tazir cezaları arasında yer almaması bu prensibin mantiki bir sonucu olmalıdır. Diğer yandan İslam dini ve dolayısıyla hukuku ölüm cezasını çokça uygulayan bir hukuk sistemi değildir; kısas olarak uygulana ölüm cezası bir yana bırakılırsa Kur'an'da yalnız yol kesenlere bazı durumlarda ölüm cezası tayin edilmiş olduğu görülür. Sonradan da hadislerle dayanılarak irtidad edenlere ölüm cezası verileceği kabul edilmiştir. Hatta Ebu Hanife, bu cezanın yalnız erkeklere uygulanabileceğini, irtidad eden kadınların ise tekrar müslüman oluncaya kadar hapsedilerek her üç günde bir dayakla tazyik edileceklerini kabul etmiştir. Ölüm cezasını bu kadar az uygulamak isteyen bir hukuk sisteminde yargıcın takdirine bırakılmış bir ölüm cezasından bahsetmek yerinde olmasa gerektir. ...Bazı fıkıhçıların tazir cezaları arasında ölüm cezasına yer vermelerinin bir sebebi de "siyaseten katl"i tazir ile karıştırmalarından ileri gelmektedir. İslam hukuku, kimsenin Allah'ın koymuş olduğu cezalardan başka bir ceza ile cezalandırılmaması prensibini kabul ettiği halde sonradan zamanla bu prensibe uyulmamış ve İslam devleti reisinin, İslam cemaati için tehlikeli olan kimseleri İslam hukuku cezalandırmasa bile, devletin ve cemaatin menfaatini gözeterek cezalandırma hakkı olduğu kabul edilmiştir. Bu yeni prensipten "siyaseten katl" adı verilen ve ne yazık ki çok uygulanan bir ceza doğmuştur. Ancak bunu tazir cezaları arasına almak doğru değildir: Çünkü bu cezayı vermek, yargıcın takdirine bırakılmamış, İslam devleti reisinin emrine bağlanmıştır..." ÜÇÖK, s. 51-52.

ta'zir cezaları içerisinde ölüm cezasının da bulunmasını kabul edip, buna "siyaset" demektedirler¹⁴⁹. Buna karşılık bir kısım hukukçular, Hanefilerin ta'ziren veya siyaseten ölüm cezasını kabul ettikleri suçların çoğunun hadd veya kısas şeklinde cezalandırılması gerektiğini savunmuşlardır. Örneğin, livata ve bid'at suçları gibi. Hanefiler, ana rahmindeki çocuğu öldürme ve livata suçlarında ta'ziren öldürmeyi kabul etmektedirler. Buna karşılık İmam-ı Malik, İmam-ı Şafii ve Ahmed bin Hanbel'e göre ana rahmindeki çocuğun öldürülmesi kısas, livata yapmak ve yaptırmak hadd cezası gerektiren suçlardır¹⁵⁰.

İslam hukukçularının, ta'zir cezaları arasında ölüm cezasını da kabul etmelerinin bir takım nedenleri vardır. Suç işlemeyi alışkanlık haline getirerek, topluma zarar veren ve diğer cezalarla ıslahı mümkün olmayan kimselere karşı caydırıcılık, ölüm cezası ile sağlanabilir. Ayrıca kamu düzeni ve yararının sürekliliği, ölüm cezasını gerekli kılıyorsa hukukçular ta'ziren ölüm cezasının uygulanabileceğini kabul etmektedirler. Örneğin, casusluk, halkı sapık fikirlere davet (bid'at) ve ağır suçları işlemeyi adet edinmek gibi suçlar, ta'ziren ölümle cezalandırılabilir¹⁵¹.

Genel olarak İslam ceza hukukunda siyaseten katli gerektiren haller şu şekilde sıralanmıştır¹⁵².

- a. Devlet başkanının (ulü'l emr) meşru emirlerine ve İslam devleti'nin kamunun güvenliği ve düzeni için çıkardığı kanun ve nizamla aykırı çok ağır cürümler,

---

¹⁴⁹ UDEH, c. II, s. 257; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 475.

¹⁵⁰ UDEH, c. II, s. 257; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 279-280; AKGÜNDÜZ, c. I, s. 125; SABIK, c. IV, s. 430; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 475.

¹⁵¹ BİLMEN, c. III, s. 309; SABIK, c. IV, s. 439; UDEH, c. II, s. 257.

¹⁵² MUMCU Ahmet, Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katli, Ankara 1963, s. 52-53.

- b. Meşru ve haklı bir devlet başkanının aleyhinde çalışarak onun şeref ve şanını kıracak ve dolayısıyla halkın huzurunu kaçıracak eylemler,
- c. Resmi makamlara gerçek dışı ihbar ve beyanlarda bulunanlara uygulanan hafif ta'zir cezaları onları uslandırmaya yetmediğinde bu kişiler,
- d. Memuriyet görevini kötüye kullanan ve hakim tarafından uyarılmalarına rağmen bu eylemlere devam edenler,
- e. Kamu güvenliği aleyhinde çalışanlar (casuslar),
- f. Halkın malını gasbedenler, halka zulmedenler, eşkıyalar,
- g. Kalpazanlık, resmi evrakta sahtekarlık suçları,
- h. Zorla ırza geçenler, bu eylemleri alışkanlık haline getirenler,
- i. Kıyas gerektiren bir suç işlemiş olduğu halde henüz maktul yakınlarının bir talebi olmaksızın, failin yaşaması önemli zararlara neden olma ihtimali yüksek olan durumlarda fail,

siyaseten katil cezası ile cezalandırılır.

b. Hapis

İslam ceza hukuku, muvakkat (sınırlı süreli) ve müebbet (ömür boyu) olmak üzere iki çeşit hapis cezası öngörmektedir.¹⁵³

aa. Muvakkat (Sınırlı Süreli) Hapis

Muvakkat hapis, suçlunun ıslahına yetecek kadar, belirli bir süre hapsedilmesidir. Muvakkat hapsin en kısa süresi bir gündür. Üst sınırın ne

kadar olacağı hususunda mezhepler arasında görüş ayrılıkları vardır. İmam-ı Şafii, bu sürenin bir yılı aşamayacağını ifade ederken, Ebu Hanife, Ahmet bin Hanbel ve İmam-ı Malik, verilecek hapis cezası süresinin işlenen suça ve şartlara göre değişebileceğini belirtmektedirler¹⁵⁴. Bir başka görüşe göre ise bu sürenin tayini devlet otoritesine aittir¹⁵⁵.

bb. Müebbet (Ömür Boyu) Hapis

Bu hapis türünde suçlu, öldürme, yaralama, hırsızlık, kalpazanlık gibi ağır suçları alışkanlık haline getirmiş ve normal cezalar onu suç işlemekten alıkoyamıyorsa süresi belirtilmeksizin hapsedilir. Eğer cezalandırma aşamasında yaptıklarına tevbe edip halini düzeltirse serbest bırakılır. Ancak durumunu değiştirmezse, ölünceye kadar, toplumdan uzak bir şekilde hapsedilir¹⁵⁶.

Müebbet hapsin uygulanabilirliği konusunda bütün hukukçular görüş birliği içindedirler. Ayrıca birleştikleri bir nokta da başlangıçta hapis süresinin belirtilmemesidir. Çünkü bu belirsiz süreli bir haptir. Ölümle veya tevbe edip durumunu düzeltmekle sona erebilir¹⁵⁷.

c. Sürgün veya Uzaklaştırma

Bu ceza, suçlunun bir süre için, yaşadığı yerden başka bir yere gönderilmesidir¹⁵⁸. Suçlunun fiilleri, başkalarına zarar vermeye başlar veya

---

¹⁵³ Bilmen, muvakkat ve müebbet hapis yanında, süresi belirsiz hapsi de kabul etmektedir. Bu (gayri muayyen hapis), suçlunun durumunu düzeltereği zamana kadar hapsedilmesi demektir. BİLMEN, c. III, s. 306.

¹⁵⁴ ŞAFAK, s. 198; UDEH, c. II, s. 261, FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 475; AKGÜNDÜZ, c. I, s. 125; ÜÇÖK, s. 50.

¹⁵⁵ UDEH, c. II, s. 261; Bilmen, hapis süresini takdir etme ve belirleme yetkisinin hakime ait olduğu görüşündedir. BİLMEN, c. III, s. 306.

¹⁵⁶ UDEH, c. II, s. 263; BİLMEN, c. III, s. 306; ŞAFAK, s. 198; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 280.

¹⁵⁷ UDEH, c. II, s. 263.

¹⁵⁸ BİLMEN, c. III, s. 307; ŞAFAK, s. 198. "Ta'zir olarak verilen cezalardan birisi de sürgün cezasıdır. Bu cezadan Kur'an'da da bahsedilmiştir. "Allah'a ve Resulüne karşı savaşanların

başkalarını da suç işlemeye teşvik edecek hale gelirse sürgün cezası uygulanır¹⁵⁹. Sürgün cezası ile amaçlanan, bir yandan kötü insanları toplumdan uzaklaştırmak, diğer yandan suçluyu gittiği yerde topluma yeniden kazandırmaktır. Bu yolla suçlu, suç işlediği çevrenin baskısından uzaklaşacağı gibi, kendisi ve işlediği suç toplumun gözünde unutulabilir.

Bazı Şafii ve Hanbeli hukukçularına göre, sürgün süresi bir yıla ulaşmamalıdır. Çünkü zina suçunda sürgün, hadd olarak konulmuştur ve süresi bir yıldır. Ebu Hanife, sürgünü ta'zir cezası olarak kabul etmektedir ve süresinin bir yıldan fazla olabileceğini bildirmektedir. İmam-ı Malik ise sürgünü bir hadd cezası olarak kabul etmekle birlikte, ta'zir olan sürgünün bir yılı aşabileceği görüşündedir¹⁶⁰.

Sürgün edilen kimse, belirli bir yerde hapsedilmez. Fakat kimi hukukçulara göre denetime tabi tutulabilir. Bazı şartlarla hürriyeti kısıtlanabilir. Belirli bir süre ile sürgün edilen suçlu, süre dolmadan, süresiz olarak sürgün edilen suçlu ise tevbe edip, pişmanlık belirtmedikçe ve kendisine izin verilmeden önce yaşadığı yere dönemez¹⁶¹.

Sürgün cezaları, genellikle ırza tecavüz suçlarında uygulanmıştır. Osmanlı uygulamasında bu ceza zaman zaman kürek ve kal'a bendlik cezalarına çevrilmiştir¹⁶².

d. Sopa (Celd) Cezası

---

ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası öldürülmelerinden veya asılmalarından, yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesinden ya da yerlerinden sürülmelerinden ibarettir..." Maide Suresi, 5/33, SADAK, s. 112. Ancak bazı yorumcular sürgünden maksadın hapis olduğunu ileri sürmektedirler, çünkü bunlara göre suçluyu bütün dünyadan sürmek mümkün değildir, onun için hakiki sürgün ancak hapisle olabilir..." ÜÇÖK, s. 50.

¹⁵⁹ UDEH, c. II, s. 264.

¹⁶⁰ UDEH, c. II, s. 265

¹⁶¹ UDEH, c. II, s. 265.

¹⁶² FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 475-476; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 280, AKGÜNDÜZ, c. I, s. 125.

İslam ceza hukukunda sopa cezası asıl cezalardan biridir. Hadd suçlarına uygulanmakla birlikte ta'zir cezası olarak da sopa cezası verilebilir. Ceza, el ile veya bir değnek ya da sopayla uygulanabilir¹⁶³. En fazla başvuru olan ta'zir cezaları, sopa cezalarıdır. Bunun nedeni, alt ve üst sınırları belli olduğundan, bir anda her suçlunun suçuna ve kişiliğine uygun olan miktarla cezalandırmanın mümkün olmasıdır¹⁶⁴.

Sopa cezasının alt ve üst sınırlarının ne kadar olacağı konusunda, hukukçular arasında görüş ayrılıkları vardır. İmam-ı Malik'e göre üst sınırı belirleme yetkisi devlet otoritesine aittir. Çünkü, ta'zir, kamu yararına ve suçun miktarına göre belirlenmelidir. Bu alanda söz sahibi devlet otoritesi olduğu için, bu yetki otoriteye aittir. Bunun yanında, İmam-ı Malik'e göre, her ne kadar, sopanın üst sınırı yüz değnek ise de suçluya ta'ziren yüz değnekte fazla uygulanabilir¹⁶⁵.

Ebu Hanife ve İmam-ı Muhammed'e göre ise üst sınır, otuzdokuz değnek, Ebu Yusuf'a göre yetmişbeş değnektir. Şafii mezhebinde üç ayrı görüş söz konusu olup, ilk görüş Ebu Hanife ve İmam-ı Muhammed ile ikinci görüş Ebu Yusuf ile birleşmektedir. Üçüncü görüşün sahiplerine göre ise üst sınır, yetmişbeşten yukarıya doğru artırılabilir fakat yüze ulaşamaz. Bunun nedeni, her suçun, hakkında hadd olan uygun bir suça kıyaslanmasıdır. Örneğin, zinaya teşebbüsün cezası zinadan az olmalıdır. Bunun gibi sövmenin ta'zir cezası da iffete iftira haddinden düşüktür. Dolayısıyla, suçlara uygulanacak ta'zir cezası o konudaki haddin miktarına ulaşamaz¹⁶⁶.

Sopa cezası insan onuruna aykırı bir ceza gibi görünebilir. Ancak cezaların hepsinde bu durum söz konusudur. İnsan onurunun korunması, İslam dininin temel ilkelerindedir. Bununla birlikte kamu düzeni ve toplum huzurunun devamı için, kötü ve zararlı davranışları kendisine alışkanlık

---

¹⁶³ BİLMEN, c. III, s. 307; UDEH, c. II, s. 258.

¹⁶⁴ UDEH, c. II, s. 258.

¹⁶⁵ BİLMEN, c. III, s. 308; UDEH, c. II, s. 259.

edinmiş bir kimse cezasız da bırakılamaz. Sopa cezası, bu amaca hizmet eden bir müeyyide olarak görünmektedir¹⁶⁷.

Sopa cezasını diğer cezalardan ayıran farklılıklar vardır. Ceza, çabucak infaz edildiği için, suçlunun ailesi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler mağdur olmaz. Çünkü suçlu infazdan hemen sonra serbest bırakılır. Ayrıca suçlu diğer cezalarda olduğu gibi âtil hale gelmez. Bu cezayı diğer cezalardan ayıran bir başka özellik suçluları hapisanelerde ahlak ve sağlık açısından bozulmaya iten etkenlerden ve tembelliğe alışmak gibi duygulardan uzak tutmasıdır¹⁶⁸.

e. Öğütte Bulunma

Öğüt verme (nasihat) İslam ceza hukukunda bir ta'zir cezası olarak kabul edilmektedir. Hakim, suçlunun kendisini düzeltmesi ve bu fiillerden vazgeçmesi için nasihati yeterli görüyorsa ona öğütte bulunur¹⁶⁹.

Kur'an-ı Kerim'de öğüt cezası hakkında açık hüküm bulunmaktadır. Ayette, "...Serkeşlik etmelerinden korktuğunuz kadınlara önce nasihat edin..." buyurulmuştur¹⁷⁰.

f. Terk (Ayrılık) Cezası

Bu ceza, daha çok kocanın karısına uyguladığı¹⁷¹ bir ceza olmakla birlikte, başka suçlulara da uygulanmıştır. Suçlu başka bir yere gönderilir. Bu

---

¹⁶⁶ UDEH, c. II, s. 259; ÜÇÖK, s. 50.

¹⁶⁷ BİLMEN, c. III, s. 308.

¹⁶⁸ UDEH, c. II, s. 258.

¹⁶⁹ BİLMEN, c. III, s. 306; UDEH, c. II, s. 267; ŞAFAK, s. 198.

¹⁷⁰ Nisa suresi, 4/34, SADAK, s. 83.

¹⁷¹ "...Serkeşlik etmelerinden korktuğunuz kadınlara önce nasihat edin, sonra yataklarında yalnız bırakın...", Nisa suresi, 4/34, SADAK, s. 83.

cezanın sürgünden farkı, gittiği yerde suçlu ile kimsenin konuşmaması, ilişki kurmamasıdır¹⁷².

Hz. Ömer, halifeliği döneminde bir suçluya sopa ve sürgün cezaları ile birlikte terk cezası da uygulamıştır. Gittiği yerde tevbe edinceye kadar kimse onunla konuşmamış, o yer valisi tevbe ettiğini Hz. Ömer'e bildirince, halife insanların onunla konuşmasına izin vermiştir¹⁷³.

g. Kınama (Tevbih) Cezası

Hakim, suçlunun ıslahı ve yaptığı fiillerden vazgeçmesi için yeterli görüyorsa, ona tevbihte bulunur. Tevbih (kınama), hakimin, suçlunun yüzüne karşı sert sözler söyleyerek, onu yaptığı fiillerden dolayı azarlamasıdır¹⁷⁴.

h. Tehdit

Hakimin, suçluya, durumunu düzeltmemesi halinde daha ağır cezalarla kendisini cezalandıracağını belirterek suçluyu tehdit etmesidir¹⁷⁵.

i. Teşhir

İşlenen suçun ve failinin bir ilan vasıtasıyla halka duyurulmasıdır. Bu ceza, suçlunun bir eşeğe ters bindirilip şehir içinde dolaştırılması şeklinde de infaz edilebilir. Teşhir, daha çok kişinin halk tarafından kendisine güvendiği konularda suç işlemesi durumunda uygulanır. Örneğin, yalancı şahitlik, hileli ticaret yapmak gibi¹⁷⁶.

j. Velayetten veya Görevden Alma

---

¹⁷² ŞAFAK, s. 198; UDEH, c. II, s. 267.

¹⁷³ UDEH, c. II, s. 267.

¹⁷⁴ BİLMEN, c. III, s. 306; ŞAFAK, s. 198.

¹⁷⁵ BİLMEN, c. III, s. 307.

¹⁷⁶ BİLMEN, c. III, s. 307; ŞAFAK, s. 199; UDEH, c. II, s. 268.

Resmi ya da gayriresmi görevini veya velayet yetkisini kötüye kullanan kişinin, bu görevinden ya da memuriyetinden alınmasıdır¹⁷⁷.

k. Kamu Haklarından Mahrumiyet

Kişilere hukuken tanınmış olan hakların bazılarında suçlunun yararlanmasının yasaklanmasıdır¹⁷⁸.

l. Evini Yıkma

Toplumun kötülüğe sevk eden veya topluma zarar veren her türlü kötülüğün ve suçun işlendiği eve zorla girilmesi ve o evin yıkılmasıdır. Ancak mesken dokunulmazlığı kuralı ihlal edileceğinden, bu cezanın uygulanabilmesi için devlet otoritesinin izni gerekmektedir¹⁷⁹.

m. Müsadere (El Koyma)

Üretilmesi, kullanılması, alınıp satılması suç oluşturan mallara hakimın kamu gücüyle el koymasıdır¹⁸⁰. Mal alma yoluyla cezalandırma yöntemi yani müsadere İslam hukukuna uygun bir cezalandırma şekli olup olmadığı konusunda hukukçular arasında görüş birliği yoktur. Fıkıhçıların çoğunluğu devlet hazinesi lehine olsa bile bu cezalandırma yöntemini hoş karşılamamışlardır¹⁸¹. Buna karşın, bir kısım hukukçular İslam düşmanlarıyla birleşerek müslümanlara ihanet edenlerle usulsüz ve kanunsuz olarak devlet hazinesinden servet edinenlere ait mal varlığının ordu ve savaşlara tahsis edilmek üzere müsadere edilebileceğini ifade etmişlerdir¹⁸².

---

¹⁷⁷ BİLMEN, c.III, s. 307.

¹⁷⁸ UDEH, c. II, s. 269.

¹⁷⁹ BİLMEN, c. III, s. 309.

¹⁸⁰ UDEH, c. II, s. 269.

¹⁸¹ ARIK Feda Şamil, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsadere", Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 23-28 Eylül 1985), Tebliğler III, Türk Tarihi I, İstanbul 1985, s. 48.

¹⁸² ÖĞÜN Tuncay, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", Yeni Türkiye, "Osmanlı", c. VI, Ankara 1999, s. 371.

Müsadere, Osmanlı uygulamasında daha çok devşirme kökenli devlet adamlarına yönelik uygulana bir ceza olmuştur. Kul sistemi ile devşirmeler devletin askeri sınıfının en yüksek makamına kadar ulaşmışlardır. Ancak devletin kölesi durumundadırlar. Dolayısıyla bunlar öldüklerinde ya da devlet tarafından öldürüldüklerinde servetleri efendileri olan devlete kalmaktadır. Mirasçılarına sadece geçinebilecekleri kadar mal bırakılır. Bu yolla söz konusu kişilerin mallarına hazine adına el koyma işlemine müsadere denilmektedir. Uygulamada en fazla suistimal edilen kurum müsadere¹⁸³.

n. Yoketme (İmha)

Suç işlemeye yardımcı olacak nesnelere, örneğin şarap imalinde kullanılan bina veya makinelerin hakim kararı ile yok edilmesidir¹⁸⁴.

o. Nakdi Ceza

Suçludan bir miktar para almaktır. Alınan para, suçlu durumu düzeltene kadar saklanır. Eğer durumu düzeltirse kendisine iade edilir. Aksi halde kamu yararına harcanır¹⁸⁵.

Sayıdığımız bu cezaların yanında kulak çekme, tıraş etme, ihtar etme, yüzü karalama veya dağlama ve bazı organları kesme gibi ta'zir cezaları da uygulanmıştır. Bunlarla birlikte, Osmanlı uygulamasında ortaya çıkan bazı ta'zir cezaları da vardır. Bunların başlıcaları, kürek cezası, pranga-bentlik cezası ve kal'a-bentlik cezasıdır.

aa. Kürek Cezası

Osmanlı ceza hukuku uygulamasında bu ceza, devletin donanmasına ait gemilerde kürek çektirilerek uygulanmıştır. Tanzimat sonrasında, mahkumun ayağına pranga vurularak infaz edilmiştir¹⁸⁶.

---

¹⁸³ CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 316-317.

¹⁸⁴ UDEH, c. II, s. 269.

¹⁸⁵ ŞAFAK, s. 199.

bb. Pranga-bentlik Cezası

Ağır suç işleyen suçluların ayağına zincir bağlanarak uygulanan bir ceza şeklidir. Osmanlı uygulamasına Tanzimat sonrası girmiştir¹⁸⁷.

cc. Kal'a-bentlik cezası

Bu ceza, devletin belirlediği kalelerin birinde hapsedilmek şeklinde infaz edilir. Süreli olduğunda, üç yıldan beş yıla, müebbet olduğunda ise ölünceye kadar devam eder¹⁸⁸.

8. Ta'zir Cezalarında İnfaz ve Af Yetkisi

Ta'zir suçlarını infaz yetkisi, devlet otoritesine veya yetkilendirdiği kişi ya da kuruma aittir. Cezalandırma, kişi ve toplum hayatının düzenli ve huzur içinde devamını sağlamak için bir tedbir olduğundan, bu yetki devlet otoritesine ya da yetkilendirdiği kişiye ait olmalıdır¹⁸⁹.

Ta'zir cezalarını af yetkisi de yine devlet otoritesine veya görevlendireceği kişi ya da kuruma aittir. Af yetkisi, eğer af kamu yararına bir sonuç doğuracaksa kullanılabilir¹⁹⁰.

---

¹⁸⁶ GÖKÇEN Ahmet, Tanzimat dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul 1989, s. 39 vd.; CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 281; AKGÜNDÜZ, c. I, s. 126; FENDOĞLU, Hukuk Tarihi, s. 476.

¹⁸⁷ AKGÜNDÜZ, c. I, s. 126.

¹⁸⁸ GÖKÇEN, s. 43 vd, AKGÜNDÜZ, c. I, s. 126.

¹⁸⁹ ŞAFAK, s. 199.

¹⁹⁰ ŞAFAK, s. 199.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI CEZA HUKUKUNDA TA'ZİR SUÇ VE CEZALARI

I. OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI

Osmanlı Devleti, kuruluşu ile birlikte yeni bir hukuk sistemi ortaya koymamıştır. Kendilerinden önce kurulmuş olan Türk ve İslam devletlerinden edindikleri pek çok müessesenin yanı sıra, bu devletlerde yürürlükte olan ve büyük ölçüde birlik arzeden bir hukuki yapıyı da almışlardır. Fakat Osmanlıların, almış oldukları bu hukuki birikimi, üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan uyguladıklarını söylemek doğru değildir. Devralınan bu hukuki yapı, altıyüzyıllık bir süreç içerisinde, gerekli olan değişiklikler ve ilaveler yapılarak geliştirilmiştir¹⁹¹. Zaten, Şer'i hukukun farklı karakter ve yapılar gösteren, birbirinden farklı bölgelerdeki İslam devletlerinde hiç değişmeden, aynen uygulandığını söylemek, doğru bir düşünce olmasa gerekir¹⁹². Yüzyıllar boyunca hiç değişmeksizin, aynı etkililikle uygulanacak ve gökten tamamlanmış bir halde indirilmiş olduğu için hep aynı kalacak, tek ve tam bir hukuk sistemi düşüncesi, tarihi ve sosyolojik açıdan kabule değer görülemez. Hukukun, uygulandığı toplum şartlarıyla sıkı bir ilişki içinde bulunduğu ve canlı bir organizma gibi sürekli değişip gelişmekte olduğu fikri inkar edilemez. Dolayısıyla İslam hukuk sisteminin de uygulandığı ülkelerin yapılarına ve şartlarına göre değişik şekiller aldığı somut olarak belli olmaktadır¹⁹³. Osmanlı hukuk sisteminin yapısı, tüm İslam ülkelerinde tek tip

---

¹⁹¹ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 73; İNALCIK Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş – Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", Siyasi İlimler ve Hukuk, no: 2, 1958, c. XIII, s. 102; BARKAN, c. VI, s. 186; ŞEN Murat, "Osmanlı Hukukunun Yapısı", Yeni Türkiye, "Osmanlı", Ankara 1999, c. VI, s. 327 vd.

¹⁹² ÖZEK Çetin, "Osmanlı'da Siyasal İktidar Din İlişkileri Düzeni", İÜHFD, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İstanbul 1999, s. 179-212.

¹⁹³ BARKAN Ömer Lütfi, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", Cumhuriyetin 50. Yılı Seminerinden ayrı basım, Ankara 1975, s. 51 vd.

dini hukuk düzeninin uygulandığı düşüncesinin yanlışlığını ispatlamaktadır¹⁹⁴.

Gerçek anlamda, tamamen kendi özel şartları altında gelişen Osmanlı Devleti, Şer'i hukuku aşan bir hukuk sistemi geliştirmiştir. Bu gelişime imkan veren prensip ise örf, yani dar anlamda hükümdarın sadece kendi iradesine dayanarak, Şeriat'ın alanına girmeyen konularda kanun koyma yetkisidir. Bu yetki, hükümdarın devlet içerisinde tam anlamıyla mutlak bir mevki kazanması ve devlet menfaatlerinin her şeyin üstünde sayılması yoluyla kazanılmıştır. İslam devletlerinde bu aşamaya, Osmanlılardan daha önce kurulan Türk-İslam devletlerinde ulaşılmıştır¹⁹⁵.

Bu açıklamalarla birlikte, Osmanlı hukukunun yapısını daha iyi anlayabilmek için, bu hukuk sisteminin karakterini belirleyen iki temel unsuru incelemek gerekir. Bunlar Şer'i hukuk ve Örfi hukuk'tur.

A. ŞER'İ HUKUK

Osmanlı hukuk sisteminin Şer'i ve Örfi hukuk olmak üzere iki temel üzerine oturduğunu belirtmiştik. Şer'i hukuk, doğrudan doğruya Kur'an, sünnet, İcma ve kıyasa dayanan ve fıkıh kitaplarında tedvin edilmiş (toplanmış) bulunan normlar bütünüdür. Şer'i hukuk, Şer'i şerif veya Şer'i hükümler olarak da adlandırılmıştır. Osmanlı kanunnamelerinde Şer'i hukuk ifadesinin yerine, Şer'i şerif ya da Şer'i terimleri kullanılmıştır. Şer'i hukuk kavramı, geçerliliği için hiçbir kişi veya kurulun onayına gerek olmayan ve fıkıh kitaplarında toplanmış bulunan hukuki hükümleri ifade etmektedir¹⁹⁶.

İslam hukukunun algılanma tarzı, şer'ilik veya şer'i hukuka hukuka aykırılık değerlendirmelerini doğrudan etkileyen bir önem taşır. İnsanların birbirleriyle ilişkilerini kuralcı ve şekilci bir yaklaşımla düzenleyen hukuk,

---

¹⁹⁴ ÖZEK, s. 184.

¹⁹⁵ İNALCIK, s. 102-103.

¹⁹⁶ ÖZBİLGİN Erol, Osmanlı Hukukunun Yapısı, İstanbul 1985, s. 43; ŞEN, s. 328.

gerçekte dinin tanımında ve unsurları içinde yer almamakla birlikte, genel olarak din ile yine de bağlantılıdır. Dolayısıyla hukukun, iman, ibadet ve ahlak şeklindeki dinin üç temel unsurundan her biriyle ayrı ayrı bağlantısı kurulabilir. Bu yaklaşım çerçevesinde, başlı başına amaç olmayan hukuki düzenlemeler, özellikle ahlaki hükümlerin farklı yer ve zamanlarda gerçekleştirilmesine hizmet eden normatif düzenlemeler olması itibariyle belli ölçülerde değişmeye açıktır. Esasen hukukun şekli yönünün, temel yapısı ve özelliği itibariyle akıl üstü ve dogmatik olan dinin kapsamında yer almamasının anlamı da budur¹⁹⁷.

Bir hukuk normunun veya uygulamasının İslam'a uygunluğu yani Şer'iliği ile onun dinin açık hükümlerine aykırı olmaması kastedilir. Bu da Kur'an veya Sünnette yer alan ifadelerin söz konusu norm veya uygulamayı emretmesi, uygunluğunu açıkça belirtmesi şeklinde olabileceği gibi ona ilişkin bir açıklamaya yer vermemesi, yani yasaklığından söz etmemesi şeklinde de olabilir. Dinin hukuki içerikler de taşıyan hükümlerinin hangi alanda, ne ölçüde açık olduğu, nasıl yorumlanacağı, şekli mi yoksa amacı mı anlatmak istediği, din bilginleri arasında bitmez bir tartışma konusu olmasının yanı sıra bu hükümlerin hayatın çok sınırlı bir alanını kapsadığı da açıktır. Din, hukuki düzenleme açısından, özel hayatın önemli, kamu hayatının geniş bir kısmını kişi ve toplumların inisiyatifine bırakmış olduğu için birçok konuda dine uygunluk ya da aykırılık tartışması yerine rasyonellik, sosyal gerçeklik veya doğruluk açılarından yapılacak değerlendirmeler daha anlamlı olacaktır¹⁹⁸.

Bu açıklamalarla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Şer'i bir devlet olup olmadığı hususunda, farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılara göre, Osmanlı Devleti, yönetim ve yargıda Şer'i hükümlerin egemen olduğu,

---

¹⁹⁷ BARDAKOĞLU Ali, "Osmanlı Hukukunun Şer'iliği Üzerine", Yeni Türkiye, "Osmanlı", Ankara 1999, c. VI, s. 412 vd.

¹⁹⁸ BARDAKOĞLU Ali, "Osmanlı Hukukunun Şer'iliği", s. 414-415.

Şeriat'a dayalı bir devlettir¹⁹⁹. Bazıları ise Osmanlı toplumunda gayrimüslim (zimmî, müste'men) unsurlara da tolerans gösterildiğinden hareketle, bunun laikliğin ta kendisi olduğunu ve Osmanlı Devleti'ni laik olarak nitelemektedirler²⁰⁰. Bir diğer grup ise, Osmanlı Devleti'nde, devlet ve toplum hayatındaki uygulamada Şer'i mevzuattan çok, devlet otoritesi tarafından konulmuş olan kuralların (örfî hukuk), hakim olduğunu, bu yüzden Osmanlı Devletini Şer'i bir devlet olarak nitelenemeyeceğini ifade etmektedirler²⁰¹.

Şer'i hukuk, İslam fikhının özelliklerini taşımaktadır. Dolayısıyla Osmanlı şer'i hukuku, fikhın en önemli özelliği olan, kazuistik (meselecî) bir yöntemi benimsemiştir. Bu açıdan, genellikle modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi soyut hukuki düzenlemeler (kanun) yapmak yerine meselelere göre çözüm üretilmiştir²⁰².

Osmanlı uygulamasında şer'i hukuk, sorunları en kısa yoldan çözmek amacıyla, formaliteleri en aza indirmek yolu izlenmiştir. Dolayısıyla şer'i

---

¹⁹⁹ ORTAYLI İlber, "Osmanlı Devleti'nde Laiklik Hareketleri Üzerine", Ü. Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan, İstanbul 1982, c. I, s. 498-500.

²⁰⁰ "...Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu, tarihte Roma İmparatorluğu'ndan sonra, dini toleransın en çok görüldüğü, üstelik bu toleransın zamana ve hükümdarın kişiliğine bağlı olmaksızın kurumsallaştığı bir devlettir. Cemaatlerin sadece dini değil, iktisadi, adli ve maarife ilişkin işleri kendilerine bırakılmış, hatta ruhani liderler ve kurumlara rütbe, imtiyazlar bahşedilmiştir.", ORTAYLI İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 1995, s. 154-155.

²⁰¹ BARKAN Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi", İÜHF, c. XI, sy. 3-4, İstanbul 1945, s. 203 vd.; ŞEN, s. 327; "...Gerçekten de uygulamaya bakıldığında, bu hükmü doğrulayacak bir durum vardır. Devlet hayatını, toprak düzenini tayin eden kanunnameler, şer'i hukukla uyum içinde değildir. Osmanlı idaresi, toplum ve devlet hayatının temel kurum ve ilişkilerini Şer'i mevzuattan çok örfî kanunlarla, hatta mahalli gelenek ve teamüllere göre düzenlemeyi tercih etmiştir. Osmanlı kadısı, sadece toprak düzeni ve mali konularda değil, hatta bazen aile hukukuna ilişkin sorunlarda bile Şeriatten çok örf ve adet hukukuna başvurmayı tercih etmiştir. Ulemanın bazı konularda verdiği fetva, "şer'i maslahat değildir, ulû'l emr ne ise öyle olsa..." şeklindedir.", ORTAYLI, İmparatorluğun, s. 155-156.

²⁰² ŞEN, s. 328.

hukukun en etkin olduğu yargılama hukukunda, hakimlerin daha az formalite ile hızlı ve kesin olarak adaleti gerçekleştirme çabaları söz konusudur²⁰³.

B. ÖRFİ HUKUK

1.Genel Olarak

Örfi hukukun meydana geliş tarzı şer'i hukuktan farklıdır. Şer'i hukuk, müçtehit hukukçuların İslam hukukunun kaynaklarına dayanarak fıkıh usulü ilmindeki ilkeler çerçevesinde yapmış oldukları içtihatlarla dayanmaktadır. Bu hukukun oluşma sürecinde dört halife dönemi dışında, devletin hiçbir müdahalesi veya etkisi söz konusu olmamıştır. Örfi hukuk ise hukukçuların bilimsel içtihatlarıyla değil, devlet otoritesinin koyduğu kanunlarla oluşmuştur²⁰⁴.

Örfi hukuk düzenlemeleri yapma yani kanunlaştırma, sadece Osmanlılara özgü bir uygulama değildir. Osmanlıların dışında Türk-Moğol siyasi ve idari geleneklerinin etkin olduğu Irak, İran ve Hindistan'daki İslam devletlerinde de benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Cengiz Yasası, Timur Tüzükatı, Uzun Hasan ve Alaüddevle Bey kanunları örnek uygulamalardır²⁰⁵.

Osmanlı tarihinde örfi hukuk terimine ilk kez Fatih döneminde rastlanmaktadır. Bu dönemin tarihçisi Tursun Bey, Osmanlı'da şer'i hukukun yanı sıra örfi hukukun varlığından da bahsetmektedir²⁰⁶.

2. Örfi Hukukun Doğuşu

Osmanlı Devleti'nde şer'i hukukun yanı sıra bir de örfi hukukun ortaya çıkışının, İslam hukukunun teşekkül şekliyle ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadi, siyasi ve hukuki şartlarla yakın bir ilişkisi vardır.

---

²⁰³ ŞEN, s. 328-329.

²⁰⁴ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 75.

²⁰⁵ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 79-81; AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 75; ŞEN, s. 329.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu söz konusu şartlar, devletin bu şartlara uygun, gerekli hukuki düzenlemeler yapmasını gerektirmiştir. Bu uygulamanın en önemli örneklerinden biri, devletin şer'i vergiler (Tekalif-i Şer'iyye) olan öşür, haraç, zekat ve cizye gibi vergilerin devlet giderlerini karşılamaması üzerine değişik isimler altında çeşitli örfi vergiler (Tekalif-i Örfiyye) koymasındır. Bunun gibi, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan ülke toprakları üzerinde huzur ve güvenliğin sağlanması zaman zaman güçleşmiş, bu durum ağır bir ceza politikasının uygulanmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla bu cezalar, devletin mali durumunun kötü olduğu dönemlerde ağır para cezalarının, donanmada kürekçiye ihtiyaç olduğu dönemlerde kürek cezalarının ağırlık kazanması sonucunu doğurmuş, devlet de bu ihtiyaçlara cevap verecek düzenlemeleri yapmaktan geri kalmamıştır²⁰⁷.

İslam hukukunun özellikle Kitap ve sünnet tarafından ayrıntılı olarak düzenlenmemiş alanlarında devlet otoritesine belirli ölçülerde takdir hakkını tanımış olması, Osmanlı padişahlarının yüzyıllar boyunca özellikle, idare hukuku, ceza hukuku ve mali hukuk alanında yaptıkları düzenlemelere uygun bir ortam hazırlamıştır. Bilindiği gibi, ta'zir cezası gerektirecek suçlara uygulanacak cezanın takdiri ve hangi fiillerin suç sayılıp, bu fiillere ne gibi cezaların uygulanacağı, belirli ilkeler çerçevesinde devlet otoritesinin takdirine bırakılmıştır. Bunun gibi şer'i vergiler dışında yeni vergilerin konması da devlet otoritesinin takdirindedir. Dolayısıyla Osmanlı padişahları, kendilerine tanınmış olan bu yetkiyi, yüzyıllarca düzenli olarak kullanmışlardır²⁰⁸.

Osmanlı örfi hukukunun gelişmesinde Fatih devri bir dönüm noktasıdır. Fatih devrindeki hukuki gelişme, bir temel faktöre dayanır, o da İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in sınırsız bir otorite kazanması, merkezî ve mutlak imparatorluğu kesin olarak kurma çabasıdır. Fatih, mutlak otoritesini

---

²⁰⁶ AYDIN, "Osmanlı'da Hukuk", s. 378.

²⁰⁷ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 78-79; ŞEN, s. 329.

²⁰⁸ KÖPRÜLÜ, M. Fuat, "Fıkıh", MEBİA, c. IV, İstanbul 1993, s. 617.

devlet teşkilatında, kanunlarla yaptığı yeniliklerle gerçekleştirmek istemiş ve mutlak otoritesi sayesinde örfi hukuku etkin bir duruma getirmiştir. Osmanlı hukuk anlayışı ve kanunları üzerinde de kesin ve sürekli bir etki yapmış olan Fatih, mutlak hükümlerlik otoritesini, devleti belirli bir amaca göre düzenleme ve serbestçe kanun koyma doğrultusunda kullanmıştır²⁰⁹.

Osmanlı kanunnamelerinde önemli bir bölümün cezai ve mali konulara ayrılmış olması, söz konusu yetkinin en fazla bu alanlarda kullanılmış olduğunun bir göstergesidir. Bu kanunnameler, padişahların irade ve fermanlarıyla oluşmuş düzenlemeler oldukları için örfi hukuk içinde değerlendirilmişlerdir²¹⁰.

3. Örfi Hukukun Sınırları (Kapsamı)

Şer’i hukukun uygulama alanına girmeden ve ona aykırı olmamak kaydıyla Osmanlı padişahlarının sınırlı yasama yetkileri vardır. Dolayısıyla padişahın bu yetkisine dayanarak koyduğu hukuka “örfi hukuk” adı verilmiştir. Ancak örfi hukuk denildiği zaman ilk akla gelen örf ve adet hukuku olmamalıdır. Gerçekte örfi hukuk normları konulurken, yerleşmiş bazı örf ve adet kuralları, hukukun belli başlı alanları açısından dikkate alınmıştır. Osmanlılar fethettikleri ülkelerin hukuki yapılarını birdenbire değiştirmek yerine, varolan hukuki örf ve adetleri belirli bir süre yürürlükte bırakıp, zamanla Osmanlı hukukuyla bütünleştirmeyi uygun görmüşlerdir²¹¹. Ancak bütün bu hukuki esasları mahkemelerde zorunlu olarak uygulanan normlar haline getiren, bunların örf ve adete dayanmış olmaları değil,

---

²⁰⁹ İNALCIK Halil, “Türk Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği”, Osmanlı’da Devlet-Hukuk-Adalet, İstanbul 2000, s. 32 vd.

²¹⁰ BARKAN, s. 192.

²¹¹ BARKAN, s. 194.

padişahların irade ve fermanlarına dayanmalarındır²¹². O halde örfi hukukun bir kanun hukuku olduğunu söyleyebiliriz²¹³.

Devlet başkanı veya ehl-i örf²¹⁴ denilen yüksek otorite, kanun yapma yetkisini birkaç şekilde kullanabilir. Birincisi, uygulamada kolaylık ve istikrar sağlamak amacıyla şer’i hükümleri kanun şeklinde düzenleyebilir. İkinci olarak, mevcut içtihadî görüşlerden birini kamu yararını ilke olarak tercih edebilir. Üçüncü olarak, hakkında hiçbir hüküm bulunmayan hususları, uzman hukukçuları bir araya getirerek çözüme kavuşturabilir. Bunlarla birlikte devlet başkanı, kendisine tanınan bu sınırlı yasama yetkisi içerisinde bazı hukuki düzenlemelerde de bulunabilir. İşte devlet başkanının bu faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan, bir kısmı şer’i, bir kısmı içtihadî ve bir kısmı da tanzimi tasarruflardan oluşan hukuki kuralların tamamına örfi hukuk adı verilir²¹⁵.

Padişahın gerek uygulamada kolaylık gerek hukuki istikrarın sağlanması amacıyla mevcut şer’i hükümleri derleyerek kanun haline getirmesinden söz etmiştik. Padişah, örfi hukuk alanındaki bu ilk faaliyetini

---

²¹² İNALCIK, “Osmanlı Hukukuna Giriş, s. 103.

²¹³ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 75.

²¹⁴ “Osmanlılar”ın klasik döneminde toplum askeri (yönetenler) ve reaya (yönetilenler) denilen iki gruptan meydana geliyor, askeriler de menşeleri, yetişme tarzları ve üstlendikleri sorumluluklar bakımından ehl-i şer ve ehl-i örf adıyla ikiye ayrılıyordu. Ehl-i şer, müslüman aile menşeli olan ve genellikle medreselerde okuyarak icazet aldıktan sonra kaza, eğitim ve din alanlarında görevlendirilen ulema zümresini; “seyfiye ricali” de denilen ehl-i örf ise daha çok kul menşeli olan ve Enderun veya Acemi Oğlanları Mektebi’nden yetişerek sipahilikten asesbaşılığa, kethüdalığa ve sadrazamlığa kadar yükselebilen yöneticileri teşkil ediyordu. Ehl-i örf, XV. yüzyıl tarihçisi Tursun Bey tarafından, “Nizam-ı alem için akla dayanarak hükümdarın koyduğu nizamı siyaset-i sultani ve yasak-ı padişahi yahut örf denilir” şeklinde tarif edilen ve İslam hukukunun kaynaklarından birini meydana getiren örfün uygulayıcıları idi”. İPŞİRLİ Mehmet, “Ehl-i Örf”, DİA, İstanbul 1994, c. X, s. 519; “...Osmanlılar, doğrudan doğruya devletin icra kuvvetini ve otoritesini temsil edenleri, genel olarak “ehl-i örf” tabiri altında toplarlardı. Kadının kararlarını ancak ehl-i örf icra mevkiine koyabilirdi. Burada örf tabiri, açıkça siyasi otorite ve icra fikrini ifade eder.”, İNALCIK Halil, “Devlet Kanunu Geleneği”, s. 27 vd.

²¹⁵ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 64; ŞEN, s. 330-331.

şer'i hükümleri hiç değiştirmeden yapabileceği gibi şer'i hükümlerin özüne dokunmaksızın, kısmen de yapabilir²¹⁶.

Osmanlı Devleti'nde toplumun büyük çoğunluğu Hanefi mezhebine bağlı olmakla birlikte Maliki, Hanbeli ve Şafii mezheplerine bağlı önemli sayıda vatandaşın olduğu da bir gerçektir. Bu yüzden hakimler, hükümlerini Hanefi mezhebinin esaslarına göre vermekteydiler²¹⁷. Dolayısıyla bu konuda zaman zaman padişahların herhangi bir konuda diğer üç mezhepten birinin veya herhangi bir müçtehidin görüşünü esas alacak düzenlemeler yaptıkları görülmüştür²¹⁸. Temelde hukukçuların içtihatlarındaki farklılıklar, şer'i hükümlerin esasına ilişkin olmayıp, zamanın gereklerine ve kamu yararına yönelik oldukları için padişahların bu yöndeki düzenlemeleri caiz görülmüştür. Bunun nedeni kamu yararının amaç edinilmiş olmasıdır²¹⁹.

Padişahın örfi hukuk alanında, kendisine tanınan sınırlı yasama yetkisini kullanarak düzenlemeler yapabileceğini ifade etmiştik. Osmanlı sultanları sadece şer'i hukuka bağlı olmakla değil, kendi yasama yetkileri ile de ön planda olmuşlardır. Padişahlar, kanun koyma yetkilerini büyük bir titizlikle kullanmaya çalışmışlar, bunu yaparken şer'i hukuka aykırı davranışta bulunmamaya gayret etmişlerdir²²⁰. Ancak uygulamada zaman zaman şer'i hukuka aykırı düzenlemelerin de olduğu ifade edilmiştir²²¹.

---

²¹⁶ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 64, 66.

²¹⁷ BAYINDIR Abdülaziz, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi", Yeni Türkiye, "Osmanlı, Ankara 1999, c. VI, s. 429 vd.; CİN/AKGÜNDÜZ, Türk Hukuk Tarihi, c. II, Konya 1995, s. 59.

²¹⁸ BAYINDIR Abdülaziz, İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 1986, s. 33, 38; ŞEN, s. 331.

²¹⁹ BARKAN, Kanun-name, s. 193.

²²⁰ SCHACHT Joseph, İslam Hukukuna Giriş, Ankara 1977, s. 99.

²²¹ "...Osmanlılardaki "Örfi Hukukun" dini esaslardan çıktığını söylemek bizce imkansız görünmektedir. Evvela Tursun Beğ gibi müelliflerin de belirttiği gibi "siyaset-i sultani ve yasak-ı padişahi" akli esaslara dayanır. Üstelik şer'iat kurallarına tamamen zıd düşen birçok örfi hukuk kaidesi vardır. Bu nitelikteki hükümlerin de dini esaslara dayandığının iddia edilmesine imkan görmüyoruz. Mesela Ali Himmet Berki gibi İslam hukukunu çok iyi bilen bir müellif, Fatih'in kanunnamesindeki kardeş katli meselesinin, pek küçük kardeşlerin de bu hükme tabi olması ve sabilerin ise devlet aleyhinde fitne ve fesada katılmalarının bahis konusu bile olamayacağını nazar-ı itibare alarak, şeriat esaslarına tam anlamıyla zıt olduğunu yazmış, hatta kanunnamenin mevsuk (belgelendirilmiş, güvenilir)

Padişahların sınırlı yasama yetkilerini en fazla kullandıkları alanlar idari, mali, askeri ve adli alanlar olup, adli alanlar da daha çok devlete karşı işlenen suçlarla ta'zir suç ve cezalarının tespiti ve uygulanacak cezaların miktarı konusundaki düzenlemeler başı çekmektedir²²².

C. OSMANLI CEZA HUKUKUNDA ŞER'İ HUKUK-ÖRFİ HUKUK İLİŞKİSİ

Osmanlı ceza hukuku ve ceza kanunnameleri şer'ilik tartışmalarının odağını oluşturmuştur. Ancak burada doktrin ile fiili durum arasındaki sessiz uyumu da görmek gerekmektedir. Bu durum aynen Osmanlı döneminde yazılan ve okutulan eserlerde halifenin Kureyş'ten olması şartının devam ettirilmesi ve fiili durumun hiçbir tarafça tartışmaya açılmayıp adeta onanması, böylece hem doktrinin hem de Osmanlı sultanlarının meşruiyetlerinin korunması şeklindeki sessiz uzlaşmaya benzemektedir. Ceza hukuku alanında Osmanlı dönemi teori ve uygulaması birlikte değerlendirildiğinde, suçun tespiti ve cezalandırılması gereği ilke olarak benimsenmiş olsa da cezaların uygulanış biçimlerinin dinin inanç ve ibadet gibi hükümlerinden olmayıp cezalandırmanın amacıyla ilgili olabileceği görülmektedir. Bunun yanında suçların, toplumların cezalandırma konusundaki genel kabullerine ve kamu vicdanının adalet beklentisine uygun şekilde cezalandırılmasının dinin genel amaçlarına aykırı düşmediği ve şer'i ceza tiplerinin de nihai bir çözüm veya bir caydırıcılık unsuru olarak teoride varlığını korumasının gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır²²³.

İslam düşüncesine göre şeriat, kendisine bağlı olanları hem bu dünyada hem öbür dünyada huzur ve mutluluğa erdirmektir. Bir örfi

---

olmadığını bu hükmün de gösterdiğini çünkü Fatih gibi şeriata saygılı bir hükümdarın böyle bir hüküm koyamayacağını iddia etmiştir. Halbuki Fatih daha tahta geçer geçmez küçük (sabi) kardeşi Ahmed'i öldürttüğü gibi sonradan "kardeş katli" hükmünü de kanunnamesine koymuştur.", AKPINAR Turgut, Türklerin Din ve Hukuk Tarihi, İstanbul 1999, s. 191.

²²² ŞEN, s. 331.

²²³ BARDAKOĞLU, "Osmanlı Hukukunun Şer'iliği...", s. 416-417.

hukuk ürünü olan kanun ise daha sınırlı bir amaca hizmet etmektedir. Kanun, insandan kaynaklanan bir hukuktur ve sadece devletin düzenini ve devamlılığını garanti altına almak, zulmü ve çekişmeyi ondan uzaklaştırmak amacı güder²²⁴.

Düşünsel açıdan örfi hukuk, dini hukuku ortadan kaldırmak veya onun yerine geçmek için değil, sadece onu genişletmek ve onun bir ayrılmaz parçası olarak değerlendirilmiştir²²⁵.

Örfi hukuk, şekil ve karakter açısından şer'i hukuktan esas olarak farklıdır. Şeriat, üzerinde açıklama yapılması gereken hükümler içermektedir. Bu amaç üzerinde tefsir ve fıkıh gibi bilim dalları gelişmiş, şer'i hukukun açıklanmasına ve topluma bildirilmesine hizmet etmişlerdir. Buna karşın örfi hukuk, hiçbir açıklama veya tefsire ihtiyaç duymamış olduğu gibi, üzerinde araştırmalar yapılmasına da gerek olmamıştır. Çünkü örfi hukuk, Türkçe ve toplumun anlayabileceği şekilde düzenlenmiştir. Şer'i hukuk, dini ve ahlaki ideallerle insanın huzur ve mutluluğunu amaç edinir. Esasen örfi hukukun da bu amacı taşıdığı söyleyebiliriz. Ancak örfi hukuk, bir diğer ifade ile padişahın çıkarmış olduğu kanun, daha pratik bir eğilimle devletin geleceğini esas almaktadır. Şer'i hukuk ile örfi hukuk arasındaki asıl farklılık, değişkenlik açısından kendisini gösterir. Şer'i hukuk, ilahi vahye dayandığından, değişmez kabul edilmektedir. Örfi hukuk, dolayısıyla kanun ise toplumun gereklerine ve şartlara göre değişebilen düzenlemelerden oluşmaktadır²²⁶.

Osmanlı ceza hukukunda kanun ve şeriat arasındaki farklılık hukukun diğer alanlarına oranla daha belirgin bir özellik taşımaktadır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Kanun, genel olarak şer'i hukukta ya hiç ya da çok yüzeysel olarak ele alınmış kamu hukuku alanlarına ait konularla ilgilenir. Şeriatta ceza

---

²²⁴ HEYD Uriel, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", (çev. Selahattin Eroğlu) AÜİFD, Ankara 1983, c. XXVI, s. 642.

²²⁵ HEYD, s. 462.

²²⁶ HEYD, s. 463.

hukuku daha fazla yer tutmaktadır. Ancak Osmanlı ceza kanunları, sadece ceza hukukunun modern anlamda anlamını ele almakla kalmaz, aynı zamanda İslam hukukunda genellikle ayrıntılı olarak düzenlenmiş olan özel hukukun birçok meselelerini ve mala zarar vermekle ilgili konuları da içerir²²⁷.

Osmanlı ceza hukuku uygulamasında örfi hukukun birçok hallerde şer'i hukukun şiddetli cezalarını hafiflettiği görüşü ifade edilmiştir. Zina ve hırsızlık gibi suçlarda şer'i hukukun öngördüğü cezalar yerine daha hafif cezaların uygulanması gibi durumlar buna örnek gösterilmektedir. Bu durum, örfi hukuku şer'i hukuka göre ceza hukuku alanında daha yumuşak gösterebilir. Ancak örfi hukuk ürünü olan kanunlar cezalandırma açısından daha etkin bir yapı göstermişlerdir. Ceza kanunlarında bazı suçlara şer'i hukukun öngörmüş olduğu cezalardan daha ağır cezalar düzenlenmesi ve uygulanması bu durumun en büyük göstergesidir. Dolayısıyla kanunun suç ve cezaya karşı takındığı tavır, şer'i hukukunkinden farklı olmuştur. Şeriat, suçları dar bir çerçevede tanımlarken, kesin ispat halleri, kısa süreli zaman aşımaları, ikrah, pişmanlık, şahitlikten dönme hakkı gibi pek çok durumu dikkate alarak mahkumiyet için karar verme yolunu güçleştirmektedir. Buna karşın kanun, sanık hakkında hükme varıp cezalandırabilmek için meşru olan her şeyi yapar. Örneğin şer'i hukukta delil sayılmayan bazı ispat vasıtaları örfi ceza hukukunda delil olarak kullanılabilmiştir. Sabıkalı bir geçmişe sahip olan sanık aleyhinde komşuları, onun bu şöhreti hakkında tanıklıkta bulunursa, karar için bunun yeterli olması gibi²²⁸.

Uygulanan cezaların şiddeti açısından da farklılıklar belirgindir. Örneğin bir köleyi efendisinden kaçırmaya teşvik eden, bir mahkumu kaçıran veya bir dükkana zorla giren kimse idamla cezalandırılmıştır²²⁹. Sultan fermanlarının veya kadıların belgelerinin sahtelerini yapanlar el kesme cezası

---

²²⁷ HEYD, s. 643

²²⁸ HEYD, s. 643-644.

²²⁹ "Ve esir uğurlayanı ve ayardan ve dükkân açanı ve bir kaç kez hırsızlığı zahir olmuş kimesneyi asalar.", II. Bayezid'in Umumi Kanunnamesi, m. 28, AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. II, s. 43.

ile cezalandırılmışlardır. Dolayısıyla ceza kanunlarındaki müeyyideler, şer'i hukukun benzer suçlar için öngördüğü müeyyidelerden daha şiddetli bir yapı sergilemektedir. Bundan başka, örfi ceza hukuku şer'i hukukta bilinmeyen cezaları da düzenlemiştir. Örneğin, bir kız ya da oğlan çocuğunu kaçıran kimseye hadım etme, bazı sahtekarlık çeşitleri ve pezevenklik suçları için alnın dağlanması²³⁰ ve özellikle para cezaları²³¹ uygulanmıştır²³².

II. OSMANLI DEVLETİNDE TANZİMAT DÖNEMİNE KADAR TA'ZİR CEZALARININ DÜZENLENİŞ VE UYGULANIŞ BİÇİMİ

Osmanlı Ceza hukukunda padişahın sınırlı yasama yetkisine sahip olduğunu ifade etmiştik. Dolayısıyla padişahın, yasama yetkisine dayanarak yapmış olduğu düzenlemeler, birer örfi hukuk düzenlemeleridir. Osmanlı ceza hukukunda önemli bir yer tutan ta'zir suç ve cezaları örfi hukuk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bölümde bu cezaların ne şekilde düzenlenip uygulandığı konusu üzerinde duracağız.

Osmanlı ceza hukukunda hem hadd ve kısas suçlarının unsurlarında bir eksiklik bulunması durumunda bunların ta'zir grubunda yer alması hem de bir çok hukuka aykırı fiilin cezai müeyyidesinin devlet başkanına bırakılması ta'zir alanının çok geniş olması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı uygulamasında bu geniş alanın çok cüz'i bir kısmı hakimın takdirine bırakılmış, çok geniş bir alanı kapsayan ta'zir suç ve cezalarının düzenlenmesi kanunnameler yoluyla yapılmıştır²³³.

---

²³⁰ “Ve pezevenklik edenin alnını dağ edeler.”, II. Bayezid'in Umumi Kanunnamesi, m. 29, AKGÜNDÜZ, Kanunnameler c. II, s. 43.

²³¹ “Ve bir kişi bir kişiye fuş ile söğse, şer'le ta'zir olunub, kırk akçe cerime alna. Ve bir kişi bir kişinin haremine nazır olsa yirmi akçe cerime alna.”, Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi, m. 41, AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 328.

²³² HEYD, s. 644-645.

²³³ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 228-229.

Hadd ve kısas suçları dışında kalan ve kanunnamelerle düzenlenen suçların başında kalpazanlık, evrakta sahtekarlık ve özellikle sahte berat ve ferman düzenlemek, kız ve kadın kaçırma, ırza geçme, kadın satma, yankesicilik, meskene tecavüz, kundakçılık, görevi kötüye kullanma veya gerektiği gibi yapmama (ihmal), bulunmuş malı sahiplenme suçları gelmektedir²³⁴.

Osmanlı ceza hukukunda ta'zir cezaları kanunnamelerle²³⁵ düzenlenmiştir. Osmanlı padişahlarının ilk dönemlerden itibaren kanun çıkardıkları bilinmektedir. Bunlar, aynı alanda değişik zamanlarda verilmiş emir ve fermanların yavaş yavaş bir araya getirilmesiyle belli bazı alanların özel kanunlarını veya kanunnamelerini oluşturmuşlardır. Bu tür kanunnameler Fatih döneminde şekillenmiştir. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten az sonra yayınladığı reaya kanunnamesi için "atalarımın ve dedelerimin kanunları" demektedir²³⁶.

Osmanlı uygulamasında padişahın yasama yetkisini en geniş kullandığı alan ceza hukukudur. Ta'zir cezalarının devlet tarafından bir kanunname şeklinde düzenlenmesine şer'i anlamda bir engel söz konusu değildir. Ayrıca ta'zir cezalarında da kanunilik ilkesine uyulmasından devlet yani padişah sorumludur. Ancak bu yapılırken dikkat edilecek nokta, hakime mutlaka bir takdir hakkının bırakılmasıdır. Dolayısıyla kanun ile düzenlenecek ta'zir cezalarının bir alt ve bir üst sınırı bulunacak ve hakim, suça ve suçluya göre bunlardan birini tercih edecektir. Özellikle bütün Osmanlı kanunnamelerinde bu kurala uyulmuştur²³⁷.

---

²³⁴ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 229.

²³⁵ Kanunnamelerin yapısı, düzenleniş şekli ve çeşitleri hakkında daha önce bilgi vermiştik.

²³⁶ ÇAĞATAY Neşet, "İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları", Belleten, sy. 200, Ağustos 1987'den ayrı basım, Ankara 1987, s. 630.

²³⁷ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 128.

Tanzimat'a kadar hazırlanan bütün ceza kanunları, cezalardaki akçe ve birim farkları dışında ortak özelliklere sahiptirler²³⁸.

Fatih'in "Kanun-ı Osmani" adıyla anılan iki büyük kanunu vardır. İlki, Teşkilat Kanunu olup, ceza hukukuna ilişkin tek maddesi kardeş katli ile ilgili olan 37. maddesidir²³⁹. İkincisi ise Fatih'in askeri mülki, ve cezai hükümleri içeren ve daha sonraki bütün umumi Osmanlı kanunnamelerinin temelini oluşturan kanundur. Bu kanunun ilk bölümü üç fasıl halinde ceza hukukuna ayrılmıştır²⁴⁰.

Fatih'ten başka II. Bayezid, Sultan I. Selim (Yavuz) ve Kanuni'nin de kanunnameleri vardır. II. Bayezid ve Yavuz'un umumi kanunnameleri küçük farklılıklarla birbirinin aynı olup, birinci babları ceza hukukuna ayrılmıştır. Ancak Yavuz'un kanunnamesinde cezalar daha şiddetli olarak düzenlenmiştir. Ayrıca kanunnamesi olan bir diğer sultan da Kanuni'dir. Kanuni'nin iki umumi kanunnamesi olup, ikincisi birincinin geliştirilmiş ve sistematize edilmiş halidir. Her ikisinde de ilk dört fasıl ceza hukukuna ayrılmıştır²⁴¹.

Bütün Osmanlı kanunnamelerinin ortak özellikler taşıdığını, hatta bazılarının çok küçük farklılıklar dışında birbirinin aynı olduğunu ifade etmiştik. Her şeyden önce şunu ifade etmeliyiz ki Osmanlı Devleti'nde ceza kanunnamesi hükümleri bütün ülke topraklarını ve her sınıfı kapsayan tek genel kanundur²⁴².

Osmanlı ceza kanunnamesi şer'i esasları (hadd, kısas, diyet) içermektedir. Fakat bunun yanında şeriatın tayin ve tespit etmediği ta'zir

---

²³⁸ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 128.

²³⁹ "Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı alem için katl etmek münasibdir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amel olalar", AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 328.

²⁴⁰ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 129.

²⁴¹ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 129.

²⁴² İNALCIK, "Osmanlı Hukukuna Giriş", s. 120.

cezalarında sultanın örfi prensibe dayanarak bir takım açık kurallar koyduğunu görmekteyiz. Bu yüzden Osmanlı ceza kanunnameleri de bir ferman (hüküm) şeklinde tebliğ ve ilan olunmaktadır ve “cerayim-i ma’rufe” veya “siyasetname” adıyla anılmaktadır. Hatta şer’i hukuk hükümlerini ifade eden maddelerde, örneğin adam öldürme suçunun diyet miktarı yine örfi-sultani bir emrin konusu olarak Fatih’n ceza kanunnamesinin ikinci maddesinde yer almaktadır. Para cezaları asayiş işlerinden sorumlu olan subaşı, tımarlı sipahi gibi memurların dirliklerine dahil önemli bir gelir kaynağı olduğundan, devlet buna ait konuların düzenlenmesi ve ayrıntının tespiti ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan, cezaları uygulama yetkisi sultani otoritenin tekelindedir. Kadı, (hakim) gerek şeriat gerek kanun-i sultani alanında hüküm vermek yetkisini üzerinde taşır. Bu nedenle sultanın ceza kanunlarıyla doğrudan ilgilenmesi doğaldır. Toplumun düzeni ve güvenliği, devletin devamı ve çıkarları endişesi padişaha bu alanda mutlak iradesini gösterme imkanı verir. Sonuç itibarıyla ceza hukuku, örfi-sultani hukukun özel olarak gelişmesine vasıta olmuş bir hukuk dalıdır. Fatih döneminde özellikle iktisadi ve mali alanlarda düzenlenen ferman-kanunların ve yasaknamelerin uygulanmasını sağlamak için sultan, kendi iradesiyle bir takım örfi cezalar koymuştur. Bunlar sakalın kesilmesi gibi alenen suçluyu tahkir edici cezalar yanında burun yarmak, idam ve malların müsadere edilmesi gibi ağır cezaları da içermektedir. Örneğin kalpazanlık yapanlar, kadı hükmü alındıktan sonra idam ve müsadere cezalarıyla cezalandırılmışlardır²⁴³.

III. OSMANLI UYGULAMASINDA TA’ZİR SUÇ VE CEZALARININ ÇEŞİTLERİ

Çalışmamızın ilk bölümünde İslam ve Osmanlı ceza hukukunda uygulama alanı bulan ta’zir cezalarından bahsetmiştik. Osmanlı uygulamasında daha önce ifade ettiğimiz ta’zir cezalarının hemen hepsi uygulanmış ve Osmanlı uygulamasına özgü orijinal cezalar da Osmanlı ceza

---

²⁴³ İNALCIK, “Osmanlı Hukukuna Giriş”, s. 123.

hukukunda yer almıştır. Burada bu cezaların ceza kanunlarındaki düzenlemelerini ve hangi suçlara hangi ta'zir cezalarının uygulandığını incelemeye çalışacağız. Bu incelemede metodumuz, Osmanlı hukukunda en çok uygulama alanı bulmuş ta'zir cezalarının ne tür suçlara uygulandığını belirlemek şeklinde olacaktır.

A. ÖLÜM CEZASI (SİYASETEN KATL) VE UYGULANDIĞI SUÇLAR

1. Padişaha ve Devlet Otoritesine Yönelik Fiillere Uygulanan Ölüm Cezaları

Osmanlı ceza hukukunda genel olarak padişaha ve devlet otoritesine yönelik fiiller ve dolayısıyla siyaseten katl sebepleri şu şekilde sıralanabilir²⁴⁴.

- a. Padişahın mutlak otoritesini sınırlamak istememesi, bu yöndeki tehditlere karşı ölüm cezası uygulama yolunu açan bir neden olmuştur. Devletin tek ve mutlak hakimi durumunda olan padişah, kendi otoritesine karşı en küçük bir sınırlama teşebbüsünü anında önlemek zorundadır. Çünkü sultanın kendi otoritesi karşısında bir tehdidin belirmesine tahammül etmesi düşünülemez. Dolayısıyla böyle bir teşebbüste bulunan devlet adamını etkisiz hale getirmenin tek ve en kesin yolu onu öldürtmektir. Özellikle Fatih'in, otoritesini sarsmaya çalışan Çandarlı Halil Paşa'yı siyaseten katlettirmesi bu cezanın en belirgin örneğidir. Fatih'ten sonra gelen padişahlar sık sık bu yola başvurmuşlardır.
- b. Padişahın tahtına karşı herhangi bir tehlikenin belirmesi, ölüm cezası gerektiren bir durum olmuştur. Bir devlet adamı eğer, hükümdarı tahtından indirip yerine başka bir şehzadeyi padişah yapmak gibi bir amaç güderse, bu doğal olarak padişahın

egemenlik hakkına tecavüz sayılır. Dolayısıyla bu durum bir siyaseten katl sebebidir. Osmanlı uygulaması bu yönde gelişmiş, padişahlar tahtlarına yönelik böyle hareketlerinden şüphelendikleri devlet adamlarını öldürmüşlerdir. Örneğin I. Selim, Şehzade Ahmed ile gizli anlaşması olan vezir-i azam Koca Mustafa Paşayı öldürmüştür.

- c. Padişahın hayatına kastedilmesi de bir siyaseten katl sebebi kabul edilmiştir. Örneğin II. Mahmud, Tuna gezisi sırasında kendisi aleyhine bir komplonun ortaya çıktığını farketdiğinde bir çok devlet adamını idam ettirmiştir.
- d. Padişah hakkında ileri geri ve onu tahkir edici konuşmalar yapan kimseler rütbeleri ne olursa olsun idam edilmişlerdir. Örneğin, Defterdar Sarı Bakkalzade Mehmet Paşa, vezir-i azam olmayı beklerken bu emeli gerçekleşmeyince padişah hakkında küfürlü sözler söylemiş, bu durum padişaha iletilince katledilmesi için hakkında ferman çıkmıştır.
- e. Devlete karşı isyan suçu hadd suçları kapsamında olmakla birlikte Osmanlı sultanları bu yönde bir şüphenin varlığı durumunda bile sorumluları ölümle cezalandırmışlardır. Bu şekilde I. Selim, Çaldıran seferi dönüşünde askeri ayaklandırıp isyan çıkartmak istediklerinden şüphelendiği Cafer Çelebi, İskender Çelebi ve Balyemez Osman Ağa'yı öldürmüştür.
- f. Bir devlet adamının sultana kamu işleri hakkında yalan haberler vermesi de padişahın şahsiyetinin kutsallığına yönelik çok ağır bir suç sayılmış ve bu tip fiiller genellikle ölümle cezalandırılmıştır. Örneğin, İranlıların Bağdat' aldığı haberi İstanbul' ulaştığında IV. Murad, haberin doğru olup olmadığını vezir-i azam Kemankes Ali Paşa'ya sormuş fakat hileci bir kimse olan Paşa'dan doğru

---

²⁴⁴ MUMCU, Siyaseten Katl, s. 84-100.

olmadığı cevabını almıştır. Ancak haberin doğruluğu ortaya çıkınca Sultan vezir-i azamı idam ettirmiştir.

- g. Memuriyet görevinin kötüye kullanılması ve görevde başarısızlık zaman zaman ölümle cezalandırılan fiiller arasında olmuştur. Askeri sınıf mensuplarının buldukları makamın kendilerine sağladığı yetkileri kötüye kullanarak halka zulmetmeleri ölüm cezası gerektirir suçlar arasında sayılmıştır. Örneğin Fatih, bir Rum dönmesi olan vezir-i azamı Rum Mehmet Paşayı “İstanbul’un fethi nedeniyle milletin hıncını almak istemesi dolayısıyla” Türk reayaya büyük eziyetler yapması ve İstanbul’un imarına engel olması yüzünden ölümle cezalandırmıştır.

2. Genel Olarak Osmanlı Kanunnamelerinde Düzenlenen Siyaseten Katl Cezaları

Bir ta’zir cezası olarak siyaseten katl, Osmanlı kanunnamelerinde yer almıştır. II. Bayezid’in Umumi Kanunnamesi’nin birinci babının dördüncü faslında ta’zir cezaları düzenlenmiştir. Kanunun 27. maddesi kısas cezası olarak adam öldürme suçu ve cezasını düzenlerken, 28. madde köle veya esirlerin kaçmasına bilerek neden olan veya onları kaçmaları için teşvik eden kimselerin, dükkan soyanların ve üst üste hırsızlık yaparak bu fiili alışkanlık haline getirenlerin asılarak idam edileceklerini düzenlemiştir²⁴⁵.

Aynı şekilde Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinin 36. maddesinde bir başkasının evini veya dükkanını kundaklayan kimsenin asılarak öldürüleceğine hükmedilmiştir²⁴⁶.

---

²⁴⁵ “Ve esir uğurlayanı ve ayardanı ve dükkan açanıve bir kaç kez hırsızlığı zahir olmuş kimesneyi asalar.”, II. Bayezid’in Umumi Osmanlı Kanunnamesi, m. 28, AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. II, s. 43.

²⁴⁶ “Eğer bir kişi bir kimesnenin evin ya da dükkanın oda yaksa, salb edeler.”, Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi, m. 36, AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. III, s. 93.

İstanbul kadılığına ait bir şer'iyeye sicilinde insanları öldüren, silahla korkutma ve yaralama eylemleri ile insanlara zarar verip toplumda huzursuzluk ve fesada neden olan bir zimmîye padişah onayı ile ta'zir cezası olarak verilen idam cezası örneği:

“Terkos nahiyesi kurasından Arnavud nam karyede (köyde) olub sadir olan ferman-ı âlîye imtisâlen dâî-hânede meclis-i şer'a ihzâr olunan Konstantidenbo veledi (oğlu) Foti'nin keyfiyeti nâhiye-i mezbûrede (belirtilen nahiyede) Tursun nâm (adındaki) karyede Mustafa b. Osman ve Süleyman b. Muhammed ve Şamil karyesinden Hüseyin b. İsmail ve Halil b. Muhammed ve Hacıbaşı karyesinden Ahmed b. Muhammed ve Yassıviran karyesinden Süleyman b. Ahmed ve Filibos karyesinden Osman b. Numan ile Mahmiyye-i İslambol'da kârhâne yoğurtçularından ashab-ı arz-ı hal Mustafa Beşe ve nâm kimesneler merkûm Konstantidenbo için kendi halinde olmayub âlet-i harbiyle (silahla) zikrolunan kurâ (bölge) havalisinde geşt u gûzar ve katl-i nüfus âdet-i müstemirresi olub hatta bundan akdem anasını tüfenk ile katl eylediğinden mâ adâ yoğurtçular kethüdası Mustafa'nın yanaşması (besleme) olan es-Seyyid Muhammed'i dahi bir ay mukaddem (önce) Terkos nahiyesinde Çamurlu dereye tüfenk ile darb ve katl ve yine yanaşması Deymo nâm zimmîyi onbeş gün mukaddem yine Çamurlu dereye bıçak ile kolundan darb ve katl ve cerh (yaralama) eyledi deyu sû-i halini ihbâr ve yedlerinde (ellerinde) olub Terkos naibi İsmail Efendi imza ve mühür ile ibraz eyledikleri î'lamda dahi merkûm Denbo için nâhiye-i mezbûre ahalipleri âlet-i harb ile geşt u gûzar ve katl-i nüfus âdetidir deyu haber verdikleri tahrir ve merkûm Denbo ibadullaha (Allah kullarına) muzır (zararlı) ve sâî bi'l fesâd olduğu ihbâr olunmağla bu mekûlelerin emr-i veliyyü'l emr ile katli meşru olduğu ma'lum-u devletleri buyuruldukte emr-i ferman hazret-i men lehu'l-emrindir. Fî Zilhicce, Sene 1179/1765”²⁴⁷.

---

²⁴⁷ İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, no. 25, s. 53'den naklen, TEKİN Yaşar, Şer'iyeye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Ta'zir Suç ve Cezaları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Danışman: Ali BARDAKOĞLU), İstanbul 1995, s. 69.

3. Osmanlı Sultanlarının Nizam-Alem İçin Kardeş Katli Meselesi

a. Genel Olarak

Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi'nin üzerinde en çok tartışma yapılan maddesi, "Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı alem için katl etmek münasibdir. Ekser ulema dahi tecviz etmişdir. Anınla amil olalar"²⁴⁸ şeklindeki hükmü taşıyan maddesidir.

Saltanatın intikali konusunda kesin bir kural bulunmayan Osmanlı Devleti'nde²⁴⁹ tahta oturma, ya önceki sultanın vasiyeti ya da devlet ileri gelenlerinin ittifakıyla olmuştur. Örneğin, Osman Bey'in büyük oğlu Orhan, babasının vasiyeti üzerine Ahiler topluluğunun önünde tahta oturmuştur. Aynı şekilde Orhan Bey'in oğlu Murad, babasının vasiyeti ile vezirlerin ittifakı ile sultan olmuştur. I. Murad, önce kendisine karşı saltanat mücadelesine kalkışan iki kardeşi İbrahim ve Halil Beyleri, sonra da Bizans İmparatorunun oğlu Andronikos ile işbirliği yaparak kendisine isyan eden oğlu Savcı Bey'i devletin selameti gerekçesiyle öldürtmüştür²⁵⁰.

Osmanlılarda kardeşlerin katli meselesi, Osmanlıların egemenlik anlayışında meydana gelen esaslı değişiklikle yakından ilgilidir. Osmanlılar, başlangıçta egemenlik anlayışında Ortaasya geleneklerine bağlılık gösterirken bu gelenek ve müesseseler zamanla asıl özelliklerini yitirip sembolden ibaret kalmışlardır. Devletin gelişme dönemlerinde egemenlik anlayışı daha şahsi, daha mutlak ve bölünmez bir yapıya bürünmüş, buna paralel olarak egemenliğin intikali konusunda tamamıyla farklı usuller kullanılmaya

---

²⁴⁸ Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi, m. 37, AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 328.

²⁴⁹ İNALCIK Halil, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi" AÜSBFD, c. XIV, No. 1, Ankara 1959, s. 87 vd.

²⁵⁰ ÖZCAN Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi", Tarih Dergisi, sy. 33, İstanbul 1982, s. 17; AKGÜNDÜZ Ahmet, "Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli ve Hukuki Boyutları", Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı c. I, Ankara 2000, s. 781-782; AĞIRAKÇA Ahmet, "Osmanlılarda Kardeş Katli Meselesine Yeni ve Farklı Bir Yaklaşım", Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı, c. I, Ankara 2000, s. 786; AKMAN, Kardeş Katli, s. 47-48.

başlanmıştır. Bu alanda ilk önemli gelişme, uçbeyliğinden saltanata geçiş ile olmuştur²⁵¹.

b. Kardeş Katli Meselesinin Hukuki Dayanağı

Her hukuk sisteminde, Osmanlı hukukunda “nizam-ı alem”, günümüzdeki ifadesiyle kamu düzeni ve kamu yararı için konmuş kurallar vardır. Bu kurallar, kendilerine uyulmadığı takdirde ağır müeyyideler içerebilir. Hatta bu müeyyideler ölüm cezasına kadar varabilir. Örneğin, Türk Ceza Kanunu’nun 125 ile 163. maddeleri arasındaki bütün hükümleri devlet düzenine karşı işlene suçları düzenlemekte ve 125. maddede devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine yönelik eylemleri idamla cezalandırmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı hukukunda Fatih ile kanunlaşan kardeş katli meselesi devlet otoritesinin, egemenliğini, kendi geleceğini ve kamu düzenini korumak amacıyla ortaya çıkmış bir tedbir olarak kabul edilebilir²⁵².

Fatih’in Teşkilat Kanunnamesinde yer alan kardeş katli ile ilgili hüküm, şer’i ve örfi olmak üzere iki temel dayanağa dayandırılmaya çalışılmıştır. Hükümün şer’i dayanağı bir hadd suçu olan devlete isyan (bağy) suçudur. Bu suçun unsurları, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, meşru devlet otoritesine karşı, iktidarı ele geçirmek amacıyla, toplu halde, kuvvet kullanarak ayaklanmaktır. İsyancılar düşüncelerini propagandaya dönüştürürlerse uyarılırlar. İleri giderlerse ta’zir cezaları ile cezalandırılırlar. Ancak kuvvet kullanarak isyan ettikleri an kendileri ile savaşılır ve cezaları idamdır²⁵³.

Osmanlı hukukçuları, padişahın meşru emirlerine karşı yapılan her türlü itaatsizliği, kamu düzenini bozacak her türlü isyan hareketini bağy suçu olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca bu isyan suçunun idamla cezalandırılacağını,

---

²⁵¹ İNALCIK, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti”, s. 89.

²⁵² AKGÜNDÜZ, “Kardeş Katli”, s. 777.

²⁵³ UDEH, c. II, s. 238; AKMAN, “İsyan Suçu”, s. 203; AKGÜNDÜZ, “Kardeş Katli”, s. 777.

isyan edenin sultanın kardeşi dahi olsa cezanın değişmeyeceğini fetvalarında bildirmişlerdir. Örneğin, I. Selim'in biri Şiiilerle, diğeri eşkıya ile birleşerek devlete isyan eden ve bağı suçunda aranan şartlara göre bu suçu işleyen iki kardeşini öldürtmesi tamamen şer'i müeyyidelerdir²⁵⁴.

Kardeş katli meselesinin örfi dayanağı ise bir ta'zir cezası olan siyaseten katl cezasıdır. Bağy suçunun unsurları gerçekleşmediği takdirde, devlet otoritesine karşı suçları hadd cezası olarak idam cezası ile cezalandırılmaz. Ancak unsurları tam olarak gerçekleşme de kamu düzenini bozan bazı fiil ve hareketler devlet otoritesi (padişah) tarafından ta'zir yoluyla idam cezasıyla cezalandırılabilirler. Hanefi ve Hanbeli hukukçukları, kamu düzeni gerekçesiyle devlet otoritesinin idam cezası verebileceğini kabul etmişler ve bu suça "siyaseten katl" adını vermişlerdir. Aynı şekilde fiilen isyan etmese bile isyana hazırlandığı hal ve eylemlerinden belli olan kimsenin kamu düzeni ve yararı amacıyla idam edilebileceğini Hanefi hukukçuları kabul etmektedir. Dolayısıyla Fatih'in kardeş katli ile ilgili kanun hükmündeki "ekseri ulema tecviz etmişlerdir" ifadesi bu duruma işaret etmektedir. Ancak bu durumda bile kişinin cezalandırılabilmesi için kesin delillerin olması gerekmektedir²⁵⁵.

Sonuç olarak Osmanlı uygulamasında kardeş katli meselesi gerçek bir olgudur. Pek çok padişah kardeşlerini, amcalarını, yeğenlerini "nizam-ı alem" için katletmişlerdir. Katledilenler, kimi zaman gerçekten padişaha isyan etmiş veya isyan edeceği şüphesi uyandıran eylemlerde bulunmuşlar ve bu yüzden öldürülmüşlerdir. Kimi zaman da isyan suçunu hiçbir zaman işlemediği gibi böyle bir suçu işleyebileceğine dair en küçük bir eylem veya davranış sergilememiş olmalarına rağmen katledilmekten kurtulamamışlardır. Bunlar,

---

²⁵⁴ AKGÜNDÜZ, "Kardeş Katli", s. 777.

²⁵⁵ AKGÜNDÜZ, "Kardeş Katli", s. 778; AĞIRAKÇA, s. 789.

ya bir takım çekememezlüklerin ya da dedikoduların kurbanı olmuş veya ileride isyan edebilirler şüphesi ile öldürülmüşlerdir²⁵⁶.

B. HAPİS CEZASI VE UYGULANDIĞI SUÇLAR

Osmanlı uygulamasında hapis cezaları en yaygın ve fazla başvurulan ta'zir cezalarıdır. Bu cezalar, hakaret, sövme, kız kaçırma, meskene tecavüz, ticarete hile karıştırmak ve gasp gibi suçlara uygulanmışlardır.

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'nin 1-9. maddeleri zina ve benzeri iffete yönelik suçlara verilecek ta'zir (para) cezalarını düzenlemektedir. Kanunun 4. maddesinin 4. bendinde erkek çocuğa yapılacak tacize verilecek para ve hapis cezalarını düzenlenmiştir. Maddede, "...Eğer bir kimesnenin oğlun öpse veya yoluna varub söylese, muhkem ta'zir edüb ağaç başına bir akçe alına. Kadı maslahat gördüğü yerde hapis dahi ede" denmiştir²⁵⁷.

Şer'iyye sicillerinde hapis cezalarına örnek olarak pek çok kayıt vardır. Bunlardan bir örneği burada verelim (Bugünkü Türkçe ile):

"Sicile yazılmasının sebebi şudur;

Kayseri harici emniyet görevlisi Piri Bey, yargı meclisine Kasım oğlu Mezid'i, Karagöz oğlu Şeyh Ali'yi ve İbrahim oğlu Şahin'i getirerek şöyle demiştir; "Adı geçen Piri, daha önce emniyet görevlisi olan İbrahim Subaşı'yı tutup 46 gün kadar hapsetmiş, bana teslim etti. Ben de 46 gün vardım ki hapsederim. Kimse buralardan dava hakkını kullanmadı. Şahıslarına kefil verseniz salıveririm" deyince, adı geçen Şeyh Ali ile Şahin'in şahıslarına, adı geçen Mezid kefil olmuş, Mezid'in şahsına da Mirza oğlu Cinni kefil olmuş, Cinni'nin şahsına da Kasım oğlu Ali kefil olmuş, bunun üzerine adı geçenlerin kefaletleri istek üzerine sicile tespit edilmiştir. 1 Cemaziyelahir

---

²⁵⁶İNALCIK, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti, s. 91-93.; AKGÜNDÜZ, "Kardeş Katli", s. 776-779; AĞIRAKÇA, 786-790;

²⁵⁷ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. III, s. 89.s

953/1546. Şahitler; Şad oğlu Yusuf, Pir Ahmet oğlu Cihan Şah, Seyyid Ahmed oğlu Nasuh, Yörük oğlu Muharrem.”²⁵⁸.

Osmanlı İmparatorluğu’nda en üst idari karar alma ve aynı zamanda bir yargı organı olan Divan-ı Hümayun’da²⁵⁹ tutulan mühimme defterlerinde²⁶⁰ de hapis cezası ile ilgili yargı kararları vardır. Örneğin, Ardanuç’ta timar beratının kaybolduğu gerekçesiyle yeni tezkire çıkartan Ferhad’ın tezkiresindeki mührün sahte olduğunun anlaşılması üzerine, timar kayıtlarının yeniden incelenmesine ve icmal ruzname defterlerinden kontrol edilmesine ve tezkireyi verenlerin hapsedilmesine karar verildiğini gösterir belge dikkate değerdir:

“Yazıldı.

Armudcı-oğlu Ali Çavuş’a virildi. Fi 24 Zilhicce, sene 972/1558.

Erzurum beğlerbeğisine hüküm ki:

Haliya (şu anda) Ferhad nâm kimesne Ardanuç sancağında altı bin akça timara mutasarrıfken; “Beratum zâyi’dur” diyu sabıka (eski) Erzurum Beğlerbeğisi olub hâliya Şam beğlerbeğisi olan Mustafa dâme ikbaluhü kaydıyla tezkire ibraz idüp mühür müşarun-ileyhun olmayup ve tezkirenün dahi kaydı sahih midür, görülmesi lazım olmağın sureti aynı ile ihrac olunup sana gönderildi. Buyurdum ki:

Vusul buldukta, kimesneyi ifşa itmeyüp zikrolunan tezkire ahvalin anda olan icmal ruzname defterlerine müraca’at idüp kaydı yokladup göresin; kimün kaydıyladır, tezkireyi yazan kimdür ve muma-ileyhün mührin kim kazmışdur; bi’l cümle bu hususa mübaşeretü olanlardan ol canibde olanları

---

²⁵⁸ Kayseri 4 no’lu Şer’iyye Sicili, 23 no’lu Hüküm, Şer’iyye Sicilleri, (Haz. Türk Dünyası Vakfı İlim Heyeti), İstanbul 1989, c. II, s. 138.

²⁵⁹ MUMCU, Divan-ı Hümayun, s. 31vd.

²⁶⁰ Mühimme defterleri Osmanlı Devleti’nin yürütme organı olan Divan-ı Hümayun’da tutulan defterlerdir. Bu defterlere devletin önemli siyasi, idari ve adli tasarrufları kaydedilirdi. CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 80; HALAÇOĞLU, s. 21.

dikkat ü ihtimam ile zuhura getürüp tezvîr ü telbisi zahir olanları habsidüp ahvallerin sıhhati üzre arzidesin. Sonra emrüm ne vechile olursa mücebi ile amel eyleyesin.”²⁶¹

C. SÜRGÜN, UZAKLAŞTIRMA CEZALARI VE UYGULANDIĞI SUÇLAR

Sürgün ve uzaklaştırma cezaları Osmanlı ceza hukukunda oldukça sık başvurulan cezalardandır. Kanunnamelerde bu cezaya ilişkin hükümler mevcuttur. II. Bayezid’in Umumi Kanunnamesinin 36. maddesinde “Ve yeni giyenleri yasak edüb ilden süreler”²⁶² ifadesiyle sürgün cezasına işaret edilmiştir. Şer’iye sicilleri ve mühimme defterlerinde bu cezalara ilişkin örnek mahkeme kararları vardır. Oturduğu mahalleden uzaklaştırılma cezasına ilişkin örnek mahkeme kararı (Bugünkü Türkçe ile):

“Devlet-i Aliyye’ye arzımız şudur ki,

Beşiktaş kasabasında Abbas Ağa mahallesi imamı Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Abdurrahman Efendi, müezzin Süleyman oğlu Abdullah Çelebi, Osman oğlu Muhammed, Bayraktar İbrahim oğlu Hacı Ahmed ve diğerlerinden on kişi şer’i mahkeme huzurunda adı geçen mahallede kiracı olarak oturan Mustafa oğlu Alemdar Mehmed Ağa’nın karısının dili çok uzun olup, hem bize hem de ailemize galiz küfürler etmekte, ve kocası Mehmed Ağa ise buna engel olamamaktadır. Her ikisinin de hem söz, hem fiillerinden memnun değiliz, diye şikayet ettiklerinde, adı geçen Mehmed Ağa’nın ilam tarihinden ay başına kadar başka bir mahalleye gitme sözü verdiği ve bunun

---

²⁶¹ 6 Numaralı Mühimme Defteri II (972/1564-1565), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1995, no. 1243, s. 237.

²⁶² AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. II, s. 44.

mahkemede tescil edildiği, yüksek huzurlarınıza arz olunur. Ferman yetki elinde olanıdır. 9 Zilkade 1168/1754”²⁶³.

İnsanları yaralamayı, dövme ve tehdit etmeyi adet haline getirerek mahalle sakinlerini rahatsız eden kişi hakkında sürgün cezasına hükmeden bir mahkeme kararı (belgenin orijinal dili ile):

“Mahmiyye-i İslambol’da Mimarsinan mahallesi sakinlerinden vech-i ati üzere mecrahan olan Muhammed b. Seyfullah’ın tarafından vekili anası zati muarefe Rukıyye ile mahalle-i mezbure imamı Muhammed Efendi ve müezzın Molla Hüseyin ve ahalisinden Ahmed Efendi ve el-Hac Muhammed ve berber Hasan ve fesçi Süleyman ve attar es-Seyyid Bekir ve Ömer Odabaşı ve çukedar Ali ve Kahveci Mustafa ve es-Seyyid Muhammed Çarşamba günü arz odasında huzur-ı alide ma’kud meclis-i şer’i şerife ihzar olunan Cebeci Osman nam muhtedi mahzarında mazbur Osman kendi halinde olmayub üç gün mukaddem mezbur Muhammed’i sol tarafından bıçak ile amden Karaman kurbunda İksirciler sokağında darb ve cerh eylediğini isbat ve birle tevkif olunduğu Ahi Çelebi mahkemesinden i’lam olunub bundan akdem işbu hazır bi’l meclis Hüseyin nam kimesne dahi omuzu başından kezalik darb ve cerh eylediğinden mâ adâ yine hâzır bi’l meclis saatçı Osman’ın dükkanına varub dükkanından çık yahut seni öldürürüm deyu ihafe ve işbu Ramazan-ı Şerif’de dahi gece saat dörtte Mücellid el-Hac Muhammed’in dükkanını açmağa mübaşeret eylediği rü’yet olunmuş iken halen efa’l-i şeniasında ısrar ve mahalleyi ateşe verüb bazılarını öldürürüm deyu ihâfe ve izrârdan hali olmayub ve bir kaç defa te’dib ve karib mahalle nefy olunmuş iken yine mütenebbih olmamağla mezbûrdan bi’l-küllıye emniyetimiz meslûb olmuşdur deyu sû-i halini ihbar etmeleriyle eğer yine gelürse cezası tertîb olunmak şartıyla bilâd-ı baî’deye nefy (sürgün) ile şer ve mazarrat-ı def buyurulmak

---

²⁶³ İstanbul Şer’iyye sicili, 23 genel no’lu Beşiktaş mahkemesine ait 127 no’lu defter, 20 no’lu hüküm, Şer’iyye Sicilleri, c. II, s. 139-140.

babında emr-i ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 17 Şevval Sene 1179/1765”²⁶⁴.

Osmanlı İmparatorluğu’nda rüşvet, iltimas, irtikap ve benzeri görev suçu işleyen devlet memurlarına, gerek görevden alma ile beraber gerek bağımsız olarak sürgün cezaları verilmiştir²⁶⁵. Bu konuda oldukça fazla örnek vardır. Örneğin, 1131/1703-1704 yılında, rüşvet aldığı iddiasıyla iftiraya uğrayan ve bu yüzden görevden alınan eski Anadolu Kazaskeri Veliüddin Efendi, iftiracıların susturulabilmesi için Midilli’ye sürülmüştür²⁶⁶.

D. SOPA CEZASI

Osmanlı ceza kanunnamelerinde sopa (dayak) cezası “hakkından gelmek” şeklinde düzenlenmiştir. Nitekim Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinin 38. maddesinde yalan yere şahitlik edene ve sahte belge düzenleyen kimselere uygulanacak dayak cezası düzenlenmiştir. Söz konusu madde metni aynen şöyledir:

“Ve yalan yere şahadet edenin ve tezvîr hüccet (senet, delil, belge) yazanın ve anun ile amel edenin muhkem (kesin olarak) hakkından geleler. Telbîsi (hile, sahteleştirme) ve tezvîri (yalan dolan fitne) zahir olanın muhkem hakkından gelüb alınına tamga edeler. Ve tezvîr hüküm ve hüccet yazanın âdeti ise, elin keseler ve illâ muhkem hakkından geleler”²⁶⁷.

Ortağının hakkını vermemek, satın aldığı bir şeyin parasını ve birisinden aldığı borcu ödememek ya da kasten geciktirmek gibi suçlar işleyen suçluya tenbih, te’dip, hapis ve dayak cezaları verildiğini öngören bir şer’iyye sicilindeki kaydı örnek olarak verelim (belgenin orijinal dili ile):

---

²⁶⁴ İstanbul Müftülüğü Şer’iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, no. 25, s. 266’dan naklen, TEKİN, s. 63-64.

²⁶⁵ MUMCU, Ahmet, Osmanlı Devleti’nde Rüşvet, Ankara 1969, s. 226 vd.

²⁶⁶ MUMCU, Rüşvet, s. 226.

²⁶⁷ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. III, s. 93.

“Kapan ustalarından olub Tophane’de Hendek başında ekmekçi fırını olan Ahmed b. Hüseyin şeriki olmak üzere fırın-ı mezkûre vaz’ eylediği Buya veled-i Doka nâm zimminin yetmiş yedi senesinde ameliyle faiz ve mesarifini (masraflarını) hesabını gördükde mezbûr Ahmed’in sermayesinden beş yüz seksen dört kuruşu kendi mesarifine sarfla (harcama) istihlak (tüketim) etmekle deyni (borçlu) olduğuna kat’iyyen ikrarını mezbûr Ahmed lede’l-murâfa’a udûlden (sapma, doğru yoldan ayrılma, cayma; âdiller, adaletliler) Osman b. Mustafa ve el-Hâc (hacı) Muhammed Emin b. El-Hac Ömer nâm kimesneler şehâdetleriyle ba’de’l isbat (ispatından sonra) ve işbu yetmişdokuz senesi için dahi altı gün mukaddem (önce) Galata’da kapu içinde vaki odada hesap görüb yine sermayeden merkûm Buya zimmetinde üç yüz yirmi beş buçuk kuruş ve bir rubu’ zuhûr kezalik umûruna sarfla istihlak etmekle deynî olduğuna kat’iyyen ikrarını udûlden el-Hac Muhammed b. El-Hac İbrahim ve el-Hac Mustafa b. Muhammed nâm kimesneler şehadetleri ile isbat etmeğin mûcebiyle (gereğiyle) deyn-i mecmû (toplam borç) mezkûr dokuz yüz dokuz buçuk kuruş ve bir rubu’un edâsına merkûm Buya zimmîye tenbih olunduğu tescil olunub bi’l iltimas huzur-ı âdillerine i’lâm olundu. Fî 25 Zilkade Sene 1179/1765”²⁶⁸.

E. MEMURİYETTEN VEYA GÖREVDEN ALMA

Bu ceza memuriyet görevini kötüye kullananlara veya görevini iyi yapmayanlara uygulanmıştır. Ayrıca rüşvet alan memurlar da bu ceza ile cezalandırılmışlardır. Örneğin, rüşvetçilikten dolayı görevinden alınma kadıların sayısı oldukça fazladır²⁶⁹.

---

²⁶⁸ İstanbul Müftülüğü Şer’iyye Sicili Arşivi, İstanbul Kadılığı, no. 25, s. 35’ ten naklen, TEKİN, s. 49-50.

²⁶⁹ “XVII. Yüzyıl ortaları rüşvetçi kazaskerlerle doludur: 1056/1646 yılında, Anadolu Kazaskerinden Ankara’daki naip dört bin kuruşla görevini satın aldı. Bu naiple oradaki bir Şerif arasında çıkan anlaşmazlık sonucu, sözü geçen Şerif de bin altın gönderip Ankara kazası naipliğini ister ve alır. Mevcut naip henüz altı ayını doldurmuştur ve daha bir o kadar süre görev hakkı vardır. Buna rağmen görevinden atılır. Naibin bir kadı olan kardeşi, durumu bir Cuma günü herkesin huzurunda kazaskere anlatır, fakat kovulur; ancak o, kendisi gibi “rüşvet vermiş kimseler ile meclisten meclise gezip” kazasker aleyhine konuşur. Sonuçta Kazasker Efendi ödevinden uzaklaştırılır ve bu sırada anlaşılır ki Kayseri

Memuriyet ile sadece resmi görev değil örneğin velayet gibi bir takım sorumluluklar da ifade edilmiştir. Osmanlı uygulamasında özellikle resmi görevi kötüye kullanma devlet idaresi aleyhine işlenen suçlar kapsamındadır. Bu konuda gerek şer'iyeye sicillerinde gerek mühimme defterlerinde kayıtlar vardır. Örneğin, görevi kötüye kullanmak ve görev dolayısıyla çıkar sağlamak suçunu işleyen kimseye görevden azletme cezasının verildiğini bildiren bir şer'iyeye sicili:

“Mahmiyye-i İstanbul'da kömürcü esnafından arz-ı hal eden kethüdaları Muhammed ve yiğit başları el-Hac Osman ve el-Hac Süleyman ve el-Hac Halil ve es-Seyyid Osman ve el-Hac Muhammed ve Abbas ve Hüseyin ve Hasan ve Ahmed ve Ali ve diğer Muhammed ve diğer Süleyman meclis-i şer'i şerife ihzar ettirdikleri arz-ı halde mezkur bundan akdem kethüdaları olan Süleyman b. Hasan kendi halinde olmayub kethüdamız olduğu esnada bizi beş bin kuruş mutazarrır eylediğinden mâ adâ nizamımıza mugayir hareket ve yine kethüdalığı almak murad ve hileye sülûk edüb kendinden emniyetimiz meslub olmağla san'atımızda istemeyüz deyü teşekki (şikayet) eylediklerinde ol dahi rızasıyla san'at-ı mezkureden çıkıp mezburunu te'mine tahhüd eylediği mübaşiri kapı kethüdası iltimasıyla huzur-ı âlîlerine i'lam olundu. Fî Selhi Zilkade Sene 1178/1764”²⁷⁰.

Benzer bir hükme mühimme defterlerinde rastlanmaktadır. Bu hükme göre Hüseyin adlı bir sipahinin halka zulmettiği sabit olursa timarının başka birisine verilmesi hükme bağlanmıştır:

“Yazıldı.

Seyyid Abdülmü'ti nâm kimesneye virildi. Fî 5 Zilkade, sene 972/1558.

Kadısı da üç bin kuruşla görevini ondan satın almış, ancak iki ay geçmeden azledilmiştir. Şeyhülislama şikayete giden bu kadı “rüşvet ile kadılığı satın almadığına” yemin etmiş, kazasının tevcihinden sonra, sabık kazaskerin üzerine çavuş gönderip zorla para istettiğini bildirmiştir”, MUMCU, Rüşvet, s. 144.

Adana beğine, adana ve Tarsus kadılarına hüküm ki:

Tarsus kazasından Elvan oğlu Hüseyin nâm sipahiden şikayet olunub ruk'a sunulmağın aynı ile sureti ihrac olunub teftiş olunmak için irsal olundu. Buyurdum ki:

Mezkur ruk'ada mastur olan mevaddı malum idünüp dahı mezkur sipahiye husamasıyla beraber idüp bir def'a şer ile faslolmayup ve on beş yıl terkolmayan davaların onat vechile hak üzre teftiş idüp göresiz; mezkurun ruk'ada mastur olduğu üzre zulm ü teaddisi olduğu sabit ü zahir olursa vuku'ı üzre yazup arzidesiz ki, timarı âhara (başkasına) virile. Bu babda gereği gibi mukayyed olub hılaf-ı vâkı' kazıyye arzolunmaktan ve şer-ı kavime mugayir kimesneye zulm ü teaddi olmakdan hazer idesiz²⁷¹.

F. PARA CEZALARI

Osmanlı hukukunda cürm-ü cinayet cezası adı verilen para cezası, özellikle Fatih'in ceza kanunu ile Osmanlı hukukunda ciddi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Osmanlı kanunnamelerinde hadd veya kısas cezaları uygulanmadığı takdirde, cürm ya da cerime şeklinde ifade edilen para cezalarının kanunda belirtilen miktarlarda uygulanacağı belirtilmektedir. Uygulanacak para cezaları, insanların gelir durumuna göre sınıflandırılarak tespit edilmiştir²⁷². Yavuz Sultan Selim'in Umumi Kanunnamesinin 1. maddesi zina suçunu düzenlemektedir. Bu maddeye göre: "Eğer bir kimesne zina eylese, şer' ile sabit olsa, zina eden kişi evlü ve gani (zengin) olsa ki, bin akçeye kâdir (gücü yetse) olsa veya dahi ziyadeye kâdir olsa, siyaset olunmadığı takdirde dörtyüz akçe cürm alına. Vasat'ul hal (orta halli) olsa,

---

²⁷⁰ İstanbul müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, no. 25, s. 158b.'den naklen, TEKİN, s. 107-108.

²⁷¹ Şer'iyye Sicilleri, c. II, no. 1227, s. 229.

²⁷² CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 281.

iki yüz akçe cürm alına. Andan aşığa ki, gayet fakir ola, kırk akçe cürm alına. Eğer fakir-ül hal olsa, otuz akçe cürm alına”²⁷³.

G. MÜSADERE (EL KOYMA)

Müsadere usulü, Osmanlı Devleti’nin ilk devirlerinde sadece devlet malını zimmetine geçirenlerle isyancılar hakkında uygulanan bir ceza iken, zamanla merkezi yönetime bir takım siyasal ve ekonomik çıkarlar sağlamak amacıyla baş vurulan bir vasıta halini almıştır. Kul sisteminin tam anlamıyla yerleşmesine kadar müsaderenin Osmanlı Devleti’nde bir ceza olarak büyük bir uygulama gördüğü söylenemez. Fatih’in, kul sistemini yerleştirmek için öldürttüğü Çandarlı Halil Paşa’nın servetini önce müsadere edip sonra mirasçılara iade etmesi bu fikri desteklemektedir. Fakat Çandarlı Halil olayı, siyaseten katl sonucunda müsadere yapılması geleneğini başlatmıştır²⁷⁴.

Osmanlı uygulamasında müsadere cezaları ölüm cezasının yerine verilebildiği gibi ölüm cezası ile birlikte de verilmiştir. Bazen de siyaseten katle bir adım olarak müsadere cezası verilmiş, siyaseten katli muhtemel olan kimselerin önce malları müsadere edilmiştir. Ayrıca görevden alınan devlet memurlarının müsadere cezasına çarptırıldığı da olmuştur²⁷⁵. Nitekim bir arşiv belgesinde konu ile ilgili bir örnek vardır. “Mora valisi İsmail Paşa’nın zulmüne mebni (bağlı olarak) gizlice yakalanıp hapse atılması ve malının müsaderesi ve refi vezareti hakkında...” Sadaret Kaymakamı Mustafa Paşa’dan orduda bulunan sadrazama. 25 Rebiulahir 1206/1791”²⁷⁶.

Müsadere cezası ile ilgili bir telhis’i²⁷⁷ de burada belirtmekte fayda vardır. “Tayran zade Kaplan Paşa damadı Şehsuvar zade İbrahim Bey, baba

---

²⁷³ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. III, s. 88-89.

²⁷⁴ MUMCU, Siyaseten Katl, s. 148-149.

²⁷⁵ MUMCU, Siyaseten Katl, s. 149.

²⁷⁶ Başbakanlık Arşivi Hattı Hümayun Tasnifi, no.4091’den naklen, MUMCU, Siyaseten Katl, s. 149, 389 no’lu dipnot.

²⁷⁷ Veziriazamların padişahlara gönderdikleri maruzatlarına telhis denmiştir. HALAÇOĞLU, s. 14.

kardeşi kahraman Bey’i katlettiğinden İbrahim Bey’in emvalinin (mallarının) müsaderesi...1232/1816”²⁷⁸.

H. KAL’A-BENTLİK CEZASI

Daha çok Osmanlı ceza hukukuna özgü bir ta’zir cezası olan kal’a-bentlik cezası, genellikle ticari hayata hile karıştıran kimselere uygulanagelmış bir ceza olmuştur. Nitekim, Galata’da fırıncılık yapan bir kişinin, nizamlara aykırı ekmek üretmesi sonucunda kale hapsi (kal’a-bentlik) cezasına mahkum edilmesi ve bir süre sonra iyi halinin görülmesi ile salıverilmesine ilişkin mahkeme kararı oldukça ilgi çekicidir (Bu günkü Türkçe ile):

“Arzolunur;

Galata dahilinde mahkeme yakınında ekmekçi olan dilekçe sahibi Hüseyin oğlu Ali, dilekçenin kenarında kaydedildiği gibi Cemâdi’l-uhuranın (Hicri 6. Ay) sekizinci gününden beri Boğazkesen kal’asında ta’zir için hapsedilmiştir. Bu müddet içerisinde iyi hali görülmüş, bundan sonra nizama aykırı ekmek çıkarmamak üzere bizatihi ortağı Mehmed oğlu Murtaza ve ekmekçiler ustalarından Hasan ve Molla Osman isimli şahıslar yüce mahkeme meclisinde kefil ve kefaletleri tescil olunup, adı geçen Ali’nin affedilip serbest bırakılmasını arz ve istirham eyledikleri dilekçelerinin muhtevasında yer aldığı, yüce makamınıza bildirilmiştir. 6 Receb 1179/1765”²⁷⁹.

Kale hapsi cezası hakkında bir başka ilgi çekici mahkeme kararı da stokçuluk ve narh düzenine aykırı satış yaparak arz-talep dengesinin bozulmasına neden olan satıcıya kale hapsi verildiğini bildiren şu belgedir (Belgenin orijinal dili ile):

---

²⁷⁸ Başbakanlık Arşivi hattı Hümayun Tasnifi, no.25284’ten naklen, MUMCU, Siyaseten Katl, s. 149, 391 no’lu dipnot.

²⁷⁹ Şer’iyye Sicilleri, c. II, s. 139.

“Langa Yenikapusu iskelesinde sermayeci taifesinden Hasan Yazıcı ve İmam Mustafa nâm kimesneler, Amasya ve yerli üzümün her yüz ukıyyesinde (400 dirhem) narhdan on pare ziyadeye fûruht (satış) etmekte, bundan akdem (önce), taraf-ı şer’den tenbihe binaen bazarcılar bölükbaşısı kendüye tekrar tenbih ettikde itaat etmeyüb hakim ve zabıt tarafından küllüne devirmişimdir deyü taannut (inat etme) ve adem-i itaati müş’ir (gösteren) kelimat ettiğini haber verilmekle ahz olunub (kabul edilip) taraf-ı dâilerinden li ecli’l istiknah (aslını araştırmak için) mu’temet kulları irsal olundukta iskele-i merkumede mahzen sahipleri ve yazıcılardan yigirmi nefer kimesne merkumlarının narha adem-i itaatlarını ve üzümü düne göre vech-i meşruh (yüzüne karşı açıklanmak) üzere ziyadeye bey’lerini (satımlarını) ısrar ve taannütlerini haber vermeleriyle Muhzır Ağa kulları hapsine irsal olunmağla Boğazkesen Kal’asına vaz’ (konulma) ile te’dib buyurulmak babında emri ferman hazreti veliyyü’l-emrindir. Fi 28 Rebiülahir, Sene 1180/1766”²⁸⁰.

İ. KÜREK CEZASI

Osmanlı ceza hukukunda en fazla uygulanan ta’zir cezalarından biri de kürek cezasıdır. Bu ceza en fazla, hareket ve davranışlarıyla toplumun huzurunu bozanlara, İstanbul’da başı boş dolaşanlara veya İstanbul’a gelip kötü işler yapanlara, görevini kötüye kullanan memurlara uygulanmaktaydı.

Bilindiği gibi, buharlı makineler bulunmadan önce savaş gemileri rüzgar gücü ile hareket etmekte, hava şartları elverişli olmadığı zamanlarda insan gücü (kürek) vasıta ile yürütülmekteydiler. İşte bu kürekçiler, genellikle kürek cezasına çarptırılmış suçlulardan veya savaşlarda esir edilen kimselerden sağlanırdı. Bunlara “forsa” adı verilir ve ayaklarına pranga vurularak kürek çekme işinde istihdam edilirdi²⁸¹.

---

²⁸⁰ İstanbul Müftülüğü Şer’iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, no. 25, s. 169’dan naklen, TEKİN, s. 39-40.

²⁸¹ GÖKÇEN, s. 39.

Kürek cezasının ilk uygulandığı dönemlerde mahkumların ayağına pranga takılarak bu prangaya zincir bağlanıp, prangalı başka bir mahkuma raptedilirlerdi. Dolayısıyla prangabentlik ifadesi ve cezası da buradan gelmekte olup, bu ceza genellikle kürek cezası ile birlikte uygulanmıştır²⁸².

Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle gerileme devrinde bu ceza çok yaygın olarak uygulanmıştır. İmparatorluk donanmasının büyümesi ve savaş zamanlarında, kürekçiye olan ihtiyaç çok fazla artmış, bu ihtiyaç gönüllü kişilerden yeteri kadar sağlanamayınca, kürek cezalarına mahkumiyetler artmıştır²⁸³.

Kürek cezaları ile ilgili olarak mühimme defterlerinde ve şer'iyye sicillerinde oldukça fazla kayıt vardır. Bunlardan birkaçını örnek olarak verelim (Belgelerin orijinal dili ile):

At hırsızlığı ile ilgili belge:

“Çorum beğünün kethüdasına virildi. Fî 26 Muharrem, sene 972/1564-1565.

Çorum beğine ve kadısına hüküm ki:

Sen ki Çorum beği ve kadısın, mektub gönderüb; “Elvend b. Rüstem nâm sipahi at sirka idüp (çalıp); “hırsuzluğu müseccel ise arzidesiz” deyü emri şerif varid olmağın Hüseyin-âbad nayibünün sûret-i sicilli muvacehesinde kıra'et olundukta (okunduğunda); “Vâkı'dur” deyü tasdi eyledüğün ,i'lam ittüğünüz ecilden buyurdum ki:

---

²⁸² GÖKÇEN, s. 40.

²⁸³ GÖKÇEN, s. 40.

Mezburı yarar ademlere koşup Südde-i Sa'adetüme suret-i sicille gönderesiz ki küreğe konıla. Amma; gönderdiğiniz ademlere tenbih eyleyesiz ki yolda gaybet ittürmekden hazer ideler"²⁸⁴.

Görevi kötüye kullanma ve görevle bağdaşmayan hareketlerde bulunma suçlarıyla ilgili belge:

“Yazıldı.

Beng-i-zadeye virildi. Fî 22 Şa'ban, sene 972/1765.

Bozöyük kadısına hüküm ki:

Südde-i Sa'adetüme mektub gönderüb; “taht-ı kazâna tâbi” Leyne nahıyesinde niyabet iden (naiplik eden) Muslihuddin nâm kimesneden müslimanlar rencide olup ve hılaf-ı şer' ba'zı hali olduğu ba'isden niyabetten ref' olunup min-ba'd (bundan sonra) nayib olmamasın” i'lam ittüğün ecilden buyurdum ki:

Arzeyledüğün gibi ise mezkuru niyabetten ref' idüp min-ba'd niyabet itdürmeyesin ve hılaf-ı şer' hali olduğu sabit ü zahir olursa suret-i sicilli ile Südde-i Sa'adet-me'abum'a gönderesin ki küreğe konıla; şöyle bilesin"²⁸⁵.

Toplumda fesat çıkarma suçu ile ilgili belge:

“Karahisar-ı Sahib kadısına; “Pir Ahmed oğlu Kurd'un fesadı arz olunmağla küreğe göndermeğičün” hükm-i şerif yazılıb, kayd cüz'ine geçmişdür. Fî 21 Şaban, sene 972/1765. Çavuşbaşı ademine virildi"²⁸⁶.

İstanbul'da başıboş dolaşıp kötü işler yapan kişiye verilen kürek cezası ile ilgili şer'iyye sicili:

---

²⁸⁴ 6 Numaralı Mühimme Defteri I, no. 98, s. 56-57.

²⁸⁵ 6 Numaralı Mühimme Defteri II, no. 891, s. 46.

²⁸⁶ 6 Numaralı Mühimme Defteri II, no. 910, s. 55.

“Sâdır olan ferman-ı âliye imtisalen der-kenar olduğu vech üzere küreğe va’zolan Silistrelî Halil’in keyfiyeti meclis-i şer-i şerife hazirun olan Aksaray’da yazıcı Mustafa ve Atmeydanı’nda yazıcı Halil ve defter-hane şakirdlerinden Ahmed ve balık pazarında ve hancı ve Beşiktaşlı hamlacı Osman ve çûkedar Muhammed ve Üsküdarlı Ahmed ve es-Seyyid diğer Ahmed nâm kimesnelerden istiknah olundukta mezbur Halil bir seneye karib (yakın) kürekte olmağla salahi zahir olub ve sabıkası dahi olduğu ma’lumunuz değildir deyu ihbar ve Asitâne ve havalisinde asla eğlenmeyüb der’akıb vilayeti olan Silistre’ye gitmek üzere nefsine kefil olmalarıyla vilayetine gitmek şartıyla afv ve itlakı babında emr-i ferman hazret-i men lehü’l-emrindir. Fî 22 Muharrem , Sene 1180/1766”²⁸⁷.

IV. TA’ZİR CEZALARININ UYGULANMASINA ETKİ EDEN ÖZEL HALLER

İslam-Osmanlı ceza hukukunda cezaların en önemli özelliklerinden birisi genellik ilkesidir. Bu ilkeye göre cezaların uygulanmasında eşitlik söz konusudur ve cezalandırmada toplumun değişik sınıfları arasında bir fark gözetilmemektedir²⁸⁸. Ancak cezalarının uygulanması hususunda bir takım özel haller, cezalandırma açısından bazı farklılıklara yol açabilmektedir. Hadd ve kısas suçlarının uygulanmasında gerek Kur’an ve Sünnet’ten gerek mezheplerin içtihatlarından doğan farklılıklar vardır. Hadd ve kısas suçlarındaki uygulamadan doğacak farklılıklara burada değinmeyeceğiz. Tezimizin ana konusunu ta’zir cezaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında, Osmanlı ceza hukukunda ta’zir cezalarının uygulanması açısından din, hürriyet ve cinsiyet farklılıkları ile yönetici sınıf-reaya ayırımının özel durumlar oluşturup oluşturmadığını incelemeye çalışacağız.

---

²⁸⁷ İstanbul Müftülüğü Şer’iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, no. 25, s. 84.

²⁸⁸ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 183.

A. CİNSİYET (KADIN-ERKEK AYRIMI)

Osmanlı ceza hukukunda ta'zir cezalarının uygulanmasında cinsiyet ayrımına gidilmeksizin kadın ve erkeğe aynı cezalar uygulanmıştır. Nitekim, Fatih'in Umumi Kanunnamesinin 5. maddesinde şu hükme yer verilmiştir: "Eğer avret pezevenklik eylese, kadı ta'zir ura, ne kadar mâ-yerah (takdir ederse). Ağaç başına bir akçe cürm alına"²⁸⁹. Bu konuda sadece kadının biyolojik durumundan kaynaklanan bazı özellikleri nedeniyle –örneğin hamilelik gibi- özel uygulamalar yapılabilmıştır²⁹⁰.

Tanzimat öncesinde ta'zir cezalarının kadınlara da uygulanmış olduğunu gösterir belgeler mevcuttur²⁹¹. Hatta bu dönemde kadınlara sürgün cezasının verildiğini bildirir belgeler vardır²⁹². Tanzimat sonrası çıkarılan ceza kanunnamelerinde cinsler arasında bir ayırım yapılmadığını ve bu açıdan kadın ve erkek arasında mümkün olduğunca eşitlik ilkesine riayet edildiğini görmekteyiz. Bu dönemde kadınların kürek ve prangabentlik gibi ta'zir cezalarına mahkum edildikleri bilinmektedir²⁹³.

B. HÜRRİYET (HÜR-KÖLE AYRIMI)

Ceza hukuku açısından farklı muameleye tabi tutulan gruplardan biri de kölelerdir. Örneğin hadd ve kısas suçlarını işleyen köleye hür kimselere verilen cezanın yarısı ya da uygun ta'zir cezaları verilmektedir²⁹⁴. Ancak

---

²⁸⁹ AKGÜNDÜZ, Kanunnameler, c. I, s. 348.

²⁹⁰ AKYILMAZ, Kadının Statüsü, s. 68.

²⁹¹ 1179/1765 tarihli bir şer'iyye siciline göre, İstanbul'da Zincirlikuyu semtinde bazı müslüman ve zimmî kadınlar, evlerine kendilerine nâmahrem ve yabancı olan erkekleri almaları, nâmahreme hassasiyet göstermedikleri gibi yapılan uyarılara da aldırmamaları ve bu davranışlarıyla mahalleyi rahatsız etmeleri sonucunda çıkarıldıkları mahkemede önce tenbih ve uyarı almışlar, bununla uslanmadıkları anlaşılınca, mahkeme mahalleden çıkarılmalarına hükmetmiştir. İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Bab Mahkemesi, no. 235, s. 6b' den sadeleştirilerek naklen, TEKİN, s. 76.

²⁹² 1233 tarihli bir telhis belgesinde, Meki kızı ile zevcinin (kocasının) ve Vasif kızının Tekfur Dağı'na sürgün edildikleri bildirmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, no. 4889, T. 1223'den naklen, AKYILMAZ, Kadının Statüsü, s. 67.

²⁹³ AKYILMAZ, Kadının Statüsü, s. 66-67.

²⁹⁴ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 183.

ta'zir cezalarının uygulanması açısından, hür kimse ile köle arasında herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır. Burada tek fark, bazı ta'zir cezalarının (uyarı, tenbih, hafif sopa, azarlama gibi) köleye efendisi tarafından da uygulanabileceğidir. Bu durum, Tanzimat sonrasında çıkarılan 1851 tarihli Ceza Kanunu'da da korunmuştur²⁹⁵.

C. DİN (MÜSLÜMAN-GAYRİMÜSLİM AYRIMI)

İslam-Osmanlı hukukunda gayrimüslimlerin zimmî, müste'men ve harbî olmak üzere üç grupta incelendiğini daha önce ifade etmiştik.

Osmanlı ceza hukuku, İslam ülkesinde suç işleyen herkese İslam hukukunun (dolayısıyla Osmanlı hukukunun) uygulanacağını kabul eden Ebu Yusuf'un görüşünü esas almıştır²⁹⁶. Dolayısıyla ta'zir suçlarının uygulanması açısından müslümanlarla gayrimüslimler arasında ciddi farklılıklar yoktur. Özellikle zimmîler açısından; zimmîler Osmanlı vatandaşı kabul edildiklerinden, gerek müslüman aleyhine zimmî gerek zimmî aleyhine müslümanın suç işlemesi durumunda, birbirine eşdeğer ta'zir cezalarıyla cezalandırıldıkları mahkeme kayıtlarından anlaşılmaktadır. Örneğin, 1169/1765 tarihli, İstanbul Bab Mahkemesine ait bir şer'iyye sicilinden, davranışlarıyla ve sözleriyle mahalleyi rahatsız ettikleri gerekçesi ile bazı müslüman ve zimmî kadınlara mahalleden çıkarma cezasının verildiği anlaşılmaktadır²⁹⁷.

D. YÖNETİCİ SINIF-REAYA AYRIMI

Osmanlı ceza hukukunda yönetici sınıf ile reaya arasında hadd ve kısas cezalarının uygulanması açısından herhangi bir fark yoktur. Ta'zir cezalarının uygulanması açısından da belirgin bir farklılık göze

---

²⁹⁵ BOZKURT Gülnihal, "Osmanlı Devleti'nde Köle Ticareti'nin Önlenmesi İçin Yapılan Çalışmalar", VI. Türk Tarih Kongresi, Ayrı Basım, Ankara 1994, s. 1502-1503.

²⁹⁶ AYDIN, Hukuk Tarihi, s. 180-181.

²⁹⁷ İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Bab Mahkemesi, no. 235, s. 6b'den naklen, TEKİN, s. 76.

çarpmamaktadır. Örneğin, sipahi-reaya ilişkisinde, sipahi ve reaya aynı yargıya tabi olmuşlardır. Yani aynı kadı hem sipahiyi hem reayayı yargılayabilir. Dolayısıyla Osmanlı sisteminde yargı yetkisi her zaman devletin elinde olmuştur. Ayrıca sipahi-reaya ilişkisinde hiçbir zaman sipahinin reayayı yargılayıp cezalandırma yetkisi olmamıştır. Dolayısıyla sipahinin yargılama hususunda herhangi bir ayrıcalığı söz konusu değildir. O da tıpkı reaya gibi kadının huzuruna çıkmak zorundadır²⁹⁸.

---

²⁹⁸ CİN/AKYILMAZ, s. 302-321.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde hukuki problemler şer'i ve örfi hukuka göre çözümlenmiştir. Padişahların sınırlı yasama yetkilerine dayanarak ortaya koydukları örfi hukuk kanunnamelerle, emir ve fermanlarla düzenlenmiştir. Şer'i hukuk ise özellikle klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olma özelliği taşıyan Hanefi mezhebinin fıkıh kitaplarında yazılıdır.

Osmanlı ceza hukukunda şer'i hukuka dayanan ceza hukuku esasları aynen uygulanmıştır. Örneğin hadd ve kısas suçlarının cezalandırılması hususunda cezalandırma açısından devletin herhangi bir müdahalesi söz konusu değildir. Şer'i hukukun asli kaynaklarında bu tip suçlara hangi cezalar öngörülmüş ise o cezalar istisnasız olarak uygulanmıştır. Ancak, bu suçlarda şekil ve ispat, kesin kurallara bağlıdır. Dolayısıyla bu suçların unsurlarında veya ispat açısından gerekli olan şartlarda eksiklikler olması, bu suçlar için öngörülmüş şer'i cezaların uygulanmasını engellemiştir. Bu durumda devlet başkanına verilmiş olan sınırlı yasama yetkisinin bir sonucu olan ta'zir cezaları karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı uygulamasında padişah, söz konusu yasama yetkisini, özellikle ceza hukuku alanında oldukça etkin bir şekilde kullanmıştır. Dolayısıyla, unsurları tam olarak gerçekleşmemiş hadd ve kısas suçlarına, örfi hukuk düzenlemeleri olan ta'zir cezaları uygulanmıştır. Padişah, ayrıca şer'i hukuk ile düzenlenmemiş olan suç tiplerine de cezalar öngörmek şeklinde de yasama yetkisini kullanmıştır. Bunun en bariz örnekleri çeşitli padişahların çıkarmış oldukları kanunnamelerdir.

Ceza kanunnamelerinde bir yandan şer'i ceza hukuku hükümleri yer alırken diğer yandan, örfi hukuk ürünü olan ta'zir cezaları düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, İslam hukukunda uygulama alanı bulmuş ta'zir cezalarının yanı sıra, Osmanlı Devleti'ne özgü ta'zir cezaları da uygulanmıştır. Bunların başlıcaları, para cezası, kürek, kale hapsi (kal'a bentlik) ve prangabentlik cezalarıdır.

Bu çalışmamızda Osmanlı ceza hukukunun genel esaslarının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde uygulama alan bulmuş ta'zir cezalarını incelemeye çalıştık. Bu incelemeyi yaparken mühimme defterlerinden ve şer'iyeye sicillerinden uygulamaya ilişkin örnekleri hemen her suç tipi için vermeye çalıştık. Sonuç olarak, verdiğimiz örnek belgelerden de anlaşılacağı üzere, ta'zir cezaları Osmanlı ceza hukukunda oldukça önemli bir yer tutmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- AĞIRAKÇA Ahmet, “Osmanlılarda Kardeş Katli Meselesine Yeni ve Farklı Bir Yaklaşım”, Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı, c. I, Ankara 2000, s. 785 vd.
- AKGÜNDÜZ Ahmet, “Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli ve Hukuki Boyutları”, Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı c. I, Ankara 2000, s. 781 vd.
- AKGÜNDÜZ Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, c. I, İstanbul 1990.
- AKMAN Mehmet, “Önceki Hukukumuzda İsyân Suçu”, Hukuk Araştırmaları, İstanbul 1995, c. IX, sy. 1-3, s. 203-222.
- AKMAN Mehmet, Osmanlı Devleti’nde Kardeş Katli, İstanbul 1997, s. 133-140.
- AKPINAR Turgut, Türklerin Din ve Hukuk Tarihi, İstanbul 1999.
- AKŞİT M. Cevat, İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, (basım yeri ve tarih yok)
- AKYILMAZ Gül, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, Konya 2000.
- AKYILMAZ Gül, Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı, Konya 2000, s. 28-35.
- ANHEGGER Robert/İNALCIK Halil, Kanunname-i Sultânî ber Müceb-i Örf-i Osmânî, Ankara 1956
- ARIK Feda Şamil, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Müsadere”, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 23-28 Eylül 1985), Tebliğler III, Türk Tarihi I, İstanbul 1985.

- ARIKAN Baha, "İslam Ceza Hukukunun Esasları", Adalet Dergisi, İstanbul 1963, yıl 53, sy. 11-12, s. 1189-1201.
- AYDIN Mehmet Akif, "Ceza" maddesi, DİA, c. VII, İstanbul 1993
- AYDIN Mehmet Akif, "Kıyas", İslamî Kavramlar, Ankara 1997
- AYDIN Mehmet Akif, "Osmanlı'da Hukuk", Osmanlı Devleti Tarihi (ed. Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999.
- AYDIN Mehmet Akif, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 1996
- BARDAKOĞLU Ali, "Ceza", DİA, c. VII, İstanbul 1993.
- BARDAKOĞLU Ali, "Hadd", İslami Kavramlar, Ankara 1997.
- BARDAKOĞLU Ali, "İcma", İslamî Kavramlar, Ankara 1997
- BARDAKOĞLU Ali, "Osmanlı Hukukunun Şer'iliği Üzerine", Yeni Türkiye, "Osmanlı", Ankara 1999, c. VI, s. 412 vd.
- BARKAN Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi", İÜHFİM, c. XI, sy. 3-4, İstanbul 1945, s. 203 vd.
- BARKAN Ömer Lütfi, "Kanun-name", MEBİA, c. VI., İstanbul 1977.
- BARKAN Ömer Lütfi, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", Cumhuriyetin 50. Yılı Seminerinden ayrı basım, Ankara 1975.
- BAYINDIR Abdülaziz, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi", Yeni Türkiye, "Osmanlı", Ankara 1999, c. VI, s. 429 vd.
- BAYINDIR Abdülaziz, İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 1986.

- BİLMEN Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhıyye Kamusu, c. III, İstanbul (tarihsiz).
- BOZKURT Gülnihal, “İslam Hukukunda Müste’menler”, AÜSBFD, Prof. Dr. Fadıl H. SUR Anısına Armağan, Ankara 1983, s. 360-379.
- BOZKURT Gülnihal, “İslam Hukukunda Zimmîlerin Hukukî Statüleri”, DEÜHFD, c. III, sy. 1-4, İzmir 1988, s. 115-155.
- CİN Halil, “İslam Hukukunun Dinamizmi”, Diyanet Dergisi, Ankara 1981
- CİN Halil/AKGÜNDÜZ Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Konya 1989
- CİN Halil/AKYILMAZ Gül, Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, Konya 1995.
- ÇAĞATAY Neşet, “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, Belleten, sy. 200, Ağustos 1987’den ayrı basım, Ankara 1987.
- ÇALIŞKAN İbrahim, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları, AÜİFD, sy. 31, Ankara 1989.
- DÖNMEZER Sulhi/ERMAN Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, c. I, İstanbul 1994.
- ERTURHAN Sabri, İslam Ceza Hukukunda Suça İştirak, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2000.
- FENDOĞLU H. Tahsin, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 2000
- FENDOĞLU H. Tahsin, Türk Hukuk Tarihinde Yargı Bağımsızlığı (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Diyarbakır 1995.

- GÖKÇEN Ahmet, Tanzimat dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul 1989.
- HEYD Uriel, “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, (çev. Selahattin Eroğlu) AÜİFD, c. XXVI, Ankara 1983, s. 632 vd.
- İÇEL Kayıhan/DONAY Süheyl, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, I. Kitap, İstanbul 1999.
- İNALCIK Halil, “Osmanlı Hukukuna Giriş – Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, Siyasi İlimler ve Hukuk, no: 2, 1958, c. XIII.
- İNALCIK Halil, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi” AÜSBFD, c. XIV, No. 1, Ankara 1959, s. 87 vd.
- İNALCIK Halil, “Türk Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği”, Osmanlı’da Devlet-Hukuk-Adalet, İstanbul 2000, s. 32 vd.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Ehl-i Örf”, DİA, İstanbul 1994, c. X, s. 519 vd.
- KARAMAN Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, c. I, İstanbul 1991.
- KARAMAN, Anahatlarıyla İslam Hukuku, c. I, İstanbul 1984.
- KIRCA Celal, “Keffaret”, İslami Kavramlar, Ankara 1997.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Fıkıh”, MEBİA, c. IV, İstanbul 1993, s. 617 vd.
- MUMCU Ahmet, Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun, Ankara 1976.
- MUMCU Ahmet, Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, Ankara 1963.
- MUMCU, Ahmet, Osmanlı Devleti’nde Rüşvet, Ankara 1969.

- ORTAYLI İlber, “Osmanlı Devleti’nde Laiklik Hareketleri Üzerine”, Ü. Yaşar Doğanay’ın Anısına Armağan, İstanbul 1982, c. I, s. 498 vd.
- ORTAYLI İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 1995.
- ORTAYLI İlber, Türkiye İdare Tarihine Giriş, Ankara 1996
- ÖĞÜN Tuncay, “Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları”, Yeni Türkiye, “Osmanlı”, c. VI, Ankara 1999.
- ÖZBİLGİN Erol, Osmanlı Hukukunun Yapısı, İstanbul 1985.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi”, Tarih Dergisi, sy. 33, İstanbul 1982, s. 17 vd.
- ÖZÇELİK A. Selçuk, “İslam Hukukunun Ana Kaynakları”, M. Reşit Seviğ’e Armağan, İstanbul 1956
- ÖZEK Çetin, “Osmanlı’da Siyasal İktidar Din İlişkileri Düzeni”, İÜHFD, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İstanbul 1999.
- ÖZEL Ahmet, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, İstanbul 1984.
- SABIK Seyyid, Fıkıh-us Sünne (çev. Mehmet Yılmaz), c. IV, İstanbul 1988.
- SCHACHT Joseph, İslam Hukukuna Giriş, Ankara 1977.
- ŞAFAK Ali, Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku, Erzurum 1977.
- ŞEN Murat, “Osmanlı Hukukunun Yapısı”, Yeni Türkiye, “Osmanlı”, Ankara 1999, c. VI
- ŞENSOY Naci, “Eski Devirlerde ve İslam’da Hırsızlık Suçu”, İÜHFD, Muammer Raşit Seviğ’e Armağan, İstanbul 1956

- Şer'iyye Sicilleri, (Haz. Türk Dünyası Vakfı İlim Heyeti), İstanbul 1989.
- TEKİN Yaşar, Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Ta'zir Suç ve Cezaları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Danışman: Ali BARDAKOĞLU), İstanbul 1995.
- UDEH Abdülkadir, Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk, (çev. Ali Şafak-Ruhi Özcan), c. I, Ankara 1990.
- USLU Rıfat, İslam Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s. 61.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984, s. 214.
- ÜÇOK Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III", AÜHFD, c. IV, sy. 1-4, Ankara 1947.
- ÜÇOK Coşkun/MUMCU Ahmet/BOZKURT Gülnihal, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1996
- VEHBE Tevfik Ali, "İslam Hukukunda ve Mısır Hukukunda Kazif Suçu", (çev. Servet Armağan) İÜHFM, İstanbul 1974, c. 39, sy. 1-4, s. 417-425.
- YILMAZ Ejder, Hukuk Sözlüğü, Ankara 1986.
- ZUHAYLİ Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, (çev. komisyon), c. VIII, İstanbul 1994.
- 6 Numaralı Mühimme Defteri I, (972/1564-1565), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1995.
- 6 Numaralı Mühimme Defteri II (972/1564-1565), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1995.